

אוצר

בין אדם לחבירו

הלבנת פנים

מכון תורת האדם לאדם
מהדורת נסיון
לא מוגה כל העורך

מכון לחקר הלכות ענין חכם בתפוצה והשכלה

הספר שלפניכם הוא מהדורה
נסיונית בסדרת
"אוצר בין אדם לחבירו"

נשמח מאד לקבל הערות
והצעות לשיפור הספר

גם לציין שעדיין לא עבר
הגהה מדוייקת ונשמח לקבל
הערות בזה

ניתן למסור הערות

בטל: 04-6970825

נייד: 0527624271

מכון למחקר תלמידי עמ"ק ליהדות ולמסורת

כל הזכויות שמורות
למכון תורת האדם לאדם ע.ר.
מאור חיים 5/65
צפת תשע"ב

תוכן הפרקים

פרק א: מפרשי התורה, 3

יהודה ותמר	רבינו מיוחס <צ> 5	ולא תשא עליו חטא
7 תרגום <צ> 7	5 בעל הטורים <צ> 5	3 תרגום <צ> 3
7 רש"י <צ> 7	5 ר"ש אסתרוב <צ> 5	4 רש"י <צ> 4
7 רשב"ם <צ> 7	5 משנה כסף <צ> 5	4 אבן עזרא <צ> 4
7 רמב"ן <צ> 7	6 אור החיים <צ> 6	4 רשב"ם <צ> 4
8 חזקוני <צ> 8	6 רש"ר הירש <צ> 6	4 רמב"ן <צ> 4
8 דעת זקנים <צ> 8	6 מלבי"ם <צ> 6	4 רלב"ג <צ> 4
10 בעל הטורים <צ> 10		4 בכור שור <צ> 4
		5 חזקוני <צ> 5

פרק ב: סוגיות הש"ס ותו"ב, 10

כתובות סז <צ> 19	קרבן אהרן <צ> 15	בבא מציעא
19 רש"י <צ> 19	15 ספרי דברים <צ> 15	10 בבא מציעא נט <צ> 10
19 תוספות <צ> 19	16 רבינו הלל <צ> 16	10 רש"י <צ> 10
19 ריטב"א <צ> 19	16 קרבן אהרן <צ> 16	11 תוספות <צ> 11
20 מאירי <צ> 20	ולא כינתי שם לחבירי	12 ערוך <צ> 12
20 פני יהושע <צ> 20	מגילה כח תענית כ . . .	12 ר"י מלוניל <צ> 12
20 הפלאה <צ> 20	16 תוספות <ג> 16	12 מאירי <צ> 12
אין לו חלק לעוה"ב	16 רשב"א <ג> 17	12 ריטב"א <צ> 12
21 אבות פ"ג <צ> 21	17 מהרש"א <ג> 17	12 אגודה <צ> 12
21 סנהדרין צט <צ> 21	17 יעב"ץ <ג> 17	12 שיטה מקובצת <צ> 12
21 ירושלמי פאה <צ> 21	17 רש"י <ג> 17	12 מהרש"א <צ> 12
21 רש"י <צ> 21	17 ערוך <ג> 17	13 פני יהושע <צ> 13
22 רמב"ם פהמ"ש <צ> 22	18 מאירי <צ> 18	ערכין טז:
22 רבינו יונה <צ> 22	מקניט פני חבירו ברבים	14 רש"י <צ> 14
22 מאירי <צ> 22	מכות כד <צ> 18	14 רבינו גרשום <צ> 14
22 רבינו בחיי <צ> 22	18 מהרש"א <צ> 18	14 תאוה לעינים <צ> 14
22 מחזור ויטרי <צ> 22	18 ערוך לנר <צ> 18	14 גליון מהרש"א <צ> 14
23 מגן אבות <צ> 23	19 שיח יצחק <צ> 19	תורת כהנים וספרי
24 מלאכת שלמה <צ> 24	עובדא דמר עוקבא	15 תורת כהנים <צ> 15
24 לחם שמים <צ> 24		15 רבינו הלל <צ> 15
24 באר שבע <צ> 24		

פרק ג: מוני המצוות, 26

29	זר הרקיע <צ>	28	רבינו יונה <צ>	26	ר"ם ספר המצוות <צ> ...
30	חרדים <צ>	28	ספר החינוך <צ>	26	יראים <צ>
30	ספר המצוות הקצר <צ> ...	29	אזהרות <צ>	27	סמ"ג <צ>
				28	סמ"ק <צ>

פרק ד: ראשונים, 31

37	ר"י אבות <צ>	תוספות סוטה	רמב"ם	31	רמב"ם דעות <צ>
37	דרשות ר"י <צ>	34	תוספות סוטה <צ>	31	רמב"ם תשובה <צ>
	---	34	מים חיים <צ>	32	כסף משנה <צ>
38	מאירי <צ>	34	מרומי שדה <צ>	32	לחם משנה <צ>
39	ספר חסידים <צ>		רבינו יונה	33	מנחת חינוך <צ>
46	כד הקמח <צ>		שערי תשובה <צ>	33	אבן האזל <צ>
47	תוספות ערכין <צ>	35	ספר היראה <צ>	33	שו"ת הרמב"ם <צ>
47	ר"י נחמיאש <צ>	36	אגרת התשובה <צ>		
48	טור או"ח <צ>	37			

פרק ה: אחרונים, 49

67	תיבה גמא <צ>	56	מהר"א שטיין <צ>	בעת עלייה לתורה	ספר חסידים <צ>
70	שו"ע הרב <צ>	56	מהרש"ל <צ>	49	תרומת הדשן <צ>
71	יעלזו חסידים <צ>	56	מהר"ז זק <צ>	50	מהר"ם פאדווא <צ> ...
71	מהר"ם שיק <צ>	56	ר"י קונקי <צ>	51	שו"ת הרמ"א <צ>
72	בנין ציון <צ>	57	דינא דחיי <צ>	52	שלחן ערוך <צ>
75	גרי"פ פערלא <צ>		אחרונים	52	שבות יעקב <צ>
80	חפץ חיים <צ>		שער אפרים <צ>		---
81	מצוות הלכות <צ>	58	שם חדש <צ>	53	מהרי"ק <צ>
88	קריינא דאגרתא <צ> ...	60	שבות יעקב <צ>	55	מנורת המאור <צ>
89	אגרות משה <צ>	61	חקרי לב <צ>		
90	מנחת שלמה <צ>	62	משנת חכמים <צ>		
		64			מפרשי סמ"ג

ציונים ועיונים נוספים, 30

מפתח הספרים, 30

פרק א: מפרשי התורה

ויקרא פרק יט: (א) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) דַּבֵּר אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדָשִׁים תִּהְיוּ כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (ג) אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ... (ד) אֶל תִּפְנוּ אֶל הָאֱלִילִים... (ה) וְכִי תִזְכְּחוּ זֶכֶח שְׁלָמִים לַה'... (ו) בְּיוֹם זִכְרָתְכֶם יֵאָכֵל וּמִמְחֵרְתָּ... (ז) וּבִקְצֶרְכֶם אֶת קִצִּיר אֲרֻצְכֶם לֹא תִכְלֶה פָּאֵת שְׂדֶךְ לְקַצֹּר וְלִקַּט קִצִּירְךָ לֹא תִלְקֹט: (ח) וְכִרְמֶךָ לֹא תִעֹלֵל... אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (י) לֹא תִגְנְבוּ וְלֹא תִחַרְשׁוּ וְלֹא תִשְׁקְרוּ אִישׁ בְּעַמִּיתוֹ: (יא) וְלֹא תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לִשְׁקַר וְחָלַלְתָּ אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי ה':

(יג) לֹא תַעֲשֶׂק אֶת רֵעֶךָ וְלֹא תִגְזֹל לֹא תִלִּין פְּעֻלַּת שְׂכִיר אֶתְּךָ עַד בֹּקֶר: (יד) לֹא תִקַּל חֶרֶשׁ וְלִפְנֵי עֹר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל וְיִרְאֵת מִאֱלֹהֶיךָ אֲנִי ה': (טו) לֹא תַעֲשֶׂה עֹל בְּמִשְׁפַּט לֹא תִשָּׂא פָנֶיךָ לֹא תִהְדָּר פָּנֶיךָ גְּדוּל בְּצִדְקָה תִשְׁפֹּט עַמִּיתְךָ: (טז) לֹא תִלַּךְ רִכְלִי בְּעַמִּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל דָּם רֵעֶךָ אֲנִי ה': (יז) לֹא תִשְׁנֵא אֶת אַחֶיךָ בְּלִבְכֶךָ הוֹכַח תוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא: (יח) לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטַּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ וְאֶחָדָם לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ אֲנִי ה':

לֹא תִשְׁנֵא אֶת אַחֶיךָ בְּלִבְכֶךָ

הוֹכַח תוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא:

ויקרא יט יז

אונקלוס: לֹא תִשְׁנֵי ית אחיך בְּלִבְךָ אוֹכְחָא תוֹכַח ית חֲבֵרְךָ וְלֹא תִקְבִּיל¹ עַל דִּילִיָּה חוֹכְהָ.

יונתן בן עוזיאל: לֹא תִמְלִלֹן שְׁעִיעִיָּא בְּפּוֹמְכוֹן לְמִיסְנֵי ית אַחֲוֹכוֹן בְּלִיבְכוֹן, אוֹכְחָא תוֹכְחוֹן ית חֲבֵרִיכוֹן, בְּרִם אֵין מִיבְהִית לֹא תִקְבִּלֹן מְטוּלְתִּיהָ חוֹכָא².

1. **אונקלוס:** "ולא תקבל אתה עונש בחטא שלו" [רמב"ן], היינו שלא תשא עליו חטא משום מניעת התוכחה, ולפי² משמע דלא מקשר בין לא תשנא להוכח תוכיח, כי היה צריך לפרש נשיאת החטא משום כיסוי השנאה, כיכ הרמב"ן בדעת אונקלוס.

פירוש חדש בדברי התרגום בספר "אור התרגום" לרש"א ורטהיימר (כאן) שמילת תקבל פירושו כאן מלשון 'צעקה' כמו (ידים פ"ד) קובלין אנו עליכם פרושים, וקבלה לר' זירא (קידושין נט), ועוד, ולפי² פירוש הפסוק ובלשוננו: "הוכח תוכח וגו' אבל לא תשא (בחוץ לפני אנשים לספר) עליו חטא (על דרך הכתוב ישעיה (מב ב) לא יצעק ולא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו), ולפי זה יש לנקד תקבל התייז בפתח [תקבל], וזה פירוש חשוב בעינינו, עכ"ל.

2. **יונתן בן עוזיאל:** יש לפרש, אל תשנא את אחיך שנאה נסתרת ובפיך תדבר דברי חלקקות, ותראה את עצמך כאילו אתה אוהבו, [ואנכי איש חלק, מתרגמין גבר שְׁעִיעִי]. ומפרש הפסוק על פגיעה בין אדם לחבירו, ודומה לפירוש הרשב"ם שכתב: "אל תתראה לפניו כאוהב ובקרבו ישים ארבו". [וצ"ע אם כוונתו דדוקא שדיבר בפיו או דסובר דכל שמחזיק שנאה נסתרת בלבו על חבירו עובר בלאו].

וב"נשוא כלי יונתן" פירש בדברי התרגום שסובר שכל הפסוק מקושר, ופירושו, אל תמנע מלהגיד לחברך תוכחה, כי אם תמנע, זה יגרום לך לשנוא אותו בלבבך ולדבר עליו דברי חלקקות, ורק אם אתה יודע שיתבייש ע"י התוכחה, אז תוכל למנוע מלומר התוכחה. ולפי² הכל מדובר על חטא לשמים.

ומה שסיים "ברם אין מבהית", פירושו, אבל אם חברך נבהל ומתבייש בגלל התוכחה, אז אינך חייב להוכיחו, ולא תקבל אז עונש בגללו משום מניעת התוכחה.

רש"י: ולא תשא עליו חטא, לא תלבין את פניו ברבים³.

אבן עזרא: הוכח תוכיח, שמא תחשדהו בדבר ולא היה כן, וזה טעם ולא תשא עליו חטא, כי עונש יהיה לך בעבורו.

הדר זקנים: פירש הר" אברהם בן עזרא לא תשנא את אחיך בלבבך, שאם שמעת שאומרים עליו שום דופי, אל תשנאהו בלבבך אלא הוכח וכו', כלומר תחקור הדבר ותפשפש אם זה אמת שאומרים עליו, ואם לא תחקור היטב האמת, אם תשנאהו תשא עליו חטא.

רשב"ם: לא תשנא את אחיך בלבבך, אם גמלך רע לא תתראה לפניו כאוהב ובקרבו ישים ארבו לא טוב, אל תשנאהו בלבבך אלא הוכח תוכיחהו על מה שעשה, ומתוך כך יהיה שלום, ולא תשא עליו חטא, בלבבך.

רמב"ן: ואמר הוכח תוכיח את עמיתך, מצוה אחרת, ללמדו תוכחת מוסר, ולא תשא עליו חטא, שיהיה עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו, ולזה נוטה לשון אונקלוס שאמר ולא תקבל על דיליה חובא, שלא תקבל אתה עונש בחטא שלו. ואחרי כן צוה שתאהוב אותו. והנה השונא את רעהו עובר בלאו, והאוהב לו מקיים עשה...

והנכון בעיני כי הוכח תוכיח כמו והוכיח אברהם את אבימלך, ויאמר הכתוב אל תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך אבל תוכיחנו מדוע ככה עשית עמדי, ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבבך ולא תגיד לו, כי בהוכיחך אותו יתנצל לך או ישוב ויתודה על חטאו ותכפר לו.

רלב"ג: ולא תשא עליו חטא, ר"ל כשיעשה דבר כנגדך או כנגד השם יתעלה תוכיחנו כדי להשיבו אל הדרך הטובה. והנה יש בתוכחתו אותו תועלת, אם עשה דבר כנגדו כי אולי יתקן את אשר עותו או יראהו שלא עשה דבר כנגדו, או אם עשה כנגד השם יתע' יש בהוכחתו תועלת להשיבו מדרכו הרעה.

ולזה ראוי שתהיה הוכחתו אותו באופן שיתכן שיגיע מהתוכחה זה התכלית, וזה יהיה כשיאמר לו בינו לבין עצמו דברים מושכים לבבו לעבודת השם יתע' ומרחיקים אותו מאלו הפעולות המגונות, לא כשיאמר לו זה בקנטורא ושיספר בגנותו בפני בני אדם, כי בזה התוכחת ישא עליו חטא המוכיח, ר"ל שכבר יהיה המוכיח חטא בזה בכישו או בפני בני אדם. ולזה הזהיר התורה שתהיה זאת התוכחת באופן שלא ישא עליו המוכיח חטא.

ר"י בכור שור: לא תשנא את אחיך בלבבך, שאם עשה לך אחיך דבר שקשה בעיניך, לא תשנאנו בתוך לבבך, אלא הוכיחנו ואמור לו למה עשית לי כזאת, שמא לא נתכון למה שאתה סבור או נאנס או שום טעם יש בדבר שיאמר לך, ומתוך כך תדע שלא עשה עמך שלא כהוגן. [ולא תשא עליו חטא, לשנאותו בחנם].

[אי נמי אם תראהו עובר עבירה אל תאמר מי יתן ויוסיף על חטאתו פשע, אלא הוכח. ולא תשא עליו חטא לשנאותו בחנם]. ומצוה הוכח תוכיח את עמיתך, אם תראה בו דבר ערוה ולא תשא עליו חטא אם הוכחתו ואינו רוצה להניח בשבילך, אבל אם לא תוכיחנו יש לך חטא, כדכתיב ביחזקאל (ג יח) ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיתו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש.

3. רש"י: עיין כאן מזרחי ועוד, ולציין לשיטת רש"י בערכין ועוד מקומות==

חזקוני: לא תשנא את אחיך בלבבך, אם שמעת שהעוה לך, לא תהיה נוטר לו שנאה בלבבך מוסתרת, אלא הוכח תוכיח אותו מדוע עשית לי כך, ושנא מתוך כך יתברר הדבר כי הכל שקר ולא נתכוון למה שאתה סבור או יתקן את מה שהעוה, ומתוך כך לא תשא עליו חטא לחשדו בדבר שאינו. [=השוה לבכור שור].

דבר אחר, הוכח תוכיח את עמיתך, אם ראית בו ערות דבר תוכיחנו, אבל אם לא תוכיחנו תשא עליו חטא לחשדו בדבר שאינו. עליו, בשבילו, כמו כי עליך הורגנו כל היום, כי עליך נשאתי חרפה.

רבינו מיוחס: ...ולא תשא עליו חטא, אל תהא אתה בשבילו נושא חטא, כגון שאתה מוכיחו ומתבייש אי אתה רשאי להוכיחו יותר ולביישו =רמז לדברי רבינו הלל (גם מחבמי איטליא?), או שאין אתה מוכיחו והוא עושה שלא כהוגן, בין כך ובין כך אתה נושא חטא עליו. ואם הוכיחו ולא קבל אלא העיז פנים, מכאן ואילך אינו רשאי להוכיחו אלא מותר לשנאתו, ולא רשות היא אלא מצוה שנאמר (משלי ח יג) יראת ה' שנאת רע, ואפילו אמר לו אחד שהוא נאמן לו כשנים שזה ראוי לשנאתו, סומך על פיו ומותר לשנאתו, ואם ירא ממנו מותר אף להחניפו.

רבינו שלמה אסתרונק: [הקדוש ז"ל סוף תקופת הראשונים]: מדרשי התורה פרשת קדושים: הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא...או יאמר, כאשר תוכיחנו, תוכיחנו בסתר ובהצנע בעבור שלא תלבין פניו ברבים ותשא עליו חטא ואשם, וזה שאמר 'עמיתך', שתוכיחנו כעמית מאהבה, כאמרם (ב"מ נט) כל המלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא... וזה כי אע"פ שיש עבירות קשות מזו ואין ענשן חמור כל כך, עם כל זה זאת המידה להלבין חברו היא תכונה רעה בנפש המלבין, ולא ידקדק במידותיו ומלבין אותו ללא תועלת, כי יותר היה מקבל תוכחתו אם יוכיחנו בהצנע כעמית, לזה מי שתכונותיו רעות כזה, אין תקוה לאחריתו, ונחלה אין לו בקרב אחיו המיישרים תכונותיהם, כי אין ספק כי רוע התכונה בנפש הוא חלי רע מלפפו עד יום מיתה, לזה אמר **ולא תשא עליו חטא**. [הקטע בשלימותו במצות תוכחה עיי"ש]

❖ לא תטעין עליו משא החטא - אלא תוכיח

משנה כסף: [לר' יוסף אבן כספין]: זה כולל כי אע"פ שיעבור עבירות אין ראוי לשונאו בלב, רק לשנאו מעשיו וליסרו, כי השופט אע"פ שיאסור או יכה או ימית הנשפט, לא יעשה זה בעבור שישנאהו בלב אבל שישנא מעשיו, ולא יחפוץ במותו רק להציל ממנו הטובים, וכל שכן בין איש ובין אחיו, ולכן סמך לו הוכח תוכיח את עמיתך, שזה כולל אם שיעשה חטאים נגד ה' או נגדו, אם גזל ממון או מוסר רע, איך שיהיה מכל הענינים שאפשר שיהיה, שומה על פינו או בלבבינו, ולכן אמר "ולא תשא עליו חטא" כי טעם "עליו" כמשמעו, לא בעבורו כמ"ש המפרשים, ולשון תשא בכל מקום כמו שקדם לנו מלשון משא והרמה כי כל משא ינשא ויורם, והטעם כי אם חטא ולא תוכיחנו אתה נושא עליו החטא, כלומר עוזבו במשאו וגם מטעינו יותר ויתחזק בחטאו, לכן תוכיח ותסיר משא החטא מעליו הפך ההשאה עליו, א"כ תשא בזה יוצא, ואין כן טעם ולא ישאו עליו חטא (ויקרא כב ט).

אור החיים: לא תשנא את אחיך בלבבך וגו', פירוש אם נסבב מאחיך דבר הגורם לשנאתו, לא תשנאהו בלבבך אלא בפ"ך דבר אליו תוכחות על אשר ככה סבב, והוא אומרו הוכח וגו'. ואמרו ולא תשא עליו חטא, פירוש לא תחליט בדעתך שמה שנסבב מאחיך, ברשע עשאן, ועודנו עומד בחטאו עמוס על שכמו, אלא תהיה דן אותו לכף זכות ותוכיחנו. וע"י התוכחה יהיה אחד מב' דברים, או יתן אמתלא להנעשה ואין חטא, או יתחרט על המעשה וישוב לבל עשות כדבר הזה, והרי הוא כריע כאח לך....

...ואמרו הוכיח תוכיח, מדבר בנושא אחר, שהם המון העם, ולזה אמר את עמיתך, ולא אמר הוכח תוכיחנו, וחוזר לאחיך שאמר בתחילה, אלא לומר שאינו מדבר במה שהתחיל לדבר בו שהוא תלמיד חכם, אלא בהמון העם, שמצוה לשנאותו מצוה ה' שיוכיחנו על פניו למה תעשה כה, בנעצמות לשון בחיבה וברכות לשון:

ואמרו ולא תשא עליו חטא, פירוש שלא ימנע ממנו התוכחות, שבזה ישאר במשא חטאו ולא ישוב אל ה', הא למדת שאם לא הוכיחו בטל עשה דהוכח, ולא תעשה של ולא תשא:

רש"י הירש: ...ולא תשא עליו חטא, אל תביא בשל כך חטא על עצמך (השוה במדבר יח לב), הוה אומר, קיים את מצות התוכחה כך שלא תבוא לידי חטא בעטייה. וכך אמרו (ערכין שם): הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחנו ת"ל תוכיח מ"מ, יכול אפילו פניו משתנים ת"ל לא תשא עליו חטא, הוה אומר אם לא הועיל בדברי תוכחתו, יחזור ויוכיח, אך אם נשתנו גוון פניו, אות הוא שהדברים עשו רושם ושוב אין להמשיך בתוכחה, שכן אם יוסיף להוכיחו רק יביישנו שלא לצורך, והלבנת פנים ובייחוד הלבנת פני חבירו ברבים, היא פשע. ראה קרבן אהרן כאן.

הרמב"ם (דעות ו ח) מבדיל בין דברים שבין אדם לחבירו לבין דברי שמים: "בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומפרסמים חטאו... עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים בישראל.

מלבי"ם: הוכח תוכיח את עמיתך וגו', ...ומ"ש ולא תשא עליו חטא שפי' אל תשאו חטאו [אצ"ל: חטא] בעבורו, כמו ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו (במדבר יח), ולא ישאו עליו חטא (לקמן כב), דע שאתי עליך חרפה (ירמיה טו), שפירושו בסיבתו. וע"כ אין פי' שתשא חטא אם לא תוכיחנו שאז צ"ל ולא תשא את חטא, רק פי' עליו, בסיבתו.

...ולפי זה יש בתנאי התוכחה ג' דברים, (א) שיהיה המוכיח נקי מחטא. (ב) שיהיה המוכח מוכן לקבל תוכחה, ושניהם נכללים במילת 'עמיתך', שהוא אתו ושוה לו בתורה ובמצוות. (ג) בסדר התוכחה ואיכותה, שלא יביישנו כמ"ש ולא תשא עליו חטא.

פרשת יהודה ותמר

(כד) וַיְהִי כַּמִּשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים וַיֵּגֵד לַיהוּדָה לֵאמֹר זָנַתָּ תָמָר בְּלִתֵּךְ וְגַם הִנֵּה הָרָה לְזָנוּנִים וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשְׂרֶף: (כה) הוּא מוֹצֵאת וְהִיא שְׁלַחָה אֶל חָמִיהָ לֵאמֹר לֹאִישׁ אֲשֶׁר אֱלֹה לֹא אָנֹכִי הָרָה וְתֹאמַר הִכָּר נָא לְמִי הַחֲתָמָת וְהַפְתִּילִים וְהַמָּטָה הָאֵלֶּה: (כו) וַיִּכָּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר צְדָקָה מִמֶּנִּי כִּי עַל כֵּן לֹא נִתְּתִיהָ לְשִׁלָּה בְּנִי וְלֹא יִסֵּף עוֹד לְדַעְתָּהּ:

פרשת וישב, בראשית פרק לח

רש"י: (כד) כמשלש חדשים, רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם, ולשון כמשלש חדשים, כהשתלש החדשים, כמו (אסתר ט כב) ומשלוח מנות, (ישעיה יא יד) משלוח ידם, וכן תרגם אונקלוס כתלות ירחיא: הרה לזנונים, שם דבר, מעוברת כמו (שמות כא כב) אשה הרה, וכמו (שה"ש ו י) ברה כחמה: ותשרף, אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה, שהוא כהן, לפיכך דנוה בשרפה:

(כה) הוא מוצאת, לישרף: והיא שלחה אל חמיה, לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת, אלא לאיש אשר אלה לו, אמרה אם יודה מעצמו, יודה, ואם לאו ישרפוני, ואל אלבין פניו. מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים: הכר נא, אין נא אלא לשון בקשה, הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות:

(כו) צדקה, בדבריה: ממני, היא מעוברת. ורבותינו ז"ל דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים, לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים, ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל: כי על כן לא נתתיה, כי בדין עשתה, על אשר לא נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד, יש אומרים לא הוסיף. ויש אומרים לא פסק [נוחבירו גבי אלדד ומידד (במדבר יא כה) ולא יספו, ומתרגמין ולא פסקו]:

רשב"ם: (כד) זנתה תמר כלתך, ואם תאמר מי יודע אם אמת שזינתה, תדע שהרי גם הרה היא כבר: ותשרף, לפי הפשט כך היה מנהגם מאחר שזקוקה ליבם: (כה) היא מוצאת, לאחר שהוציאוה שלחה הערבון ועדיין לא רצתה לגלות אלא [אמרה] לאיש אשר אלה לו:

(כו) צדקה ממני, יותר ממני שאני צויתיה לשבת בית אביה עד יגדל שלה. היא השלימה תנאי שצויתיה, אבל אני לא השלמתי לה תנאי שהתניתי לה כי לא נתתיה לשלה בני. וכן על צדקו נפשו מאלהים, יותר מאלהים. וכן בשאול ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני, יותר ממני: ולא יסף, לא הוסיף, שאם אתה מפרשו ולא פסק, היה לו לכתוב ולא יסף עוד [מ]לדעתה:

רמב"ן: (כד) ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף, אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר משום רבי מאיר, תמר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה (ב"ר פה י). זה כתב רש"י, ולא פירשו: ואני לא ידעתי הדין הזה, שבת כהן אינה חייבת שריפה אלא בזנות עם זיקת הבעל, ארוסה או נשואה, כמו שמפורש בגמרא בסנהדרין (נא), אבל

בת כהן שומרת יבם שזינתה אינה במיתה כלל, ובין בת ישראל ובין בת כהן אינה אלא בלאו גרידא. ואם תאמר שהיה היבום נוהג בבני נח, והיא להם בכלל אשת איש, ואזהרה שלהם זו היא מיתתם, והלא הם אומרים (ב"ר פה ה) שיהודה התחיל במצות יבום תחלה, וכן בגמרא סנהדרין (נו) מוכיח שאין יבמה בבני נח חייבת כלל:

ונראה לי שהיה יהודה קצין שוטר ומושל בארץ, והכלה אשר תזנה עליו איננה נדונה כמשפט שאר האנשים, אך כמבזה את המלכות, ועל כן כתוב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף, כי באו לפניו לעשות בה ככל אשר יצוה, והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות, ושפט אותה כמחללת את אביה לכבוד כהונתו, לא שיהיה דין הדיוטות כן:

ועל דרך הפשט יתכן שהיה משפטם כנהוג היום במקצת ארצות ספרד שהאשה אשר תזנה תחת אישה מוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה למיתה או לחיים כרצונו, והנה היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם:

(כו) **צדקה ממני**, צדקה, בדבריה. ממני, היא מעוברת. ורבותינו דרשו (סוטה י): שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים, לשון רש"י. והנכון שהוא כמו צדיקים וטובים ממנו (מ"א ב לב), ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה (ש"א כד יז), צדקה במעשיה יותר ממני, כי היא הצדקת ואני החוטא אליה שלא נתתיה לשלה בני. והטעם כי שלה הוא היבם ואם לא יחפוץ לקחת את יבמתו, אביו הוא הגואל אחריו, כאשר פירשתי למעלה (בפסוק ח) בדין היבום:

ולא יסף עוד לדעתה, אחרי שהקים זרע לבניו לא רצה להיות עמה עוד אף על פי שהיה ברצונו, כי איננה אסורה עליו והיתה אשתו כמשפט היבמים. וזה טעם האומר (סוטה י ב) לא פסק, כתיב הכא ולא יסף, וכתיב התם (דברים ה יט) קול גדול ולא יסף:

חזקוניי: (כד) **זנתה תמר כלתך**, כי היתה שומרת שלה לייבם ודרכם להחזיקם באשת איש עד ימאן הקרוב, כענין רות לגואל. וגם הנה הרה, אינה יכולה להעלים. ויאמר יהודה, וכי לא היה בדור גדול ממנו לדונה והרי שם יצחק ויעקב קיימים, אלא כולם ישבו בדין עליה. ולמה פתח יהודה לפי שבדיני נפשות מתחילין מן הצד.

הוציאוה ותשרף, פרש"י בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה. לא מפני שהדין כך שהרי לא היתה ארוסה ולא נשואה אלא שהיתה זקוקה ליבם. ואפילו משנתנה תורה לא היה בה רק לאו אלא עשו גדר בעריות ורוב מיתות בני נח בסייף, ולפי שהיתה בה מעלה יתירה שהיתה בת כהן דנוה לשריפה, ואע"פ שהכהונה ניטלה משם וניתנה לאברהם לפי שהקדים ברכת אברהם לברכת הקב"ה, מ"מ מזרעו ניטלה ולא ממנו.

וי"א אפילו לא היתה בתו של שם דינה היה בשריפה דאינהו סבור הבא על תמר כנעני הוה וכנעני הבא על בת ישראל דמשכה אבתריה בבית דינו של שם גזרו דכתיב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף, ואף על פי שלא היה שם קיים מ"מ בית דינו איקרי משום שישבו בדין על גזירתו. וא"ת יהודה נמי מיחייב שריפה שהרי כלתו היתה והבא על כלתו בשריפה, אלא י"ל מנהג היה בדורם כל הגדול מייבם ואם הבן קטן האב מייבם והיא לשם יבום נתכוונה להבעל.

דעת זקנים: (כד) **זנתה תמר כלתך**, למה הוצרך לומר אחר כך וגם הנה הרה לזנונים ושמא י"ל שלא היו דנין באותה פרק בזנות בלא הריזון. ד"א שלא היו דנין אלא כשמזנה לשני בני אדם:

הוציאוה ותשרף, אמר אפרים מקשאה תמר בתו של שם היתה שהיה כהן ובת כהן שזינתה היא בשריפה. ותימא שלא היו עדים והתראה בדבר. ותירץ הר"י יוסף מארץ ישראל דדור

פרוץ היה לכך חייבוה כדי לעשות סייג לתורה כדאמרינן בסנהדרין פרק נגמר הדין: תניא ר' אלי' ב"י אומר ב"ד מכין ועונשין שלא מן הדין וכו' וכן יהושע שהרג עכן ומסיק תלמודא דלא עשה בה מעשה אלא כדי לרדות ישראל. ומיהו קשיא כיון דבתו של שם היתה א"כ מאי האי דכתיב לעיל שבי אלמנה בית אביך והרי כשתחשוב שנותיו של שם תמצא שכבר מת. והתם במס' סוטה משמע הכי דמסיק דאמרה לו יתומה אני פנויה אני. ונ"ל בבית אביה קרי נמי לאחר מיתת אביה:

בעל הטורים: (כד) ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף, ר"ת שם בן ארבע. מלמד שהקב"ה

זימן לה הסימנין שנאבדו ממנה. הוציאוה ותשרף. פירש רש"י לפי שבתו של שם היתה ובת כהן שזינתה בשריפה. והקשה הרמב"ן דמה שכתוב בת כהן שזינתה בשריפה היינו ארוסה או נשואה אבל שומרת יבם גם כהנת אינה אלא בלאו. וכי תימא מפני שהיה יבום בבני נח ואזהרתן זו היא מיתתן הא מוכח בסנהדרין (נח) שאין יבמה נוהג בבני נח כלל. ועוד קשה דכל מיתה האמורה בבני נח אינה אלא סייף. ועוד מה שאמר צדקה ממני כל שכן שהיה לה להתחייב. ופי' הוא בשביל שהיה קצין ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו אינה נידונית כמשפט שאר נשים הזונות אך כמבזה את המלכות. ועל כן אמר הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות לה כל אשר יצוה. והוא חייב אותה למעלת המלכות. ועל דרך הפשט שהיה המשפט אשר תזנה תחת אישה שמוסרים אותה לבעלה והוא דן אותה לחיים או למות כרצונו, והנה תמר היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם.

ורבינו יהודה החסיד פירש לא דנה אותה יהודה לשריפה אלא שישרפו לה רושם בין פניה לסמך שהיא זונה וכאשר ידע יהודה שהיה ממנו ולא היתה זונה לא עשו לה שום דבר.

עוד מקשים על מה שאמר יהודה הוציאוה ותשרף והלא יהודה מלך היה ומלך לא דן ולא דנין אותו. ועוד בדיני נפשות מתחילין מן הצד. ועוד האיך היה דן על כלתו. ומתריצים שיצחק ויעקב ויהודה דנוה והתחילו ביהודה מן הצד. ובמדרש יש ששם בעצמו דנה. ואי אפשר להיות כשתדקדק בחשבון שנות דור ודור תמצא שמת כבר. ומה שאמר בע"ז (לו): פנוי הבא על הפנויה בית דינו של שם גזרו משום מעשה דתמר לא שהיה קיים אלא כל בית דינו אחריו נקרא על שמו:

פרק ב: גמרות ותורת כהנים

בבא מציעא נח: תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים. אמר ליה שפיר קא אמרת, דחזינא ליה דאזיל סומקא ואתי חוורא

אמר ליה אביי לרב דימי במערבא במאי זהירי, אמר ליה באחוורי אפי. דאמר רבי חנינא הכל יורדין לגיהנם, חוץ משלשה. הכל סלקא דעתך, אלא אימא כל היורדין לגיהנם עולים, חוץ משלשה שיורדין ואין עולין. ואלו הן הבא על אשת איש, והמלבין פני חבירו ברבים, והמכנה שם רע לחבירו. מכנה היינו מלבין, אף על גב דדש ביה בשמיה.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן (דף נט.) נוח לו לאדם שיבוא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חבירו ברבים. מנא לן מדדרש רבא. דדרש רבא מאי דכתיב (תהלים לה טו) ובצלעי שמחו ונאספו וגו' קרעו ולא דמו, אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שאם היו מקרעים בשרי לא היה דמי שותת לארץ, ולא עוד אלא אפילו בשעה שעוסקין בנגעים ואהלות אומרים לי דוד הבא על אשת איש מיתתו במה, ואני אומר להם מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא, אבל המלבין את פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא.

אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב, ואמרי לה אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, ואמרי לה אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי, נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים, מנא לן מתמר, דכתיב (בראשית לח) היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה.

רש"י: הכל סלקא דעתך: וכי הכל יורדין. הכי גרסינן: כל היורדין לגיהנם עולין. דדש ביה: כבר הורגל בכך שמכנים אותו כן ואין פניו מתלבנות, ומכל מקום זה להכלימו מתכוין⁴.

(דף נט.) **ובצלעי:** בשביל אשתי זו, שמתחילה חטאתי בה, כמו (בראשית ב) ויבן את הצלע. **שמחו ונאספו:** קרעו ולא דמו: אם קרעוני לא מצאו דם. **כדדרש רבא:** דטובה מעשה של דוד ובת שבע משלהם, וספק אשת איש היא, שהיוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו על מנת שאם ימות שתהא מגורשת מעכשיו, ולא תיזקק ליבם, וכל אותן הימים היא ספק מגורשת, אם מת מגורשת מתחילה, ואם לא מת לא נתגרשה. היא מוצאת והיא שלחה: אף על פי שהיו מוציאים אותה לשריפה לא אמרה להם ליהודה נבעלתי, אלא שלחה לו למי שאלה לו אנכי הרה, ואם יודה הוא מעצמו יודה.

4. רש"י: == == == ==

תוספות: דאזיל סומקא ואתי חיורא: ומה שמאדים בתחילה לפי שהדמים מתאספין לברוח.

חוץ מג' שיורדין ואין עולין: אין לפרש דאין עולין לעולם דהא אמרינן בסמוך הבא על אשת איש יש לו חלק לעולם הבא, אלא הכי פירושו כל היורדין עולין מיד ואין אור של גיהנם שולט בהן כדאמרינן בפרק עושין פסין (עירובין יט.) ק"ו ממזבח הזהב, ובפרק בתרא דחגיגה (כו.) עבד ק"ו מסלמנדרא, חוץ מג' דאין עולין מיד, אבל יש מהם נדונין לעולם המלבין פני חבירו ברבים דאמר בסמוך אין לו חלק לעולם הבא, ויש שעולין לאחר י"ב חדש כגון הבא על אשת איש דמשפט רשעי ישראל בגיהנם י"ב חדש.

אי נמי מלבין נמי נהי דאין לו חלק לעולם הבא אינם נדונין יותר מ"ב חדש אלא לאחר י"ב חדש לא חיין ולא נדונין ושרוים בלא טובה ובלא רעה, וניחא השתא דלא חשיב מינים ואפיקורסים שאותם נדונין לדורי דורות כדאמר בפ"ק דר"ה (יז.) דגיהנם כלה והם אינם כלים, ומיהו תימה דלא חשיב פושעי ישראל בגופם כגון קרקפתא דלא מנח תפילין דאמרינן בר"ה (שם) שיורדין ונדונין בה י"ב חדש ואח"כ גופן ונשמתן נשרפת ונעשים אפר תחת כפות רגליהם של צדיקים, ונראה דלא רצה למנות אותם ששנויים בברייתא דלא היה משמיענו שום חדוש.

והא דחשיב מלבין אע"ג דתנא ליה במס' אבות (ג יב), אגב מכנה נקיט ליה ומכנה איצטריך לאשמועינן אע"ג דדש ביה בשמיה.

והא דלא חשיב הבא על הכותית דאמר בעושין פסין (עירובין יט.) דלא מסיק ליה אברהם אבינו דממשכה עורלתיה ולא מבשק ליה, דלא חשיב אלא הני דבשביל עבירה זו לבדה אין עולים כדתניא אע"פ שיש בידו תורה ומעשים טובים, אבל הבא על הכותית בשביל עבירה זו לבדה אינו נענש אם לא שיש בידו עבירות אחרות שראוי בשבילם לירד לגיהנם, אלא שעבירה זו גורמת לו דאין אברהם אבינו מעלהו מיד אלא שיהא שם י"ב חדש.

וכולהו בשלא עשה תשובה דתשובה מועלת לכל דבר, ואיכא למאן דאמר (ברכות לד:) דבעלי תשובה גדולים מאותן שהיו צדיקים לעולם.

נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש כו': נקט הכי משום דבת שבע ספק אשת איש הוא, ופירש בקונטרס משום דכל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט לאשתו על מנת שאם ימות יגרשנה ולא תיזקק ליבם וכל אותם הימים היא ספק מגורשת. וקשה לר"ת... ומפרש ר"ת דבמלחמת בית דוד היו מגרשין לגמרי בלא שום תנאי אלא היו עושין הדבר בצנעה כדי שלא יהו קופצין על נשותיהן לנושאן לכך קרו להו ספק אשת איש.

ולכל הפירושים קשה דאפילו בא על אשת איש ודאי טוב ממלבין מדקאמר דוד הבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא אבל מלבין כו'.

ולא עוד אלא בשעה שעוסקין בנגעים ואהלות: כלומר לא מבעיא בשעה שהם בטלים אלא אפילו עסוקים בהלכות חמורות וגם אין עניינם לאשת איש, ויש ספרים דגרסי בשעה שעוסקין בארבע מיתות ב"ד.

דכתיב היא מוצת: בלא אל"ף⁵ כמו (איכה ד) ויצת אש בציון, שהיתה קרובה לאש כבר ולא שלחה לו אלא ברמז אם לא היה מודה לא היתה מפרסמתו.

◀ בדברי תוספות אלו עיין לקמן בגמרא כתובות סז דברי תוספות, פני יהושע וספר הפלאה

5. תוס': עיין תוס' כתובות סז. ד"ה 'דכתיב' שכך גרסת רבינו חננאל, וע"ע ב"מנחת שיי" (בראשית לח כה) שכי"ה גם בערוך ערך צת, וציין גם לרש"י בפירושו לבראשית רבה שכתב: היא מוצאת, מוצת קאמר לומר שהיתה ראויה לשריפה. וע"ע ב"מדרש כתובה" ופנ"י למס' כתובות ובמהרש"א סוטה וי, ולקמן בשו"ת בנין ציון (סי' קע"ב >כא< ד"ה ולענ"ד) מה שביאור בדברי תוס' אלו באריכות.

ערוך: ערך "סמק", חזינא דאזיל סומקא ואתי חיורא, פירוש כיון שמקפידו, מת הדם שבלבו והולך האדמימות ומלבינים הפנים כגון גוון המת.

מוסף הערוך: תרגום "אלים מאדמים" (שמות כה ה): דברי מסמקי, וענין קרוב לזה תרגום "אדם פטדה וברקב" (שמות כח יז): סמקן ירקן וברקן, עכ"ל.

רבינו יונתן: מלונל: ואע"ג דדש ביה בשמיה, שרגילין בני אדם לקרותו בשם זה ואינו מתבייש מזה כל כך, אפילו הכי מיחייב דאי אפשר שלא נתבייש. מנא לן מתמר דכתיב היא מוצאת וגו', כלומר כבר היו מוציאים אותה לשריפה ולא רצתה לבייש פני יהודה אלא אמרה אם רוצה להודות מעצמו יודה ואם לאו מוטב שאשרף באש ולא אלבין פניו.

מאירי: לעולם יזהר אדם שלא להלבין פני חבירו ברבים, ולעולם לא יזכיר את חבירו בכנויו ואפילו לא היה חבירו קפיד בכך, וכל העושה דברים אלו הוראה עליו שהוא מיורדי גיהנם שאין להם חלק לעולם הבא, ואלו שאר עבירות שהיצר תוקף עליהם תשובה מצויה בהם ויש לבעליהן חלק לעולם הבא בתשובתן:

ריטב"א: כל היורדים לגיהנם עולין חוץ מג': וא"ת והלא איכא מינין ומסורות וחבריהם שאמר בפ"ק דר"ה שנידונין בגיהנם לדורי דורות, וי"ל דהכא לא איירי אלא באותן הקלים שאין דינם בגיהנם אלא י"ב חודש ובהא קתני שכולן עולין לסוף י"ב חדש חוץ מג' שנידונין בו זמן הרבה יותר.

והמלבין פני חבירו והבא על אשת איש: וא"ת והיכי משוה אותן בכאן והא לקמן אמרינן הבא על א"א מיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב והמלבין פני חבירו אין לו חלק לעוה"ב, תירץ ר"ת דהא דהכא בשעשה פירות שהוליד בן ממזר, ועי"ל דלקמן מיירי בשנידון מיתת ב"ד ומיתתו כפרתו.

אגודה: כל היורדים לגיהנם עולים חוץ מג' יורדים ואינם עולין, הבא על אשת איש, והמכנה שם לחבירו, ומלבין פני חבירו ברבים, היינו מכנה היינו מלבין, אע"ג דדש בה בשמיה, יש מפרשים דוקא כשהכינוי לשם גנאי.

שיטה מקובצת: דאזיל סומקא ואתי חיורא, פירוש כיון שמקפידו מת הדם שבלבו ולפיכך הולך האדמימות מעל פניו כי הדם הוא המאדים את הפנים, וכיון שנעתק מלבין הפנים כגון גוון המת. רבינו חננאל:

מהרש"א: א"ל שפיר קאמרית דאזיל סומקא כו', פירשו התוס' שמאדים בתחילה לפי שהדמים מתאספים לברוח כו' עכ"ל. ולא ניחא להו כפשטיה דהאדמומית שהיה שם כבר בפני אדם אזיל והולך ומתלבן פניו, דא"כ אלישנא דמתני' דפ"ג דאבות דתני המלבין פני חבירו כו' המ"ל נמי הכי דמ"ה קרי מלבין, אלא דהכא מדמדמה ליה לשופך דמים קאמר שהדם מתאסף לברוח כמו שמתאסף לברוח ע"י שפיכת דם, ולשון אזיל שהולך ומתאסף לברוח ודו"ק.

במאי זהירי א"ל באחוורי אפי כו', עדיפא ה"ל למנקט למזהר אפילו במכנה שם רע ודש בשמיה כדמסיק דה"ל נמי מג' שיוורדין ואין עולין, אבל נקט דזהירי באחוורי אפי שאין רוב העולם נזהרין בו בכל יום ע"ש וק"ל.

דדש ביה בשמיה, פרש"י ואין פניו מתלבנות מ"מ זה להכלימו נתכון עכ"ל, והוא דחוק קצת שיהא זה נענש כ"כ על כוונתו כיון שאין חבירו נכלם, ולולי פירושו היה נראה דנקט המכנה שם רע דה"ל מוציא ש"ר אף אם אין חבירו מתבייש, מיהו הרמב"ם בפ"ג מהלכות תשובה לא כתב אלא המכנה סתם [ולא הזכיר 'רע'] ע"ש וק"ל.

פני יהושע: דאמר ר' חנינא כל היורדים כו', חוץ משלשה כו' הבא על אשת איש והמלבין פני חבירו ברבים כו'. ויש לדקדק מנ"ל לרבי חנינא הא, בשלמא באשת איש כתיב בהדיא הבא אל אשת רעהו לא ינקה ודרשינן לא ינקה מדינה של גיהנם וכמה מקראות כה"ג, אבל במלבין פני חבירו מנא ליה, וליכא למימר דמסברא משמע ליה כיון דמלבין הוא כאילו שופך דמים הא ליתא דמדקאמר הכל יורדים ועולים משמע דשפיכות דמים גופא נמי עולה, ואפשר נמי דהא דקאמר לעיל כאילו שופך דמים לאו דשקולין הם אלא שיש בכלל ענין זה ענין דשפיכות דמים כיון דאזיל סומקא ואתא חיורא, אבל אה"נ דמלבין חמיר משפיכות דמים כיון שמביישו בפני רבים, ותדע דהא במלבין אמרינן בפ"ג דאבות דאין לו חלק לעולם הבא משא"כ בשפיכות דמים, וע"ש הטעם בתוי"ט בשם מדרש שמואל דהא דמלבין אין לו חלק לעולם הבא יליף לה מדכתיב כי דבר ה' בזה היינו אדם שנברא בצלם אלהים.

ונראה לי דמהאי טעמא נמי יורד לגיהנם ואינו עולה דידוע דמה שאין נשמת האדם רשע נשרפת בגיהנם כתב התורת חיים בשם הזוהר משום דנשמה גופא נאצלה מתחת כסא הכבוד דכתיב ביה כורסוין שביבין דנורא והיא חלק אלוה ממעל משה"ה אין האש שולט בה לשורפה לגמרי, משא"כ בחטא זה דמלבין כיון דלפי דעתו סובר שלא נברא האדם בצלם אלהים דאל"כ לא הוי מחציף נפשיה כולי האי להלבין פני חבירו שהוא בכלל דבר ה' בזה כמ"ש התוי"ט לכך דנו הקב"ה מדה כנגד מדה שנשמתו נשרפת באש של גיהנם עיין בזה בתורת חיים:

בתוספות: בד"ה חוץ משלשה כו', ויש שעולין לאחר י"ב חדש כו' והא דחשיב מלבין אע"ג דתני ליה במסכת אבות כו' עכ"ל. קושייתם זה אי אפשר לפרש אלא לפירוש השני שכתבו לעיל דמלבין נמי אינו נידון בגיהנם אלא י"ב חדש א"כ מקשו שפיר דלא איצטריך לאשמעינן הכא דכיון שעון זה חמור כ"כ שאין לו חלק לעולם הבא כ"ש שהוא בכלל פושעי ישראל שנדונין בגיהנם י"ב חדש דדא ודא חדא מילתא היא, אבל לפירוש הראשון שכתבו דמלבין נדון לעולם בגיהנם א"כ לא שמעינן לה אלא מממרא דר' חנינא דאי ממתני דאבות לא שמעינן אלא דאין להם חלק לעולם הבא אבל אכתי אימא דלא חיין ולא נדונין לכך איצטריך דר' חנינא, ויש ליישב ודו"ק:

בגמרא: ואמר מר זוטרא בר טוביה כו', נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש כו'. נראה לי דמהכא נמי מוכח דמלבין אין לו חלק לעולם הבא, דהא מאבד עצמו לדעת הוא עוון גדול שנאמר בו כל המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא ואפ"ה התירו לו כדי שלא ילבין, א"כ מוכח דמלבין אין לו חלק לעולם הבא, אמנם עכשיו שהתירו לו חכמים אין זה מאבד עצמו לדעת שהרי לדעת המקום ודעת חכמים עושה כן, אלא דלולי שמלבין חמור כ"כ לא התירו לו חכמים לאבד עצמו שהרי בכל העבירות שבתורה אמרו יעבור ואל יהרג חוץ מעבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים דגלי בהו קרא, אבל במלבין לא מצינו קרא על זה, אע"ג דילפינן מתמר מ"מ תקשה תמר גופה מה ראתה על ככה ולא דרשה וחי בהם ולא שימות בהם כמו שהקשו בגמרא על חנניה מישאל ועזריה, אלא על כרחך דמילתא דפשיטא היא דעון זה חמור מכל העבירות כיון שאין לו חלק לעולם הבא והיינו כמו שכתבתי לעיל (ד"ה דאמר) בשם התוי"ט דמקרא יליף לה וק"ל:

ערכין טז

ערכין טז: ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול לא יכנו לא יסטרונו ולא יקללנו, ת"ל בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר, מניין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח, הוכיחו ולא קיבל מנין שיחזור ויוכיחנו וכו', יכול אפילו פניו משתנים ת"ל לא תשא עליו חטא. תניא א"ר טרפון תמה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה... אמר רבי אלעזר בן עזריה תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח...

רש"י: יכול לא יכנו, על דבר תוכחה: יסטרונו, כלאחר יד: ופניו משתנים, שיוכיחו ברבים⁶ להלבין פניו: ...שיודע להוכיח, דרך כבוד שלא יהו פניו משתנים.

רבינו גרשום: יכול אפילו פניו משתנים, של מתוכח כגון שמוכיחו בפני רבים. ולא תשא עליו חטא, שלא תביישנו... שיודע להוכיח, כגון שלא יהו פניו של מתוכח משתנים.

תאווה לעינים: להר"ר נסים שלמה אלגאזי: סימן תלא: ערכין טז: יכול אפילו פניו משתנים ת"ל לא תשא עליו חטא, וכתב רש"י ז"ל פניו משתנים שיוכיחו ברבים להלבין פניו, וק"ק מי דחקו לומר ברבים ואפילו מוכיחו בינו לבינו ויש שם אחר אם פניו מתלבנים אין חייב להוכיחו, וכן נראה דמפרש לה הרמב"ם ז"ל בששי מהל' דעות וז"ל: המוכיח את חבירו לא ידבר לו קשות עד שיכלמו כן אמרו חכמים יכול מוכיחו ופניו משתנים ת"ל ולא תשא עליו חטא, הרי שאסור להכלים את ישראל וכן שכן ברבים, הא קמן דסבר דהכא ביחיד. =השוה עם דברי שו"ע הרב לקמן

ויראה דנפקא לרש"י ז"ל מהא דגרסין [לקמן] היכי דמי ענוה שלא לשמה כי הא דחייא בר רב ורב הונא דהוו יתבי וכו' עד אמר ליה שמאול לרב הונא אמאי לא אמרת באנפיה אמר חס לי דליכסוף זרעיה דרב על ידי, וקשה דהיכי קרי להא ענוה שלא לשמה ודילמא לשמה הוא כדי שלא יתלבנו פניו של זרע רב ובשביל כך מותר כדקתני ברייתא הכא יכול אפילו פניו משתנים ת"ל ולא תשא עליו חטא, אמנם בהא דכתב רש"י ז"ל אתי שפיר דמן הדין אינו פטור מלהוכיח אלא כשמלבינו ברבים, אבל התם לא הוו רבים דלא הוו יתבי קמיה דשמואל אלא איהו וחייא בר רב והיה יוכל להוכיחו בפניו ולא הוכיחו כיון שהיה דין להוכיחו, שמע מינה, לפי שאמרו שהוא עניו הוא דעבד וחולק רש"י עם הרמב"ם ז"ל.

גליון מהרש"א: רש"י ד"ה ופניו משתנים שיוכיחו ברבים, דאילו בינו לבין עצמו הא כשמוכיחו עד נזיפה והכאה, ודאי ילבינו פניו. וכל זה בדבר שבינו לחבירו אבל בדבר שבינו למקום גם ברבים יוכיחו אחר שלא קבל תוכחתו בינו לבינו, ועי' ברמב"ם, וע' תשובות שער אפרים סי' ס"ה עלה ל"א ע"ד <??>..

6. רש"י: בביאור שיטת רש"י והאם חולק על הרמב"ם דעות עיין: דינא דחיי, שער אפרים, שם חדש, תיבת גמא, שו"ע הרב, ובסמך תאווה לעינים, ובחפץ חיים (פתיחה לאוין במ"ח יד), ועוד

תורת כהנים וספרי

תורת כהנים: ומנין שאם הוכחתו ד' וה' פעמים חוזר ומוכיח ת"ל הוכח תוכיח. יכול אפילו אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא. א"ר טרפון העבודה אם יש בדור הזה וכו'

רבינו הלל: ופניו משתנות, [מפני התוכחה] היינו דמתבייש מחמת התוכחה. ת"ל וכו', דמשמע הוכח תוכיח את עמיתך היכא דלא תשא עליו חטא, משום דאי מוכיחו ופניו משתנות כבר קבל ליה התוכחה ואי מוסיף ומוכיחו קא מלביין פניו ונושא עליו חטא⁷.

קרבן אהרן: שם. לא תשנא.... [ומנין שאם הוכחתו ארבעה וחמשה פעמים חוזר והוכיח, ת"ל הוכח תוכיח] ת"ל הוכח, דהוכח אפילו מאה פעמים במשמע כמ"ש בפ"ב דמציעא, וכך הוא לפי שמלת הוכח מקור והמקור אין לו הגבלת זמן אלא יורה על הפעולה הנפעלת תמיד. יכול אפילו אתה מוכיחו ופניו משתנות, שהוא מתבייש מסיבת התוכחה, ישוב להוכיחו, ת"ל ולא תשא עליו חטא, כלומר הוכח תוכיח אותו כשלא תשא בשביל התוכחה חטא, וזה כאשר מוכיחו ואין פניו משתנות שאינו מתבייש אבל אחר שפניו משתנות כבר שב וקבל התוכחה ואי מוכיחו אח"כ מלביין פניו [בחנם] ונושא עליו חטא.

ספרי: דברים פסקא א: אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל: ...דבר אחר אל כל ישראל, מלמד שהיו כולם בעלי תוכחה ויכולים לעמוד בתוכחות. אמר רבי טרפון העבודה אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח, אמר רבי אלעזר בן עזריה העבודה אם יש בדור הזה מי שיכול לקבל תוכחות, אמר רבי עקיבה העבודה אם יש בדור הזה שיודע היאך מוכיחים, אמר רבי

7. **רבינו הלל:** עיין קרבן אהרן בסמוך כדבריו. וכתב על דברי רבינו הלל בהערות בסוף הספר שם [מאת הר"ה ג' ר' יצחק הוטנר זצ"ל]: שיטת רבינו כאן חדשה היא דכל הראשונים מפרשים דהך דקאמר ופניו משתנות לאו שפניו השתנו כבר אלא שזה קאי על השערת המוכיח דבזמן שלפי השערתו עתיד המקבל תוכחה לשנות פניו, אל יוכיחנו. ומחמת זה מצאו כמה וכמה קושיות דהא אשכחן בנביאים דחרפו וביוז ופרסמו, ועיין ברמב"ם פ"ו מהל' דעות ה"ח מה שכתב שם כדי ליישב סתירה זו, ועיין עוד ביראים סימן ל"ז ובחדש סימן רכ"ג ובסימן ל"ט ובחדש קצ"ה ובקריית ספר על הרמב"ם שם מה שכתבו בזה.

אבל דרכו של רבינו הלל שונה היא דלדידיה הך דקאמר תנא ופניו משתנות היינו דמעשה שהיה כך היה שכבר השתנו פניו, והוא מפרש דהא דקאמר יכול אפילו פניו משתנות מוסב אדלעיל מיניה דקיליף תנא דאפילו מאה פעמים ואינו יוצא בפעם אחת ולזה קאמר דהיינו דוקא בזמן שמחמת התוכחה הראשונה לא נשתנו פניו אבל אם התוכחה גרמה לו לפניו שישתנו הרי זה ראייה על קבלת התוכחה ואינו רשאי להוכיחו עוד. אבל בודאי דאין זה פטור ממצות תוכחה מה שאתה יודע שעל ידי זה ישתנו פניו, וממילא אזדי להו כל הסתירות שנתקשו בהן הראשונים בזה.

והנה רש"י ורגמ"ה פירוש בערכין טז דפניו משתנות היינו כשמוכיחו ברבים, יעו"ש, ונראה פשוט דהוכיחו זה לפי שיטתם דפניו משתנות קאי על השערת המוכיח ולהכי הוקשה להם דמנין לו למוכיח לידע דבר זה ולכן פירשו דהגדר בזה הוא תוכחה ברבים דאז פניו משתנות משא"כ ביחיד. אבל לפי פירושו של רבינו הלל דהאי פניו משתנות היינו שכבר השתנו בודאי דאין שום נ"מ בין ברבים לביחיד, ועיין בזה כי חדש הוא, עכ"ל ההערה.

יוחנן בן נורי מעיד אני עלי שמים וארץ שיותר מחמשה פעמים נתקנתר על ידי עקיבה לפני רבן גמליאל ביבנה שהייתי קובל עליו והיה מקנתרו, וכל כך יודע אני בו שהיה מוסיף בי אהבה על כל אחת ואחת לקיים מה שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך.

רבינו הלל: מלמד שהיו כולם בעלי תוכחות, כלומר להכי כתיב אל כל ישראל לאשמועין שהיו כל ישראל בעלי תוכחה שהיו מוכיחין זה את זה. ויכולין לעמוד בתוכחות, דאילו היו מוכיחין היו מקבלין תוכחה. מי שיכול להוכיח, דליתניהו זכאין דאם אמר לו טול קיסם מבין שיניך אומר לו טול קורה מבין עיניך, והכי גרסינן לה בהדיא בסוף פרקין דיש בערכין כדפרישנא. מי שיודע האיך מוכיחין, דהיינו שלא ילבין פניו כדתניא בספרא דבי רב יכול אפילו אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל לא תשא עליו חטא, דכיון דפניו משתנות כבר קבל התוכחות, אל תביישנו יותר. נתקנטר רבי עקיבא על ידי לפני רבן גמליאל, נתקנתר נתכעס כדגרסינן בריש גמרא דאלו דברים בפסח, התחיל מקנתרן, היינו מכעיסין בדברים.

מכנה שם לחבירו

מגילה כז: שאלו תלמידיו את רבי זכאי במה הארכת ימים אמר להם מימי לא השתנתי מים בתוך ארבע אמות של תפלה ולא כניתי שם לחבירי ולא ביטלתי קידוש היום...

מגילה כח: שאלו תלמידיו את רבי זירא במה הארכת ימים אמר להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני ולא הרהרתי במבואות המטונפות ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא ששתי בתקלת חבירי ולא קראתי לחבירי (בחניכתו) [צ"ל בחנינתו, מסורת הש"ס] ואמרי לה (בחנינתו) [צ"ל: בחניכתו, מסורת הש"ס]:

תענית כ: שאלו תלמידי לרב אדא בר אהבה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני ולא הרהרתי במבואות המטונפות ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא ששתי בתקלת חבירי ולא קראתי לחבירי בהכנתו, ואמרי לה בחניכתו:

מגילה כז:

תוספות: ולא כניתי שם לחבירי, פירוש אע"פ שאינו כינוי של פגם משפחה, דבהווא מאי רבויה דהא אמרי (ב"מ נח:) כל המכנה שם לחבירו נופל בגיהנום, ולא יש לו מחילה אלא כל ימיו הוא שורף בגיהנום:

תוספות הרא"ש: ולא כניתי שם לחבירי, ותימא ומאי רבותיה והלא כל העולם אסור לכנות שם לחביריהם דבמציעא בפרק הזהב אמרינן אין לו חלק לעולם הבא, וי"ל דאפילו בשם כינוי שאינו גנאי לא כניתי, א"נ י"ל דלא רצה לומר אפילו בן פלוני דבר אלי כמו שקוראים העולם אלא קוראו בשמו [עיין לקמן בסמוך בהגהות יעב"ץ]:

רשב"א: ולא כניתי שם לחבירי, פירוש אע"פ שאינו כינוי של פגם משפחה, דבהוא מאי רבותיה דהא אמרי (ב"מ נח:) כל המכנה שם לחבירו נופל בגיהנום, ולא יש לו מחילה אלא כל ימיו הוא שורף בגיהנום:

מהרש"א: תוס' פירשו אפילו כינוי דלא הוי גנאי והא דאמרינן (בב"מ) ... הוי בכינוי של פגם כו' ע"ש, הכי איתא בהדיא בפרק הזהב המכנה שם "רע" לחבירו אין לו חלק לעוה"ב.

הגהות יעב"ץ: תוס' ד"ה ולא כניתי, אפילו כנוי דלא גנאי, כי מראה שאינו מחשיבו לקרותו בשמו, כמ"ש במדרש (שו"ט תהלים ד) שהיה דוד מתרעם על שקראוהו 'בן ישי', כאילו אין לו שם. וצ"ע שמצינו כמה פעמים בתלמוד דלא הקפידו על כך, כמו שאמר בן עזאי על רבי עקיבא 'חוץ מן הקרח הזה' (בכורות נח.), וכן 'בן זכאי', 'בן בתירא', דכוותיהו טובא, ואצ"ל מן האמוראים שהיו מכנים אפילו שם לגנאי כמו בפ"ק (מגילה יד:) פתיא אוכמא, רבין תכלא, וזולת. [כיון לדברי תוס' רא"ש עיין לעיל].

מגילה כח.

רש"י: (בחניכתו) [בחכינתו], אם כינו שם לחבירו לגנאי: ואמרי לה (בחכינתו) [בחניכתו], אפילו אותו כינוי שמסודר ובא לו ממשפחתו שם דופי, כמו 'כתב חניכתו וחניכתה' דמסכת גיטין (פו:):

ערוך: ערך "חנך", ולא קראתי לחבירי בחניכתי ואמרי לה בחניכתו, פירוש, חניכתי שלא כניתי לו שם, ולא בחניכתו שאפילו שם שכינו לו אחרים לא קראתיו. (גיטין פו) כתב חניכתו וחניכתה כשר, פירוש שם לווי ולא הזכיר שמו ממש.

מהרש"א: ולא קראתי לחבירי בחניכתו וכו'. רש"י גרס מלשון חניכה וחכינה ופירש תרוייהו לגנאי ודופי. וק"ק דא"כ מאי רבותיה דהא המכנה לגנאי אין לו חלק לעולם הבא משום דאזיל סומקא ואתי חיוורא וא"כ ה"נ בחניכה וחכינה לגנאי. אבל בערוך גרס בתרוייהו מלשון חניכה אלא דגרס ולא קראתי לחבירי בחניכתי שלא כניתי לו שם, ולא בחניכתו שאפילו שם שכינו לו אחרים לא קראתיו עכ"ל, ולפי זה מצינן לפרש אפילו כינוי דלא הוי לגנאי הוה רבותיה וכמ"ש התוספות לעיל.

תענית כ:

רש"י: בהכינתו, שמכנים לו בני אדם (לגנאי: הגהות הב"ח), כגון שם לווי: חניכתו, כמו חניכת אבות בגיטין עד עשרה דורות (גיטין פח:):

תוספות: בהכינתו, פירוש בכינוי שמכנין אותו בן אדם לגנאי, בחניכתו, פי' כינוי שם משפחתו שם לווי כמו שם חניכת אבות בגיטין עד עשרה דורות (גיטין פח:) כגון רבי אברהם אבן עזרא שכל בני משפחתו היו נקראים כך ודוקא לגנאי אבל לשבח מותר:

נוסח התוספות לפי הגהות הב"ח, ...פירוש בכינוי שמכנין אותו בני אדם לגנאי כגון שם לווי, בחניכתו פי' כינהו בשם משפחתו, דיש משפחה שמכנין בני אדם לכל המשפחה וקוראין בחניכת שם לווי כמו שם חניכת...

רבינו גרשום: בהכנתו שכבר קוראין לו ולא בחניתי שאני קריתי לו שם.

מאירי: תלמיד חכם ראוי לו לעטר עצמו במדות הגונות יתר על כל שאר בני אדם כמו שבארנו המהדרין מן המהדרין ראוי להם להזהר ממדת הכעס אפילו בתוך ביתם ולהיות מהלכו בצניעות וענוה בפני גדולים ממנו ושלא יראה עצמו שמח בתקלת חבירו ולא יבזה את חבירו לקראו בכנוי הן כנוי עצמו הן כנוי משפחתו ואם הוא מן התלמידים ראוי לו שלא ילך ד' אמות בלא תורה ובלא תפלין ושלא יישן בבית המדרש וכו'.

מהרש"א: ולא קראתי לחברי כו', עיין פרש"י ובערוך גריס ולא קראתי לחברי בחניכתי וא"ל בחניכתו, פירוש בחניכתי שלא כניתי לו שם, ולא בחניכתו שאפילו שם שכינו לו אחרים לא קראתי עכ"ל, ובפרק הזהב חשיב המכנה שם לחבירו שהוא אחד מיורדי גיהנם ורובן דחשיב הכא עבירות גדולות אלא משום דרובא דעלמא נכשלים באלו דברים התפאר הוא בהם שלא נכשל בהם.

אינו מקניט פני חבירו ברבים

מכות כד. בא ישעיהו והעמידן על שש דכתיב (ישעיהו לג) הולך צדקות ודובר מישרים... הולך צדקות, זה אברהם אבינו... ודובר מישרים, זה שאינו מקניט פני חבירו ברבים⁸...

מהרש"א: שם: ואמר ודובר מישרים זה שאינו מקניט פני חבירו, שאינו מדבר בעקב ורמאות להונות חבירו כדאמרין פרק הזהב כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה וכו', והכל נפרע ע"י שליח חוץ מאונאה, והטעם כי האונאה בדבר רמאות ועקב אין דינו מסור לב"ד כמש"כ שם כל דבר המסור ללב וכו'.

ערוך לנר: שאינו מקניט פני חבירו ברבים, יש להקשות איך מרומז זה בדובר מישרים ולמה דוקא ברבים הרי גם בינו לבין עצמו אסור להקניטו, ונ"ל דהנה הולך צדקות דורש על אברהם ומייתי קרא דלמען יצוה, וגם בזה י"ל מה רמז בזה לאברהם ולמה מייתי דוקא להורות צדקת אברהם פסוק דלמען יצוה, אבל י"ל דדייק מדכתיב צדקות לשון רבים ולשון הכתוב לכתוב צדקה לשון יחיד, ולכן דרש דהולך בב' מיני צדקות דהיינו שעושה בעצמו ומדריך גם אחרים לעשות צדקה, דזכות הרבים תלוי בו כדאמרין באבות, וא"כ הולך בשני צדקות שלו ושל אחרים הנעשים על ידו...

8. **מכות כד:** בכת"י מינכין הגירסא: חבירו ברבים בדברים, ובאגדות התלמוד גורס: חבירו בדברים, ובילקוט כ"י גורס: שאינו מלבין וכו', עיין דקדוקי סופרים כאן, ויל"ע מה דיתא גירסת מהרש"א כאן.

אכן שמא יאמר כיון דמצוה כ"כ להדריך אחרים בדרך הישר א"כ אוכיח לכל אחד אשר לא טוב עשה ברבים לעשות פרסום למצוה, לזה סמך ודובר מישרים ודורש שלא יקניט פני חבריו ברבים, אלא יוכיחו בינו לבין עצמו שלא לביישו, שהוא הדרך הטוב והישר בעיני הבריות... ושלא להוכיח ליחיד ברבים כבר הוזכרו רז"ל על זה ואמרו שירבעם חטא על שהוכיח לשלמה ברבים (סנהדרין קא:).

שיח יצחק: שם: להר"ר יצחק חיות: ודובר מישרים וכו', נ"ל דאיתא לעיל דף יא דדיבור לשון עז ע"ש, וא"כ היה צ"ל ומגיד מישרים, מה ודובר מישרים, לכך אמרין זה שאינו מקניט פני חבריו ברבים, היינו אף במקום שצריך לומר בלשון עז כגון למחות בעבירה או להעמיד על האמת, מ"מ מדבר ביושר ואינו מקניטו ברבים, וזהו מה שארז"ל 'דברי' חכמים בנחת נשמעים, אף ש'דברי' לשון עז מ"מ אמורים בנחת ולא בלשון כעס וכדומה ודו"ק.

עובדא דמר עוקבא

כתובות סז: מר עוקבא הוה עניא בשיבבותיה דהוה רגיל כל יומא דשדי ליה ארבעה זוזי בצינורא דדשא, יום אחד אמר איזיל איחזי מאן קעביד בי ההוא טיבותא, ההוא יומא נגהא ליה למר עוקבא לבי מדרשא אתיא דביתהו בהדיה, כיון דחזויה דקא מצלי ליה לדשא נפק בתרייהו רהוט מקמיה עיילי לההוא אתונא דהוה גרופה נורא, הוה קא מיקליין כרעיה דמר עוקבא, אמרה ליה דביתהו שקול כרעיך אותיב אכרעאי, חלש דעתיה אמרה ליה אנא שכיחנא בגויה דביתא ומקרבא אהנייתי.

ומאי כולי האי דאמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב הונא בר ביזנא אמר ר"ש חסידא ואמרי לה א"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי נוח לו לאדם שימסור עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים מנא לן מתמר דכתיב (בראשית לח) היא מוצאת.

רש"י: צינורא דדשא, חור שבמפתן וציר הדלת סובב בו. ההוא יומא, אותו היום שנתן העני לבו לדעת מי נותנם לו. כיון דחזא, העני. אנא שכיחנא בגו ביתא, ועניים מוצאין אותי לפיכך זכותי גדול. ומקרבא הנייתי, הנאתי מזומנת שאני מחלקת לחם ובשר ומלח אבל אתה נותן מעות לעניים והם טורחים וקונים סעודה. מאי כולי האי, למה להם לברוח ולכנס לתנור. היא מוצאת והיא שלחה וגו', אע"פ שבאתה לישרף לא גילתה הדבר אלא אם כן יגלה הוא ואם לא יגלה נשרפת.

תוספות: שם: דכתיב היא מוצאת, רבינו חננאל גריס מוצת בלא אל"ף לשון ויצת אש בציון (איכה ד).

ריטב"א: שם: היא מוצאת, פירש ר"ח ז"ל שהוא חסר אל"ף והוא מלשון ויצת אש בציון, ולא מצינו כן בכל הספרים אלא לשון יציאה הוא וכדפירש רש"י ז"ל, ואע"ג דההיא במלבין פני חבריו ברבים מה שאין כן בזו של מר עוקבא מ"מ למדנו כי הלבנת פנים דבר קשה מאד. [מובא גם בשטמ"ק]

מאירי: שם: הצדקה יש בה מדרגות, מהם שהוזכרו כאן ומהם שהוזכרו במקומות אחרים, וכבר צירפנו את כולם בראשון של בתרא. ומה שהוזכר כאן הוא שהנותן יודע למי נותן אבל המקבל אינו יודע ממי מקבל, והוא שהוזכר במר עוקבא שהיה רגיל ליתן בכל יום סלע בפתח של עני אחד שהיה שכן, ופעם אחת העריב בבית המדרש ביתר מדאי ולא רצה לילך ביחיד, והולך אשתו עמו מפני שחשבה כגופו⁹ ולא הופקעה בסיבתה העלמת המתן, וכשהרגיש פעם אחת שהעני היה מחזר לידע מי הוא הנותן ברח לו כדי שלא להתבייש ממנו, ודרך הערה אמרו נוח לו לאדם להפיל עצמו בתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים. ויש מדרגה אחת קלה הימנה שהנוטל יודע ממי נוטל ואין הנותן יודע למי נותן והוא שהוזכר בר' אבא דהוה צייר זווי בסודרא ושדי להו מאחוריה וממצי נפשי לפני עניי:

פני יהושע: שם: תוספות בד"ה דכתיב היא מוצאת, ר"ח גריס [מוצת] בלא אלף מלשון ויצת אש בציון עכ"ל. ויש לדקדק כיון שמיתת שריפה קי"ל (סנהדרין נב). שהיא בפתיחה של אבר שנותנין לתוך פיו בעל כרחו וא"כ לא שייך האי דרשא, אלא דאפשר דהכא כיון דקודם מתן תורה הוה דנוה בשריפה ממש, דבלא"ה נראה דהוראת שעה היתה דאע"ג דתמר בת כהן היתה מ"מ פנויה היתה, ואף על גב דשומרת יבם היתה מ"מ לכו"ע אין חייבין עליה מיתה כדאיתא בנדרים [עה]. אף למ"ד מאמר קונה קנין גמור. אלא דאכתי יש לדקדק למה המתינה באמת עד שהציתו האש בגופה, דנהי שלא רצתה להלבין פניו בעצמה מ"מ היה לה לשלוח תחלה ע"י שליח לאחר שאמר הוציאוה ותשרף ויש ליישב.

ועפ"י דרוש העליתי דבתחלה נתכוונה תמר לשם שמים דיבום נוהג בקרובים וסברה שאין איסור בדבר דעיקר איסור כלתו ואיסורי קרובה היינו דוקא בחיי בעליהן כדמקשו התוספות פרק ד' מיתות (נד). דבעי קרא לאחר מיתה, וכ"ש במקום שאין בנים. אבל לאחר שאמר הוציאוה ותשרף סברה שדנוה כשומרת יבם דהוי כארוסה או נשואה כמ"ש בעל יפה תואר, אלא דסברה ג"כ דסתם מיתת אשת איש נמי בשריפה שהיא מיתה שאין בה רושם כקושית הגמרא בפרק הנ"ל... וקצתתי במקום שהיה לי להאריך כיון שהוא דרך דרוש ואינו מענין החיבור וסמכתי על המעיין שיעמוד על תוכן הדברים לחדודי בעלמא ודו"ק:

הפלאה: שם: תוס' ד"ה היא מוצאת וכו' ר"ח גריס וכו'. נראה כוונתו דרשב"י לשיטתיה דאיתא בריש סנהדרין דס"ל יש אם למקרא שאין האלף ניכר' במבטא. והנה שמעתי מכבוד אמ"ו הגאון זצ"ל לפרש דברי ר"ח לפמ"ש המהרש"ל בסנהדרין דף נ"ב ללמד זכות על ר' חמא בר טוביא שם דאפקה לבת כהן שזינתה בחבילי זמורות ושרפה דאמר רב יוסף דטעה בתרתי. והוא תירץ דבאמת לא היה רק למגדר מילתא והואיל והיה מגדר מילתא הקיפה בחבילי זמורות לשנות מדין שריפה גמורה וה"נ לא היתה רק יבמה ולמגדר מילתא צוה לשורפה שריפת נשמה וגוף בחבילי זמורות. כמו ויצת אש בציון. וזהו ששלחה אליו שאין כאן מגדר מילתא שלא היתה מופקרת לכל ומוזה הוא עיקר ראייה שלו שנוח שיפול לכבשן האש ממש. ודפח"ח:

שם: רש"י ד"ה היא מוצאת וכו' לא גילתה הדבר וכו', לפי זה עיקר הדרש ממה שאמרה לאיש אשר אלה לו ולא אמרה עליו מפורש, והוה ליה להביא סיפא דקרא, וזה דחקו לר"ח לפרש מוצת באש דלכך מיייתי רישא דקרא, ותו דאף אם היתה אומרת מפורש עליו היה יכול להכחישה דאין בסמנים אלו ראייה כל כך, דהרי קיבל שכר על הודאתו.

9. מאירי כתובות: יסוד בענין אשתו כגופו. ואולי שייך גם לענין לשון הרע וגילוי סודות, ודו"ק.

ולולי דבריו יש לומר בפשטות דכתיב היא מוצאת, לישורף, ועל כרחך כיון שדנה בבית דין כמו שכתבו חז"ל וקי"ל דאין גומרין דינו אלא בפניו על כרחך דלא היה גמר דין אלא בפניה והיה לה לגלות בשעת גמר דין, ואפ"ה לא רצתה לגלות בשעת גמר דין כיון שהיה ברבים שלא להלבינו, ואחר כך שלחה אליו ביחידות:

בושה בשאלה לחכם בבית המדרש

ב"ב פא. דבר שהראשונים לא אמרו בו טעם תשאלני בבית המדרש כדי לביישני? רש"י שבת ג. לא לשאול במסכתא אחרת "שמא יתבייש". חולין ו. בתוד"ה אם בעל נפש, וברש"י ..ואל תשאל ותביישנו רש"י ב"מ כ: וזמר אמר משום לתאי ידידי פקע, שהשבת על דברי לביישני בבית המדרש.

מלבין פני חבריו אין לו חלק לעוה"ב

אבות: פ"ג מי"א: רבי אלעזר המודעי אומר המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו והמלבין פני חבריו ברבים והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה, אע"פ שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא.

סנהדרין צט. תנו רבנן (במדבר טו) כי דבר ה' בזה ומצותו הפר הכרת תכרת, זה האומר אין תורה מן השמים, דבר אחר כי דבר ה' בזה זה אפיקורוס, דבר אחר כי דבר ה' בזה זה המגלה פנים בתורה, ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר, הכרת תכרת הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא,

מכאן אמר רבי אלעזר המודעי המחלל את הקדשים, והמבזה את המועדות, והמפר בריתו של אברהם אבינו, והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה, והמלבין פני חבריו ברבים, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא.

ירושלמי: פאה א: ...אבל הפורק ממנו עול והמיפר ברית והמגלה פנים בתורה אף על פי שיש בידו מעש"ט נפרעין ממנו בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא. ע"ז וגילוי עריות רבי יונה ורבי יוסי חד אמר כקלות וחד אמר כחמורות. מה אנן קיימין אם כשעשה תשובה אין כל דבר עומד בפני בעלי תשובה, אלא כי אנן קיימין באותו שלא עשה תשובה ומת בייסורין.

רש"י: אבות: המלבין פני חבריו וכו', לא כתיב התם במלתיה דר"א המודעי בחלק¹⁰ (סנהדרין צט). ולא ידענא היכי מפיק ליה מקרא. המלבין, דאזיל סומקא ואתי חיורא.

10. רש"י אבות: גם ברי"ף ורא"ש סנהדרין שם לא גרסו בדברי ר"א המודעי "המלבין פני חבריו ברבים", ובדקדוקי סופרים שם כתב: והמלבין פני חבריו ברבים, ליתא בכ"י פ' וק' וכן ליתא באגדת התלמוד ובספרי ובילקוט ובילקוט כ"י וברי"ף וברא"ש וביד רמ"ה ועי' בבאר שבע מה שהביא מרש"י אבות, עכ"ל. וע"ע לקמן במחזור ויטרי שגם לא גרס, וע"ע מגן אבות ועוד מפרשים.

רמב"ם פיהמ"ש: מלבין פני חבירו, המכלים את חבירו ומכפירו... ושם (ירושלמי פאה) אמרו בכל הדברים שאמרו חכמים בהן שהעושה אותם אין לו חלק לעוה"ב אמרו, מה אנן קיימין אם בשעשה תשובה אין לך דבר שעומד בפני בעל תשובה, אלא בשלא עשה תשובה ומת ביסורין, כלומר שחומר אותן העבירות שהזכירו בהן אין לו חלק לעוה"ב יותר על שאר העבירות שהיסורין עם המיתה אינן מכפרין אותן.

רבינו יונה: והמלבין פני חבירו ברבים, זהו תולדות הדברים שיהרג בהם ואל יעבור והאבות הם שלשה ע"ז ג"ע ושפיכות דמים. תולדת עבודת כוכבים עצי אשרה וכדאמרינן בכל מתרפאין חוץ מעצי אשרה, ואע"פ שאין עכו"ם עצמה אלא משמשה יהרג ואל יעבור קודם שיהנה ממנה. תולדות גילו עריות המסתכל או המדבר עם אשת איש שיהרג עליהם ולא יעבור כההוא עובדא במסכתא סנהדרין (עה) במי שהעלה ליבא טינא שאמרו שם תעמוד לפניו ערומה ימות ואל תעמוד לפניו ערומה, תספר עמו מאחרי הגדר ימות ואל תספר עמו מאחרי הגדר. ותולדת שפיכות דמים המלבין פני חבירו ברבים שדמו בורח מפני הבשת וכדאמרינן חזינא ליה דאזיל סומקא ואתי חיורא¹¹, ועל זה אין לו חלק לעולם הבא.

מאירי: ...ונשוב לענייני המאמר והוא שהזכיר מן המין השני המלבין פני חבירו ברבים, ובכלל זה נזכר בפרק חלק שם הקורא לחבירו בכנוי והמתכבד בקלון חבירו, שכל אלו אע"פ שמחשב עליהם שהם עבירות קלות יורו על תכלית פחיתות בעליהן לא ישוו ה' לנגדם ואע"פ שיש בהם תורה ומעשים טובים [אין להם חלק לעולם הבא]:

רבינו בחיי: ...והמלבין פני חבירו ברבים, ההלכנה חצי רציחה היא, ולשון הלכנה דאזיל סומקא ואתי חיורא, ומה שלא אמרו חכמים ברוצח אין לו חלק לעוה"ב ואמרו זה במלבין, לפי שהרוצח כל ימיו דואג ונאנח ונפשו מרה לו ומחשב בגודל חטאו והוא מתנחם ומתודה עליו, אבל המלבין אין חטאו גדול בעיניו ואינו דואג כ"כ, ולכך אמרו כי אין לו חלק לעוה"ב שהדאגה על העוונות אחת מדרכי התשובה וזה אין נפשו עלובה כל כך, הוא רחוק מן התשובה, ומטעם זה הזכירו בו אין לו חלק לעוה"ב מה שלא אמרו כן הרוצח.

אע"פ שיש בידו תורה ומעש"ט אין לו חלק, ועל כל אלה שאמרו אין לו חלק לעוה"ב דרו"ל במס' פאה (ירושלמי פ"א סה"א) מה אנן קיימין, אי בתשובה אין לך דבר שעומד בפני התשובה, אלא בשלא עשה תשובה ומת ביסורין ע"כ, ר"ל כי כשאמרו כאן בכל אלו אין לו חלק, דוקא בשלא עשה תשובה אין היסורין ולא המיתה מכפרין לו, אבל כשעשה תשובה אין לך דבר העומד בפני התשובה והכל מכופר לו ביסורין ומיתה כיון שעשה תשובה.

מחזור ויטרי: מיוחס לתלמידי רש"י ובית מדרשם: ...והמאדים פני חבירו, גרסין, שמביישו בדברים ע"ד שפניו מאדימים, מפני שנעשה כשופך דמים, ופירשו חכמים תדע דאזיל סומקא ואתי חיורא. עוד מצינו בכל ישראל יש להם חלק [סנהדרין צט]. כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים... ד"א כי דבר ה' בזה זה אפיקורס... הכרת בעוה"ז תכרת לעוה"ב מכן א"ר אלעזר המחלל את הקדשים וכו', מכיון שדרשנו בו הכרת בעולם הזה תכרת לעוה"ב מיכן יש ללמוד על כל דבר שנוהג בו בזיון כגון מחלל קדשים...

11. רבינו יונה אבות: מובא בר' יוסף יעבץ לאבות כאן בשם רבינו יונה, ושם בקיצור: "ותולדת שפיכות דמים המלבין פני חבירו ברבים והוא שופך דם האדם באדם עצמו דאזיל סומקי ואתי חיורי...".

ואלמלא שנינו באותה משנה [הכוונת לברייתא של ר"א המודעי במס' סנהדרין] ויהמאדים פני חבירו' הייתי מוציאו [הייתי לומדו] אף מכלל מקרא [כי דבר ה' בזה] וכדברי האומר זה אפיקורס, ולפי מה שפירשו חכמים יש אומר זה המבזה ת"ח ויש אומר זה המבזה חבירו בפני ת"ח, אבל מאחר שאינו שם [בסנהדרין] מכלל שאינו יוצא [שאינו נלמד] ממקרא זה [כי דבר ה' בזה] ולא שנאו עם [אלון] אלא לפי מה שדינו שוה, ומהך [נראה שצ"ל: ומהיכן] למדו ר' אלעזר, אומר אני שלמד מאותה ששנינו (יומא פח:) עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו, שיבקש מטו ממנו, דמסתמא כיון שביזהו בפני רבים שבושותו גדול לפיכך עונשו גדול [אולי חסר כאן ור"ל מפני שבושותו גדולה בודאי לא יתרצה למחול ולכן לא יתכפר לו לעולם, אלא שהעיקר חסר מן הספר וצ"ע, ואע"פ שיש בידו מעשים טובים אין לו חלק לעוה"ב, צא ולמד מתמר שאמרו חכמים לעולם יפיל אדם עצמו לתוך כבשן האש ואל ילכין פני חבירו ברבים, דמוטב ימות זכאי ואל ימות חייב.

מגן אבות: לתשב"ץ: ר' אלעזר המודעי אומר, זאת המשנה הביאה בגמרא בפרק אחרון מסנהדרין (צט:) ושם הוא מקומה כי אותו פרק חובר במי שאין לו חלק לעולם הבא, לפי שבאותה מסכתא הוזכר כי הרוגי בית דין המתודין יש להם חלק לעולם הבא, ואין זאת משנתן של חסידים שתכתב בזאת המסכתא, אלא משנת המורדים והפושעים, ולמה נכתבה כאן, להזהיר האדם החסיד המוכיח בעלי עבירות שיזהר שלא תהיה תוכחתו מצוה הבאה בעבירה, שיבוא לידי הלבנת פנים, כמו שאמרו בספרא ובערכין פרק יש בערכין (טז:) הוכיח תוכיח יכול תוכיחנו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, ולפי זה ראוייה היא לזאת המסכתא, כן נראה לי.

ושם בגמרא לא גרסינן 'המלבין פני חבירו ברבים' ובמשנה היא שנויה כאן, הוא מפני זה שכתבנו, אבל במשניות שלנו לא גרסינן המלבין פני חבירו ברבים, ובמשניות קדומות אחרות ראיתי שגורסין כן.

שם: והמלבין פני חבירו ברבים, והוא המביישו. ואזהרתו היא, אם עשאה דרך תוכחה בכלל ולא תשא עליו חטא, ואם עשאה דרך בזיון שמזכיר לו מעשיו הראשונים אשר שב מהם הוא בכלל ולא תונו איש את עמיתו שפירשוהו חז"ל באונאת דברים כמו שנזכר בפרק הזהב. ===חידוש? צריך להסביר ===

וכבר אמרו שם וכן בפרק חלק שאויבי דוד היו מביישינ אותו בבית המדרש והיו אומרים לו הבא על אשת איש מהו עונשו והוא היה אומר להם הבא על אשת איש מיתתו בחנק מתודה ויש לו חלק לעולם הבא, אבל המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. ואמרו שם במערכא במאי זהירי באחוורי אנפי, והרבה החמירו שם בזה.

ואמרו בפרק חלק מפני מה זכה ירבעם למלכות מפני שהוכיח שלמה ואמר לו אביך פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם לעשות אנגריא לבת פרעה שנאמר סגר את פרץ עיר דוד, ומפני מה נענש שהוכיחו ברבים, וכן בדברי הימים כתוב על אביה בן רחבעם ויגפהו ה' וימת, ואמרו רז"ל במדרש רות כי נענש מפני שאמר לירבעם ועמכם עגלי הזהב וחשדו ברבים.

ונקרא זה מלבין פני חבירו לפי שבתחלת ההלבנה פניו מאדימות ואחר כך מלבינות. וזהו שאמרו שם דאזיל סומקא ואתי חיוורא. והרי זה כשופך דמים. וחכמי הרפואה אמרו כי הבושת הוא מהתנועות הנפשיות שיש לה שתי תנועות, אחת לחוץ ואחת לפנים, כי הכעס והחמה והשחוק המופלג הוא מתנועת הרוח אשר בלב מהרה לצאת לחוץ, ויוצא עמו הדם ומאדימים פניו, והאבל והיגון והדאגה הוא בהיפך שהרוח הוא נכנס מפני הצער ופניו מתכרכמים, ובבושת בתחילה הוא נכנס לצד פנים מפני הצער ואח"כ מתחזק השכל ומעביר

הבושה מעל פניו ויוצא הרוח לצד חוץ ומאדימין פניו, כי אין הבושת דבר אחר אלא תגבורת השכל, וכבר שאלו לחכם מהו הבושת, אמר להם השכל, מהו השכל אמר להם הבושת, והם דברו על הבושת שאדם מתבייש מעצמו וההלכנה הזאת שדברו בה חכמי ישראל היא במי שמביישין אותו בדברים שהרוח הוא מתנועע לצד חוץ כמי שמתמלא חמה, ולפי שאין לו טענה במה להסיר הבושת ההוא מעל פניו הוא דואג בקרבו ונכנס הרוח לצד פנים והדם נכנס עמו והרי הוא כאילו שפך את דמו מצד חוץ לצד פנים, ועל זה אין לו חלק לעוה"ב, כי ההריגה היא לפי שעה, וזה שכב בבושתו לעולם ותכסהו כלימתו.

וכמו שיש בע"ז וגילוי עריות שהם ביהרג ואל יעבור תולדות כיוצא בהם, בע"ז הנהנה מעצי אשרה ובגילוי עריות המסתכל בעריות, שאמרו על כל זה בפרק בן סורר ימות ואל יתרפא מעצי אשרה, ימות ואל תעמוד לפניו ערומה, כן תולדות הרציחה שהיא ביהרג ואל יעבור היא ההלכנה. והחמירו בו יותר מהרציחה שהרוצח יש לו חלק לעוה"ב והמלכין אין לו חלק לעוה"ב מפני שעברה עליו דעתו תמיד עד יום המיתה, וכן המלכין אינו כל כך חמור עליו חטא זה ולא יתעורר לתשובה וימות וחטאו עמו ועונו בו. וכבר אמרו אמר רב חסדא נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילכין פני חבירו ברבים...

...ובירושלמי של מס' פאה פרק ראשון פירשוהו... ושם אמרו מה אנן קיימין אי בשעשה תשובה אין לך דבר העומד בפני בעלי תשובה, אלא בשלא עשה תשובה ומת בייסורין, כלומר שאין הייסורין עם המיתה ממרקיין בלא תשובה החטאים האלה בנפשותם. ובאבות דרבי נתן אמרו: עונה בה, לא אמרתי אלא בזמן שעונה בה...

מלאכת שלמה: [אבות] המלכין פני חבירו ברבים, החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל הגיה המאדים פני חבירו ברבים, וכתב עוד שברוב הספרים לא גרסינן המאדים פני חבירו ברבים כלל, ע"כ.

♦ הבנה בכוחות הנפש בתהליך הבושה

לחם שמים: להג"ר יעקב עמדין: אבות שם: ...ביאור הענין הוא שמפני היות הבושת הפעלות מחמת דבר הנוגע לכבוד שהוא דבר מבחוץ, לכן מתנועע הרוח והדם שהוא הנפש אל חיצוני הגוף כדי לבקש דרך ואופן להמלט מהדופי והפגם, או להנקם בתוכחה וסיבה והכזבה [הכחשה] למביא הדבר, כגבור יצא כאיש מלחמה לעשות נקמה באף ובחימה שפניו מתלהבות ומתאדמות מאד, על כן תחילתה, בושת הוא כעין קצף וחרו אף ממש אין ביניהם רק ערך חזק החימה שהבושת הוא מדרגה קטנה ממנה ובא בנחת, תחילתו רך וסופו כמות ושצף קצף לפי ערך הבוה והכלימה, תסבב פני המלחמה להשמיד ולהחרים בחימה.

אך בהעדר הטענה [להשיב] ובאפס יד סיבות ההמלטה וכי יראה עצמו נלכד בפח הבזיון והבושה ונגעה חר"ף עד הנפש, ימות לבו בקרבו ויכנס הרוח החיוני ודם הנפש אל הלב למקורו ומשכנו בעצם וראשונה, למען הציל לו מרעתו, כאשר יעשה מפחד ומורא שיכנס בעומק הלב לברוח מפני הסכנה המצויה ולשמור שורש חייו בלבד אחר שלא יוכל לנצח את האויב ומתקומם לא ישגיח כי אם לשמירת עצמו, לכן אז יאסף לפנימי חדרי חללי מבצר האבר הראשי להשגב בתוכו, ונשארו חיצוני הקלסתר פנים משוללים מן הדם ורוח כי נסגרו לבוא בחדרים פנימיים, כל כן הפנינים מתכרכמים ומתלבנים.

באר שבע: סנהדרין צט: והמלכין פני חבירו ברבים, בספרי פרשת שלך לך וכן ברי"ף ובאשר"י [ר"א"ש] ליתיה, שוב עיינתי בפרש"י דמסכת אבות ומצאתי שכתב וז"ל: המלכין פני חבירו ברבים לא כתיב התם במילתיה דר"א המודעי בחלק ולא ידענא היכי מפיק ליה מקרא עכ"ל,

ולִי נראה ליישב דשפיר מפיק ליה מקרא כי דבר ה' בזה, דכשם שצוה הקב"ה על קדשים ומועדות כך צוה ג"כ שלא להלבין פני חבריו ברבים כדכתיב הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ותניא בתו"כ ומייתי לה בפרק יש בערכין הוכח תוכיח יכול את מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, ואם הקפידה התורה שלא לבייש אדם במקום תוכחה ק"ו שלא במקום תוכחה, ועוד שהרי כתיב שופך דם האדם באדם וכו', ואמרינן בפרק הזהב כל המלבין פני חבריו ברבים כאילו שופך דמים דאזיל סומקא ואתי חיורא, הלכך שפיר קרינן עליו כי דבר ה' בזה.

ובר מן דין ומן דין יש לומר דבכלל אפיקורוס הוא דאית ביה אפקירותא בעלמא למ"ד לקמן אפיקורוס היינו המבזה את חבריו בפני ת"ח, שהרי לא עדיף ת"ח מן רבים שאינם ת"ח, ובפרט שעל הרוב יש ת"ח אחד לכל הפחות ברבים. ונ"ל שמכח כל הני טעמים שפירשתי היה פשוט לדור לומר אבל המלבין פני חבריו ברבים אין לו חלק לעוה"ב כדאיתא לקמן ובפרק הזהב.

והא דנקט בכל דוכתא המלבין ולא המאדים פני חבריו ברבים אע"ג שמתחילה פניו מאדימות ואח"כ מלבינות, היינו משום שלא הוקש המלבין פני חבריו לשופך דמים אלא בשביל שפניו מתלבנות שהוא עיקר הרגשת הצער, ולא בשפניו מאדימות, כאדם שמת שבצאת נפשו תיכף פניו מתלבנות לפי שהאודם שבפני האדם הוא מהנפש כי הדם הוא הנפש, ובצאת נפשו פניו מתלבנות, כן נראה לי.

הערה בירושלמי פאה: במה שכתב "אם בשעשה תשובה" וכו': אם כי לא מוזכר כאן עון הלבנת פנים מסתבר שהדברים נכונים גם לגביה, וצריך לומר שעשה תשובה הכוונה גם בפיוס לחבירו, אולם לפי דברי חז"ל שאין להלבנת פנים מחילה לעולם צריך לומר דהיינו בסתם אבל אם באמת מחל מהני התשובה.

❧ פרק ג: מוני המצוות ❧

הלכות גדולות: מנין המצוות: אלו לאוין... ולא תשא עליו חטא...

ספר המצוות: לרמב"ם: לא תעשה שג: שהזהירנו שלא לבייש קצתנו את קצתנו, וזהו העון אשר יקראו אותו מלבין פני חבירו ברבים¹², ואזהרה שבאה בזה הוא אמרו הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ובספרא מנין אם הוכחתו ארבע וחמש פעמים שיחזור ויוכיח ת"ל הוכח תוכיח, יכול אפילו אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא. אמנם הפשט מהפסוק הוא שהזהיר שלא תחשוב לו עון בנפשך ותזכרהו¹³.

יראים: [עמוד ה: איסורים שאדם עושה בהם רע לשמים ולבריות ואינו גוזל ונהנה ממון] **סימן קצה: לא תשנא את אחיך בלבבך:** (בישן לט): לפי נוסחת "תועפות ראם":

ויראת מאלקך, צוה בפרשת קדושים לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ותניא בתו"כ ומייתנין לה בערכין פרק יש בערכין (טז): לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול לא יכנו ולא יסטרנו ולא יקללנו, ת"ל בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר, מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו, ת"ל הוכח תוכיח את עמיתך, ואם [לא] קבלו מנין שיחזור ויוכיחנו, ת"ל הוכח תוכיח את עמיתך מכל מקום.

והא דאמרינן בבבא מציעא בסוף אלו מציאות (לא). הוכח אפילו ק' פעמים משמע. הוכח באומר לקבלו וחזור בו אבל כשאינו מקבל לא הוצרך מתוכיח הוכיח. ואע"ג דמרינן הוכח מתוכיח בתלמיד לרב במקבלו מרבי נמי לחברו בשאינו מקבלו והוכחת תלמיד לרב במקבלו ולחברו בשאינו מקבלו שקולים הם ויבאו שניהם.

נחזור אל הברייתות, יכול אפילו פניו משתנות, פירוש שיש לו בושות בהוכחתך, ת"ל לא תשא עליו חטא, פירוש תוכיחנו בצנעא שלא יתבייש ולא תשא עליו חטא להוכיחו ברבים ולביישו...

...ומנלן שבאדם שאינו הגון לא הזהירה התורה, דכתיב לא תשנא את אחיך, ואחזה במצות בעינן, כדאמרינן בהחובל (ב"ק פח). דקסברי רבנן יש לעבדים בשת וקרינן בהו כי יצו אנשים יחדיו איש ואחיו, דאחיו במצות בעינן כאשר פירשתי למעלה (ס' קנ"ו) בהחייאת את אחיך.

ואשר אמרנו למעלה שאינו רשאי להוכיחו במקום שמתבייש [כ]שהוכיחו וקבלו קאי אבל הוכיחו ולא קבלו רשע הוא ואינך מוזהר שלא לביישו כאשר פירשנו למעלה (סי' ק"פ נעתק במצות אונאת דברים) שרשאי אתה לבזותו בג' וש' וצריך להזהר בשנאת חנם שבועון שנאת חנם אמרינן בגיטין שחורב הבית בשניה. ומלאו דלא תשא עליו חטא¹⁴ למדנו אזהרה למבייש

12. רמב"ם: הגר"ח היר: בדפוס ראשון ליתא למילת "ברבים" ע"ש.

13. כאן יש גירסאות שונות ע' תרגום קאפח==.

14. ספר יראים: =יש לעיין אם היראים מונה הלאו 'ולא תשא עליו חטא' בתוך מנין המצוות, כי מדבריו כאן "במצות לא תשא" משמע שמחשיבו כמצוה בפני עצמה, אלא שבסדר הסימנים ביראים שלפנינו אין סימן מיוחד ללאו זה רק מסבירו בתוך דבריו בלא תעשה דלא תשנא ובמ"ע של תוכחה. ועוד להעיר שבדרך כלל

חבירו וילפינן אפילו במקום מצות תוכחה אמרה תורה להזהר להוכיחו באותו ענין שלא יתבייש ק"ו שיזהר אדם שלא לבייש את חבירו חנם.

יראים: סימן רכג: הוכח תוכיח: צוה בוראינו הרואה דבר בחבירו שאינו הגון שיוכיחנו וידריכנו לטובה, דכתיב בפרשת קדושים הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ואמרינן בבא מציעא באלו מציאות (לא). הוכח תוכיח אפילו ק' פעמים ממשמעות [נ"א: במשמע] הוכח, אין לי אלא רב לתלמיד תלמיד לרב מנין, ת"ל תוכיח מכל מקום, ובמקבל תוכחתו וחוזר בו, אם הוא רבו [נ"א: חבירו] או שאינו רבו ואינו מקבלו, חוזר להוכיח דאמרינן בערכין (טז): הוכיחו ולא קבלו מנין שיחזור ויוכיחנו ת"ל הוכח תוכיח, ולרב במקבלו ולחבירו בשאינו מקבלו תרווייהו נפקא להו מהוכיח, שנראה לו בתלמוד שקולים הם ויבואו שניהם, פירשתי למעלה בלאו דלא תשא עליו חטא (לכאורה כוונתו למש"כ בסימן קצה לעיל בסמוך ועיין בהערה שם).

ובשאינו מקבלו כמה צריך להוכיחו – אמרינן בערכין פרק יש בערכין עד כמה תוכחה, [רב אמר עד הכאה, ושמואל אמר עד קללה, ור' יוחנן אמר עד נזיפה, ושניהם מקרא אחד דרשו דכתיב ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות וגו' וכתוב ויטל שאול את החנית עליו להכותו, למ"ד עד הכאה דכתיב להכותו, ולמ"ד עד קללה דכתיב לבשתך, ולמ"ד עד נזיפה הא כתיב הכאה וקללה, שאני התם דאגב חביבותיה יתירותא דהוה ליה ליהונתן בדוד מסר נפשיה, וק"ל עד נזיפה כר' יוחנן דאמר בביצה פרק א' (ד.) רב ור' יוחנן הלכתה כרב יוחנן כ"ש גבי שמואל דהלכתה כר' יוחנן דרב ושמואל הלכתה כרב באיסורי].

וצריך המוכיח להוכיח במקום שלא יתבייש חבירו, כדתניא בערכין יכול אתה מוכיחו אע"פ שפניו משתנות, ת"ל ולא תשא עליו חטא, פירוש תוכיח את עמיתך באותו ענין שלא תחטא בו שלא ישתנו פניו, אבל אם אי אפשר להפרישו מעבירה אלא אם כן יביישו [יוכיחו] ולא יקום לבושתו, שאין חכמה ותבונה נגד ה', כל מקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב, ולמעלה (סימן קצה) פירשתי יותר בלאו דלא תשא עליו חטא... - עד הכאן השיך לענין הלבנת פנים

סמ"ג: ל"ח ו: שלא להלבין פני אדם מישראל שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, כלומר לא תוכיחנו בדברים קשים עד שיהיו פניו משתנות כדדרשינן בערכין (טז):, ואם הקפידה תורה שלא לבייש אדם במקום תוכחה ק"ו שלא במקום תוכחה. ואמרינן בבבא מציעא (נח) כל המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, וכן לא יכנה אדם שם לחבירו שהוא בוש ממנו. בד"א בדברים שביין אדם לחבירו אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מלבינים אותו ברבים ומפרסמין חטאו בפניו ומחרפין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל הנביאים לישראל.

עשה יא: הוכח תוכיח את עמיתך, הרואה את חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה חייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, ודרשו רבותינו מריבוי תוכיח אפילו תלמיד לרב, ובמקום אחר מרבה מתוכיח אפילו מאה פעמים ואפילו לא קיבל...

המוכיח חבירו בין בדברים שבינו לבין עצמו בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודיעו שאין אומר לו כי אם לטובתו ולהביאו לחיי עולם הבא, שבזה יתקבלו דבריו יותר. וכמו שאמרו רבותינו (שבת לד.) על שלשה דברים שצריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה, עשרתם עירבתם הדליקו את

נמשך אחר מנין הבה"ג, ובכל הנוסחאות של מנין הבה"ג מופיע "ולא תשא עליו חטא" (אלא שבבה"ג עצמו יש לעיין מה כלול בל"ת זה).

הנר, וצריך למימרינהו בניחותא כי היכי דלקבלו מיניה. ואם קבלו ממנו מוטב ואם לאו מוכיחו עוד פעם שניה ושלישית וכן כמה פעמים. ועד היכן היא התוכחה... וכל מי שבידו למחות בהן ואינו מוחה... ואם ברור לו למוכיח שלא יקבלו ממנו...

סמ"ק: [לאוין התלויים בפה]: **סימן קכו:** שלא להלבין פני חבירו ברבים אפילו דרך תוכחה, דכתיב ולא תשא עליו חטא.

[עשין התלויים בפה]: **סימן קיב:** להוכיח עמיתו, דכתיב הוכח תוכיח את עמיתך... ובעבירות שבסתר צריך להוכיחו בסתר ובנחת כדי שיקבל ממנו, ובעבירה גלויה צריך להוכיחו מיד שלא יתחלל שם שמים.

=בעבירה גלויה לא חוששים משום הלבנת פנים כי יש חילול ה' ==

❖ מזהיר שלא למנוע תוכחה במקום שצריך

שערי תשובה: שער ג עב: [אזהרות התלויות בקפיצת יד והמנע מן המעשה]: הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, הוזהרנו בזה שלא נשא חטא בחטא חברנו בהמנענו מהוכיח אותם ואם איש אחד יחטא בהגלות נגלות חטאו כל העדה יענשו עליו אם לא יוכיחוהו בשבט מוסרם. וכן כתוב הלא עכן וגו'... ונאמר והנגלת לנו ולבננו עד עולם, ואפילו אומות העולם אמרו ונדעה בשלמי הרעה הזאת, אף כי ישראל שהם ערבים זה בזה.

שער ג נט: מי שאינו מחזיק במחלוקת על המתציבים על דרך לא טוב ומושכי העון, הרי הוא נענש מפשעיהם לכל חטאתם ועובר בלאו שנאמר ולא תשא עליו חטא...

❖ נחשב לאבק רציחה

שער ג קלט: [לעיל בס' קלו כתב: המדרגה התשיעית, חומר העבירות שיהרג ואל יעבור עליהן וכו', ובס' קל"ז, קל"ח מדבר בענין אבק עבודה זרה ואבק גילוי עריות, וכתב אח"כ בסימן קלט:]

והנה אבק הרציחה הלבנת פנים, כי פניו יחורו ונס מראה אדום ודומה את הרציחה, וכן אמרו רז"ל, והשנית כי צער ההלבנה מר ממות, על כן אמרו רז"ל לעולם יפיל אדם עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים, ולא אמרו כן בשאר עבירות חמורות, אכן דימו אבק הרציחה אל הרציחה וכמו שאמרו כי יהרג ולא ירצח, ודומה לזה אמרו שיפיל עצמו [לכבשן] האש ולא ילבין פני חבירו ברבים, ולמדו זה מענין תמר שנאמר היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה, הנה כי אע"פ שהוציאה לישרף לא גלתה כי היתה הרה מיהודה שלא להלבין פניו.

שם קמ: ועוד אמרו כל היורדים לגיהנם עולים חוץ משלשה שיורדים ואינם עולים, המלבין פני חבירו ברבים, והמכנה שם לחבירו, והבא על אשת איש. הנה דימו המלבין פני חבירו והמכנה שם לחבירו בשגם הוא מלבין פניו, אל הבא על אשת איש שהיא מן העבירות שיהרג ואל יעבור.

שם קמא: ועוד אמרו המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, ומה שלא אמרו כן על הרוצח שאין לו חלק לעולם הבא כי המלבין פני חבירו איננו מכיר גודל חטאו ואין נפשו מרה לו על עונו כמו הרוצח על כן הוא רחוק מן התשובה.

עיין לקמן בפרק ראשונים <?> מקומות נוספים בדברי רבינו יונה.

ספר החינוך: מצוה רלט: להוכיח אחד מישראל שאינו מתנהג כשורה, בין בדברים שבין אדם לחבירו או בין אדם למקום, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. ואמרו בספרא, מניין אם הוכחתו ארבע וחמש פעמים ולא חזר, שאתה חייב לחזור ולהוכיח, תלמוד לומר הוכח תוכיח. ועוד אמרו ז"ל בגמרא (ב"מ לא.) הוכח תוכיח, אפילו מאה פעמים. ואמרו שם בספרא, יכול מוכיחו ופניו משתנות, תלמוד לומר

ולא תשא עליו חטא. וזה מלמד שבתחילת התוכחה שראוי לאדם להוכיח בסתר ובלשון רכה ודברי נחת, כדי שלא יתבייש. ואין ספק שאם לא חזר בו בכך, שמכלימין אותו החוטא ברבים ומפרסמין חטאו ומחרפין אותו עד שיחזור למוטב...

חינוך: מצוה ר"מ: שלא לבייש אחד מישראל, וזה העון יקראו רז"ל מלבין פני חבריו ברבים, והלאו הבא על זה הוא מה שכתוב הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ואמרו בספרא מנין שאם הוכחתו אפילו ארבעה או חמשה פעמים חוזר ומוכיח ת"ל הוכח תוכיח, יכול אפילו פניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא.

שורש המצוה ידוע, לפי שהבושת צער גדול לבריות אין גדול ממנו, ועל כן מנענו האל מלצער בריותיו כל כך, כי אפשר להוכיחם ביחוד [אולי צ"ל: ביחיד] ולא יתבייש החוטא כל כך.

מדיני המצוה מה שאמרו ז"ל שלא בכל הדברים הוזהרנו בכך אלא בדברים שבין אדם לחבירו, אבל בדברי שמים אם לא חזר מן התוכחה שבסתר, מצוה להכלימו ברבים ולפרסם חטאו ולבוזתו ולקללו עד שיחזור למוטב, כדרך שעשו הנביאים לישראל. ומה שאמרו ז"ל על דרך אזהרה בענין זה נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבריו ברבים, מנא לן מתמר שלא רצתה להלבין פני חמיה לאמר בפרסום שממנו היא הרה, ולולי שמצאה הערבון והודיעו הדבר ברמז היתה נידונת בשריפה ולא תלבין פניו. ושאר פרטי המצוה במקומות מהתלמוד בפיזור ובמדרשות.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, ועובר עליה והלבין פני חבריו ברבים במזיד, שלא מחמת עבירה על הענין שאמרנו, עבר על מצות המלך אבל אינו לוקה לפי שאין בו מעשה, וכמה שלוחים למקום להפרע מעוברי רצונו.

אזהרות

ר"י אלברגלוני: (הוצאת בקאל עמוד מא, ב"מנין הלאוין מאתים ושבעים) "...רעך אם אונאה אנאך ובהונאת דברים אם רדפך, רשם והלבין פניך ברבים ובחרפות אם חרפך, ראית ענשו לשמים לאודם פנים כולו לכן הפך, דם יחשב לאיש ההוא דם שפך... (עמוד מב) ...גורו לכם משנאת אח ומנשיאות חטא הוּוּ זְהִירִים...

רבינו אליהו הזקן: (הידור זקן עמוד 53, מתק עמוד קלג) ...מלשא חטא לרע להוכיח כי עבר...

ר"ש אבן גבירול: ...ולא תשא חטאו אשר לכו מלאו, ולא תחשוב לשונאו כמשטמת ערים:

זהר הרקיע: יאמר מי שלבו מלאו ויצרו הסיתו לעשות עבירה, לא תשא חטאו להוכיחו (בדברים) [ברבים] כדי לביישו, וכן בגמרא ערכין ובספרא הוכח תוכיח יכול אפילו פניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, מכאן אמרו חז"ל המלבין פני חבריו ברבים אין לו חלק לעולם הבא.

חרדים: פרק כד: כז) שלא להלבין פני חבירו אפילו כשמוכיחו להשיבו מעון, דכתיב הוכח תוכיח, ואמרו יכול יוכיחנו ויהיו פניו משתנות תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא. (ממנין תרי"ג):

כח) אך כשהוכיחו כמה פעמים ולא רצה לקבל, אז יש לו להוכיחו ברבים. ובכלל לאו זה מנו חכמים המכנה שם רע לחבירו שהוא מתבייש ממנו, או הקוראו בבזיון בכינויו, ואמרו (ב"מ נח:): המכנה שם רע לחבירו או המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. (ענף מצוה):

פרק כט: ט) דבור ששי דעשרת הדברות לא תרצח (שמות כ יג), ועון המלבין פני חבירו ברבים קרוב לרוצח דהא אזיל סומקא ואתי חיוורא (ב"מ נח:), ולמדו מן המקרא דמוטב לאדם שישליך עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים, (ממנין תרי"ג). [רבינו יונה ש"ג, אות לט]:

ספר המצוות הקצר: למרן החפץ חיים: מצוה עט: שלא לבייש את חבירו שנאמר ולא תשא עליו חטא. וכל שכן ברבים ועון גדול הוא, ואמרו חז"ל (בבא מציעא נט.). המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, לפיכך יזהר שלא לבייש קטן וגדול, ולא יקראהו בשם שהוא בוש ממנו. ודוקא בדבר שבין אדם לחבירו אבל במילי דשמיא אם לא חזר בו כשהוכיחו בסתר, מכלימין אותו ברבים ומפרסמין חטאו ברבים עד שיחזור למוטב. ונוהג בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות:

פרק ד: ראשונים

רמב"ם יד החזקה ומפרשיו

רמב"ם יד החזקה: במנין המצוות הקצר בהקדמה ליד החזקה: שלא להלבין פני אדם מישראל שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא.

ריש הל' דעות: (ז...ז) שלא להלבין פנים¹⁵...

דעות פ"ו ה"ז: הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך.

המוכיח את חבירו בין בדברים שבינו לבינו, בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובלשון רכה ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי העולם הבא, אם קיבל ממנו מוטב ואם לאו יוכיחנו פעם שניה ושלישית, וכן תמיד חייב אדם להוכיחו עד שיכהו החוטא ויאמר לו איני שומע, וכל שאפשר בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפש בעון אלו כיון שאפשר לו למחות בהם.

שם ה"ח: המוכיח את חבירו תחלה לא ידבר לו קשות עד שיכלימנו שנאמר ולא תשא עליו חטא, כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל וכל שכן ברבים. אע"פ שהמכלים את חבירו אינו לוקה (עליו) עון גדול הוא, כך אמרו חכמים המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, לפיכך צריך אדם להזהר [בדבר זה: פרנקל] שלא לבייש חבירו ברבים בין קטן בין גדול, ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו, ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו. במה דברים אמורים בדברים שבין אדם לחבירו אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימים אותו ברבים ומפרסמים חטאו ומחריפים אותו בפניו ומבזין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל הנביאים בישראל.

תשובה פ"ד ה"ב: ...בזמן שמוכיחין ומכלימין... [ומזכיר מה שעשה הנביאים]

תשובה פ"ג ה"ד: כל אחד ואחד מעשרים וארבעה אנשים אלו שמנינו אע"פ שהן מישראל אין להם חלק לעוה"ב, ויש עבירות קלות מאלו ואעפ"כ אמרו חכמים שהרגיל בהן אין להם חלק לעוה"ב, וכדי להתרחק מהן ולהזהר בהן, ואלו הן: **המכנה שם לחבירו, והקורא לחבירו בכינויו, והמלבין פני חבירו ברבים, והמתכבד בקלון חבירו, והמבזה תלמידי חכמים, והמבזה רבותיו, והמבזה את המועדות, והמחלל את הקדשים, במה דברים אמורים שכל אחד מאלו אין לו חלק לעוה"ב כשמת בלא תשובה אבל אם שב מרשעו ומת והוא בעל תשובה הרי זה מבני העולם הבא, שאין לך דבר שעומד בפני התשובה...**

חובל ומזיק פ"ג ה"ז: אע"פ שהמבייש שאר העם בדברים פטור מן התשלומים, עון גדול הוא, ואינו מחריף ומגדף לעם ומביישן אלא רשע שוטה, ואמרו חכמים שכל המלבין פני אדם כשר מישראל ברבים אין לו חלק לעולם הבא.

15. רמב"ם יד: יש לציין שלא הזכיר: "ברבים".

מפרשי הרמב"ם הל' דעות

כסף משנה: תשובה פרק ג הלכה יד: ומכנה שם רע לחבירו. תניא בפרק הזהב [נ"ח:]:

דאין לו חלק לעוה"ב ואמרו שם דאפילו דש ביה בשמיה, ופירש"י כבר הורגל בכך שמכנים אותו בכך ואין פניו מתלבנות ומ"מ זה להכלימו מתכוין עכ"ל. נראה מדבריו דאי דש ביה בשמיה וזה אינו מתכוין להכלימו דשרי ובוחר לבבות הוא יודע.

ורבינו כתב דמכנה שם ולא כתב שם רע. ונ"ל שכתב כן לרבות הא דדש ביה בשמיה שכבר אין נראה בעיניו שם רע ואפ"ה אסור.

ומה שמנה רבינו קורא לחבירו בכינוי ומתכבד בקלון חבירו לא ידעתי מקום שבו יאמרו שאין להם חלק לעוה"ב רק בפרק בני העיר (מגילה כ"ח). אמרו שאמר רבי נחוניא בן הקנה אחד מהדברים שבשבילם האריך ימים בעבורם הוא שלא נתכבד בקלון חבירו ורבי זירא אמר מהדברים שבשבילם האריך ימים הוא שלא קרא לחבירו בכינוי. וי"ל לדעת רבינו היינו קורא לחבירו בכינוי היינו מכנה שם לחבירו כיון דאמרו דאפילו דש ביה בשמיה א"כ אינו המכנה הראשון. ואפשר שמשמעות מכנה היינו המכנה הראשון. וממה שאמרו אע"ג דדש ביה בשמיה למד רבינו לקורא לחבירו בכינוי בה"ה וצ"ע:

לחם משנה: דעות פ"ו ה"ח: המוכיח את חבירו תחילה... מפשט דברי רבינו נראה

דסבירא ליה דברייטא דקאמר (ערכין טז) יכול אפילו משתנין פניו ת"ל ולא תשא עליו חטא, איירי בדברים שבין אדם לחבירו ובהכי מיירי הברייטא דקאמרה הכי, אבל בדברים שבין אדם למקום מותר להלכין אם לא חזר בו. וכי תימא אי ברייתא איירי בדברים שבין אדם לחבירו איך קאמרה מגין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו הא כתב רבינו לקמן דאם אינו מקפיד עליו ולא הוכיחו הרי זה מידת חסידות. י"ל דחייב להוכיחו דקאמר היינו אם יהיה לו משטמה בלבו חייב להוכיחו כדי שתסור מלבו המשטמה. זה נראה כונת רבינו.

וא"כ קשה מה שכתב כאן המוכיח את חבירו 'תחילה', דבמאי איירי, אי בדברים שבין אדם למקום, לא משמע הכי, אלא בדברים שבין אדם לחבירו כדכתיבנא מדכתב אחר כך 'בד"א בדברים שבין אדם לחבירו' וכו', משמע דעד השתא לא איירי בדברים שבין אדם למקום, ואי איירי בדברים שבין אדם לחבירו לא היה לו לומר 'תחילה' דמשמע כשמוכיח בתחילה לא ידבר קשות אבל בסוף ידבר קשות ויכלמנו, ולקמן כתב דהיינו דוקא בדברים שבין אדם למקום שכן כתב 'אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים' וכו', משמע דבדברים שבין אדם לחבירו אפילו לא חזר בו בסתר אין מכלימין אותו.

וראיתי מי שחלק לתרץ זה דנהי דמכלימין אותו, אבל לא ברבים, ומעיקרא כדכתב רבינו 'תחילה' היינו בדברים שבין אדם לחבירו דלבסוף יכלימנו בינו לבין עצמו, אבל ברבים לעולם לא יכלימנו ואפילו לא חזר בו בסתר, ובדברים שבין אדם למקום אם [לא] חזר בסתר מכלימין אותו ברבים. ואין זה במשמע דברי רבינו. ועוד דמניין לו חילוק זה אם לא שנאמר מכת הסברא. ועדיין צריך עיון¹⁶.

◀ עוד בענין זה: שער אפרים, שם חדש, תיבת גמא, משנת חכמים

16. **לחם משנה:** אחרונים רבים דנים בדברי הלחם משנה ובדברי הרמב"ם בכלל, עיין: שער אפרים לקמן >?>, מעשה רקח דעות, מרכבת המשנה ח"ב, בן ידיד, עבד המלך, באר יהודה, משנת חכמים לקמן >?>, שם חדש לקמן >?>, נתיבות עולם (סמ"ג), עמודי הארזים, סדר משנה לקמן >?>, חפץ חיים לה"ר כ"ד באמ"ח אות ל', מהר"ם שיק או"ח סי' ש"ג ד"ה וכדי, מהר"ם לובלין סי' י"ג, עבודת המלך, מנחת יצחק (חינוך מצוה רמ אות ב'), מטה אפרים (ארדיט, נדפס במצות לא תשנא ??), אבן האזל לקמן >?>, מתן שכרן של מצוות לקמן >?>, אשל אברהם (פרמ"ג) קנ"ו סק"ב, שנות חיים (חזון), שלל דוד, עיר הצדק, מאמר "איסור הלכות פנים" לרב אשר וועסטנהיים ב"קול התורה" שנת ????.

◀ בשיטת הרמב"ם אם יש הלבנה ביחיד ודלא כרש"י עיין תאווה לעינים, שו"ע הרב, דינא דחיי

❖ החילוק בין ב"א למקום לב"א לחבירו

מנחת חינוך: מצוה ר"מ: שלא להלבין פני אדם מישראל: [א] שלא לבייש וכו', אבל בדברי שמים וכו' מותר להכלימו וכו'. כן הוא דעת הר"מ פ"ו מדעות ה"ח, ובלחם משנה מקשה על זה. ומה שכתב הרב המחבר מותר להכלימו, הוא לאו דוקא, אלא חייב להכלימו, וכן נראה מדברי הר"מ כאן. ונראה לי דמה שחילק הר"מ והרב המחבר בדברים שבין אדם לחבירו דאסור להכלימו, ובין דברים שבין אדם למקום ברוך הוא דמכלימין, היינו דוקא אם איש חוטא לחבירו אין לחבירו לביישו, דמוטב שימחול על החטא כמבואר שם בדברי הר"מ, אבל אם אדם רואה שחבירו חוטא לאנשים אחרים, נראה דמותר ג"כ להכלימו אם אינו חוזר, כי הנביאים עליהם השלום הוכיחו בפרהסיא גם על עבירות. שבין אדם לחבירו, וספרי הנביאים מלאים מזה. אלא הבעל דבר בעצמו אסור להכלימו ומוטב שימחול, אבל אם חוטא לאחרים נראה ברור לענ"ד דמותר ג"כ להכלימו אם אינו מקבל בצנעה, והשי"ת ישים חלקנו ממקבלי תוכחה.

❖ בעובר עבירה מדברי סופרים

ואני מסופק אם עובר עבירה מדברי סופרים מה שבינו למקום ברוך הוא אם רשאי להכלימו, דלבייש חבירו הוא לאו בקום ועשה, ובקום ועשה לא העמידו דבריהם במקום איסור תורה אלא במקומות המבוארים, עיין בתוס' יבמות פרק האשה רבה [צ' ע"ב ד"ה וליגמר], וצ"ע קצת - קומץ מנחה:

❖ החילוק בין ב"א למקום לב"א לחבירו

אבן האזל: דעות פ"ו ה"ח: בד"א בדברים שבין אדם לחבירו, אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים... כמו שעשו כל הנביאים בישראל. עיין לחם משנה, ונראה דכונת הרמב"ם במה דמחלק בין אדם לחבירו ובין אדם למקום זהו משום דבין אדם לחבירו אין רשות ליחיד לדונו דשמא יש לו טענה עליו, ואף שאינו אומר לו עביד אינש דלא מגלי טענתיה אלא לבי' דינא, וזהו דין רק לב"ד ומבואר ברמב"ם בפכ"ד מהל' סנהדרין דיש לדיין לעשות מריבה עם הראוי לריב עמו עיי"ש, ולכן ליחיד אין רשות אלא בבין אדם למקום דכיון דרואה שעובר איסור מפורסם אין לו טענות על זה.

עיין באחרוני זמננו שמצאו נפק"מ בין ביאור מנ"ח לאבן האזל ??? לציין.

תשובת הרמב"ם

תשובת הרמב"ם: סימן קי: שאלה מה יאמר אדוננו משה הרב הגדול בישראל בן רבינו מימון הרב הגדול בישראל ירום הודו בענין המפורש להלן, שבשבת וירא אליו בא ראש הקהל למקדש הנשגב הבנוי בשארית ישראל בעיר קהיר במעמד קהל מישראל יגוננו, והיו מצויים הדיין אבו-אלחכם ש"צ וקהל מתלמידי חכמים ש"צ. וכאשר גמר החזן התפלה וקודם הוצאת ספר התורה המקודש, דבר ראש הקהל ש"צ דבר תורה בין הקהל הנכבד כפי מנהגו, והתחיל בגופי תורה והביא ראיות לעניני הפרשה מן התורה המקודשה ומדברי הנביאים וממאמרי חכמי התורה ז"ל בענינים, אשר להם הביא ראיות, לפי מנהגי הפרשנים הדרשנים.

אז אמר מ' שלמה ידיע כאלג'בלי ברבים לראש הקהל, בעת שהוא אומר גופי תורה, עד מתי הזיה?? כל מה שדברת שטות, שאין לשומעה ולא להבינה ויחס לדברי אלהים, שהם שטות. נתרעמו הנמצאים על זה הדבור ואמרו לא שמענו ולא ראינו מי שעשה כמו זה המעשה המכוער. וזה הדבור (היה) ברבים ויחס לדת הקדושה (דבר) כמו זה.

וכבר צורף לזאת השאלה נוסח מה שאמר ראש הקהל לפי דיוקו וצורתו, למען יעיין בו ויראה, האם על כגון זה צריך לענות, כמו שענה, והאם יתחייב מי שנפלט ממנו זה הדבור, מצד הדין עונש או נדוי אם לאו, ומה הוא חייב בדבר הממונה, להיותו העז בו פנים ברבים, ושכרו כפול מן השמים.

התשובה: אין בכל מה שסופר, שנאמר בזה הדרש, דבר מגונה והם הדברים, שנוהגים הדרשנים לאומרם. ואם אין שם אלא זה שצויין, הרי עבר המגנה עבירה גדולה מאד והלבין פני חבירו ברבים על לא חמס. ולו היה המגנה לא זה החכם ש"צ, הרי אמרנו עליו דברי גנאי והזכרנו את אשר הוא חייב. אבל להיותו ידוע ביראת שמים ובחכמה, אין ראוי לומר עליו דבר, עד אשר יישמע דברו, הואיל והתורה הקדושה חייבה להדר תלמידי החכמים ולהכריעם לכף זכות ולהעלים עין משגגותיהם וטעויותיהם, אם טעו, כפי שזה מפורסם וידוע אצל אנשי יראת השמים והחכמה.

ולפיכך מיעץ אני להעלים עין מזאת השאלה, אם ירצה זאת בעל הדין, או יתדיין עם הנזכר ויישפט עמו בבית דין, עד אשר ישמע תשובתו, אם ירצה. וכתב משה.

תוספות סוטה

תוספות: סוטה י: נוח לו לאדם שיפיל את עצמו לתוך כבשן האש, כדאמר ב' הזהב (כ"מ נח): כל היורדין לגיהנם עולין חוץ משלשה וחד מיניהו המלכין פני חבירו ברבים, ואומר נמי (שם נט.) נוח לו לאדם שיבעול ספק אשת איש ואל ילבין פני חבירו ברבים מגלן מדוד, ונראה האי דלא חשיב ליה (פסחים כה.) בהדי ג' עבירות שאין עומדים בפני פקוח נפש עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים, משום דעבירת הלבנת פנים אינה מפורשת בתורה ולא נקט אלא עבירות המפורשות.

מים חיים: לפר"ח, הל' יסודי התורה פ"ה ה"ב: אבל שלש עבירות וכו' יהרג ואל יעבור, נ"ב: וכן הלבנת פנים כדאמרינן בסוף פרק הזהב ובפרק מציאות האשה נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים, וכבר כתבו התוס' פ"ק דסוטה דף י' דהא דלא חשיב לה בהנהו שלשה עבירות משום שאינה מפורשת בתורה ולא נקט אלא עבירות המפורשות ע"כ ודו"ק.

מרומי שדה: לנצי"ב: סוטה י: נוח לו לאדם... וכתבו התוס' ונראה האי דלא חשיב ליה בהדי ג' עבירות שאין עומדין בפני פקוח נפש וכו', ונראה שהוא בכלל אביזריהו דשפיכת דמים דאזיל סומקא ואתי חיוורא, והתוס' לטעמייהו בע"ז דף כז: דאביזריהו דהני תלתא אין הדין כן, וכבר הארכנו בזה בהעמק שאלה סי' מ"א בס"ד.

◀ בדברי תוס': עיין מתן שכרן ש.מ., משרת משה, בית אב, ר"ש איגר, פני מבין סנהדרין קסו., עבודת המלך ??, בנין ציון, מנחת שלמה, שיעור הגרי"ש, ועוד ועוד ==

מדברי רבינו יונה

שערי תשובה: ש"א סי' נ': העיקר העשרים להשיב רבים מעון כאשר תשיג ידו, שנאמר (יחזקאל יח ל) שובו והשיבו מכל פשעיכם, למדנו כי זה מעיקרי התשובה. ונאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, למדנו כי אם לא יוכיחנו יענש על חטאיו. ודוד עליו השלום אמר במזמור התשובה (תהלים נא טו) אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו.

ש"ג סי' נט: מי שאינו מחזיק במחלוקת על המתיצבים על דרך לא טוב ומושכי העון, הרי הוא נענש מפשעיהם לכל חטאתם, ועובר בלאו, שנאמר (ויקרא יט יז) ולא תשא עליו חטא...

ש"ג סי' עב: הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. הוזהרנו בזה שלא נשא חטא בחטאת חברינו בהמנענו מהוכיח אותם. ואם איש אחד יחטא, בהגלות נגלות חטאו, כל העדה יענשו עליו אם לא יוכיחוהו בשבט מוסרם. וכן כתוב (יהושע כב כ) הלוא עכן בן זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו. ונאמר (דברים כט כח) והנגלות לנו ולבנינו עד עולם. ואפילו אומות העולם אמרו (יונה א ז) ונדעה בשלמי הרעה הזאת, אף כי ישראל שהם ערכים זה בזה.

ש"ג סי' קיא: והמוציא שם רע שנאמר (במדבר יד לו) "וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה'". אמרו רז"ל (ערכין טו.) אם המוציא שם רע על הארץ ענשו במיתה, המוציא שם רע על איש ישראל שנתחייב בתורה ובמצוות על אחת כמה וכמה. ונאמר (דברים כב יט) "וענשו אותו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע וגו'", הנה לא הזכיר הכתוב חטאו על אשר היה מבקש נפש האשה ומסבב להמיתה בבית דין בעדי שקר אשר הביא על זנותה, והזכיר עון הוצאת שם רע, כי הוא העון הגדול יותר מן המבקש נפש לספותה, כי צער הכלימה מר ממות.

וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (כתובות מו.) על הוצאת שם רע חייבו הכתוב מלקות וממון, לא על דבר אשר בקש להמיתה. ואמרו רז"ל (ירושלמי בבא קמא פ"ח) כי המוציא שם רע בדברי פגם משפחה אין לו כפרה עולמית, כי לא דיו במחילת החיים אשר המה חיים עדנה כי סבב להחפיר ולהבאיש מולדתם אשר הולידו. ועוד אנחנו מוסיפים באור בזה בבאור חומר עון ארבע מיתות.

ש"ג סי' קלט: והנה אבק הרציחה, הלבנת פנים, כי פניו יחורו ונס מראה האודם ודומה אל הרציחה. וכן אמרו רז"ל (ב"מ נח.) והשנית, כי צער ההלבנה מר ממות, על כן אמרו רז"ל (שם) לעולם יפיל אדם עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. ולא אמרו כן בשאר עבירות חמורות, אכן דמו אבק הרציחה אל הרציחה, וכמו שאמרו (סנהדרין עד) כי יהרג ולא ירצח. ודומה לזה אמרו שיפיל עצמו לכבשן האש ולא ילבין פני חברו ברבים. ולמדו זה מענין תמר שנאמר (בראשית לח, כה) היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה וגו', הנה כי אף על פי שהוציאוה לשרף, לא גלתה כי היתה הרה מיהודה, שלא להלבין פניו.

סי' קמ: ועוד אמרו (ב"מ נח:) כל היורדים לגיהנם עולים, חוץ משלשה שיורדים ואינם עולים המלבין פני חברו ברבים, והמכנה שם רע לחברו, והבא על אשת איש. הנה כי דמו המלבין פני חברו ברבים והמכנה שם רע לחברו בשגם הוא מלבין פניו אל הבא על אשת איש, שהוא מן העבירות שיהרג עליהן ואל יעבור.

סי' קמא: ועוד אמרו (ב"מ נט.) המלביץ פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. ומה שלא אמרו כן על הרוצח שאין לו חלק לעולם הבא, כי המלביץ פני חבירו איננו מכיר גודל חטאו, ואין נפשו מרה לו על עונו כמו הרוצח, על כן הוא רחוק מן התשובה.

סי' קפז: וזה דבר כת החנפים. ענין הכת הזאת נחלק לתשעה חלקים החלק הראשון, החנף אשר הכיר או ראה או ידע כי יש עול בכף חברו וכי החזיק בתרמית או כי יחטא איש בלשון הרע או באונאת דברים, ויחליק לו לשון הרע לאמר לא פעלת און המעט ממנו עון הנמנע מן התוכחה, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ויוסיף לחטוא על אמרו לא חטאת. כענין שנאמר (ירמיה כג יד) "וחזקו ידי מרעים".

סי' קצו: החלק השביעי, הרואה את אנשי מקומו עם קשה עורף, ואומר בלבו אולי לא יקשיבו אם אדבר להם נכוחות ופי אמלא תוכחות, על כן יחשוך פיו, והנה עונו ישא כי לא נסה להוכיח ולהזהיר, אולי אם רוחם העיר יעורו משנת אולתם, ולא תלין אתם משוגתם. ואמרו רז"ל (שבת נה) בענין מה שכתוב (יחזקאל ט ד) "והתוית תו.... וצוה השם יתברך אחרי כן "וממקדשי תחלו", והם הצדיקים המקודשים כי נענשו על דבר שלא מיחו, ונאמר "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא".

סי' ריד: החלק השני, המספר לשון הרע וירחק בו מדבר שקר. ואל זה כווננו באמרם כת מספרי לשון הרע אף על פי שאינם מן הכת של שקרים. והנה אם יזכיר אדם לחבירו בינו לבין עצמו מעשה אבותיו הרעים הנה הוא עובר על מה שכתוב בתורה (ויקרא כה יז) "ולא תונו איש את עמיתו" באונאת דברים דבר הכתוב כמו שהקדמנו, ונאמר (יחזקאל יח כ) "בן לא ישא בעון האב". ואם יכלימהו על מעשה אבותיו בפני אחרים על זה אמרו רבותינו (ב"מ נח:) כי המלביץ פני חבירו ברבים הוא מן היורדים לגיהנם ואינם עולים, ואם יספר ויודיע את תועבות אבותיו בפני בני אדם שלא בפניו להבאיש את ריחו ולהבזותו בעיני בני עמו על זה אמרו (סוטה מב) אשר כת מספרת לשון הרע אין מקבלת פני השכינה. וכן אם היה בעל תשובה והוא מספר עליו עונות ראשונים = = = .

סי' ריט: ...ואם החוטא איש אשר איננו ירא מלפני האלקים, כמו הפורק מעליו עול מלכות שמים ואינו נזהר מעבירה אחת, אשר כל שער עמו יודע כי היא עבירה, מותר להכלימו ולספר בגנותו. כך אמרו רבותינו (ב"מ נט:) ולא תונו איש את עמיתו עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו בדברים, ואשר לא שת לבו אל דבר ה' מותר להכלימו במעלליו ולהודיע תועבותיו ולשפוך בוז עליו. ועוד אמרו (יומא פו:) מפרסמים את החנפים מפני חלול השם. אבל אם נכשל בחטא על דרך מקרה, ורוב הימים דרכו להשתמר מעונו, אין לגלות על חטאו, כאשר בארנו...

סי' רכ: ואמרו רבותינו (פסחים קיג:) כי המעיד יחידי על חברו בדבר עבירה מלקים אותו מכת מרדות, אך יוכל לגלות הדבר בהצנע לרבו ולאיש סודו אם ידע כי יאמינו דבריו כדברי שני עדים, ואם יש שני עמו ישמעו השופטים דבריהם ליסר החוטא בהצנע, ולא ילבינו פניו ברבים כמו שנאמר "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא"¹⁷.

ספר היראה: רל"א-רל"ג: [הוצאת הגר"ב זילבר זצ"ל]: אם תוכיח את חברך אל תוכיחנו ויתבייש אבל תוכיחנו בסתר אפילו מאה פעמים. אל תלביץ פני חברך ברבים כי המלביץ פני חבירו דם יחשב לו דם שפך, תדע דאזיל סומקא ואתי חיורא, ואין לו חלק לעולם הבא, ונוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילביץ פני חבירו

17. **שערי תשובה:** ==מוכח לכאורה מכל המקומות - חוץ מג' ר"כ - שלא זה שלא ישא עליו חטא נאמר על מניעת תוכחה ואינו ענין כלל להלבנת פנים ואינו במנין תרי"ג לרבינו יונה - ועיין מצוות השלום עמ' 192 שעמד בזה.

ברבים. אך אם הוכח הוכחת אדם בסתר כמה פעמים ולא קבל, מותר לביישו ולהלבין פניו ולשנאתו ולרדפו עד שיקבל, וכל מי שיש בידו להוכיח ואינו מוכיח אדם עובר, העבירה בראשו, ואם הוכיח אז נפשו הציל.

אגרת התשובה: סימן ע: (בהוצאת מהר"מ קליין): המלבין פני חברו ברבים ולא עשה תשובה אין לו חלק לעולם הבא, ואין תשובתו תשובה עד שירצה את חברו.

רבינו יונה אבות: אבות ג יא: והמלבין פני חברו ברבים, זהו תולדות הדברים שיהרג בהם ואל יעבור והאבות הם שלשה ע"ז ג"ע ושפיכות דמים. תולדת עבודת כוכבים עצי אשרה וכדאמרינן בכל מתרפאין חוץ מעצי אשרה ואע"פ שאין עכו"ם עצמה אלא משמשיה יהרג ואל יעבור קודם שיהנה ממנה. תולדות גילו עריות המסתכל או המדבר עם אשת איש שיהרג עליהם ולא יעבור כההוא עובדא במסכתא סנהדרין (דף עה) במי שהעלה ליבא טינא שאמרו שם תעמוד לפניו ערומה ימות ואל תעמוד לפניו ערומה. תספר עמו מאחרי הגדר ימות ואל תספר עמו מאחרי הגדר. ותולדת שפיכות דמים המלבין פני חברו ברבים שדמו בורח מפני הבשת וכדאמרינן חזינא ליה דאזיל סומקא ואתי חיורא ועל זה אין לו חלק לעולם הבא.

דרשות רבינו יונה: פרשת נח: עמ' כ"ד: והששית [דורש הפסוקים ביחזקאל יח ה] ואיש לו יונה (יחזקאל יח ז), אין צריך לומר במקח וממכר שעליו נאמר בתורה (ויקרא כה יד) וכי תמכרו ממכר [וגו'] אל תונו איש את אחיו, אלא אפילו אונאת דברים כמו שדרשו רז"ל ולא תונו איש את עמיתו היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים... באונאת דברים הכתוב מדבר. ובכלל זה עון עונשו גדול למעלה הוא המכנה שם לחבירו או המלבין פני חברו ברבים שאין לו חלק לעולם הבא.

פרשת יתרו: עמ' קי"ט: דיבור ששי לא תרצח. לפיכך נברא אדם יחידי בעולם לומר שכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא, וכל ההורג נפש אחת מישראל כאילו אבד עולם מלא, ובכל לא תרצח בידך או בלשונך לרגל בו להמיתו, או לתת לו עצה רעה בזדון שתדע שיהרג, או אם נגלה לך סוד שאם תגלהו לו תצילהו מן המות ולא גילת, אתה כמו רוצח. ותולדות רוצח המלבין פני חברו ברבים, אז"ל תדע דאזיל סומקא ואתי חוורא.

פרשת נצבים: עמ' ש"ז: ...גם הרציחה היא אחת מן העבירות הגדולות החמורות, והתולדה הוא המלבין פני חברו ברבים. אז"ל המלבין פני חברו ברבים הרי זה שופך דמים, תדע דאזיל סומקא ואתי חוורא. ואמרו נוה לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, מנלן מתמר דכתיב היא מוצאת, ואז"ל בפסוק בצלעי שמחו... אבל המלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא.

מאירי

מאירי: ברכות מג: לעולם יזהר אדם שלא ילבין פני חבירו ברבים דרך צחות אמרו נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנלן מתמר:

מועד קטן טז: צריך להזהר שלא להלבין את חבירו מתוך דבריו ובכלל זה כל ששואל דבר לאיזה חכם ורואה בו שאינו משיבו ושותק, אין ראוי לחזור ולשואל לו אותו דבר לשעתו עד שיהא החכם צריך לומר לא ידעתי, אלא אף הוא שותק לו, בסוגיא זו אמרו באחד מן התלמידים שהיה שואל לאחד מחכמיהם והלה שותק והוא חוזר ושואל כמה פעמים והשיבו בכעס מאי דעתך דמאן דלא ידע הא מילתא לאו צורבא מרבנן הוא, והשואל נהג נזיפה בעצמו על כך:

סוטה י: לעולם יזהר אדם שלא להלבין פני חבירו ברבים דרך הערה אמרו נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנלן מתמר שנאמר היא מוצאת:

כתובות סז: הצדקה יש בה מדרגות, מהם שהוזכרו כאן ומהם שהוזכרו במקומות אחרים, וכבר צירפנו את כולם בראשון של בתרא. ומה שהוזכר כאן הוא שהנותן יודע למי נותן אבל המקבל אינו יודע ממי מקבל, והוא שהוזכר במר עוקבא שהיה רגיל ליתן בכל יום סלע בפתח של עני אחד שהיה שכנו, ופעם אחת העריב בבית המדרש ביתר מדאי ולא רצה לילך ביחיד, והוליך אשתו עמו מפני שחשבה כגופו¹⁸ ולא הופקעה בסיבתה העלמת המתן, וכשהרגיש פעם אחת שהעני היה מחזור לידע מי הוא הנותן ברח לו כדי שלא להתבייש ממנו, ודרך הערה אמרו נוח לו לאדם להפיל עצמו בתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים.

ויש מדרגה אחת קלה הימנה שהנוטל יודע ממי נוטל ואין הנותן יודע למי נותן והוא שהוזכר בר' אבא דהוה צייר זווי בסודרא ושדי להו מאחוריה וממצי נפשי לפני עניי:

בבא קמא צא. כבר בארנו במשנה שאם רקק והגיע בו הרוק חייב בבשת ומכל מקום אם נגע בבגדו פטור שאין כאן בשת וכן הדין אם ביישו בדברים שהוא פטור, ומכל מקום פרשו גדולי המחברים שיש לבית דין לגדור בדבר כפי מה שעניניהם רואות לפי הצורך ולפי הזמן, ובתלמוד המערב אמרו שהמבייש תלמיד חכם בדברים חייב ושם פרשו באחד מן החכמים שקנס על כך אחד בליטרא זהב וכתבו גדולי המחברים שקבלה בידם על קנס זה שגובין אותו אף בחוצה לארץ וכן היו דנין תמיד בשיבות שבספרד ותלמיד חכם שמוחל על זה הרשות בידו והדבר הדור לו,

ואף שאר העם אע"פ שהמביישם בדברים פטור עון גדול הוא וכבר אמרו כל המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, ומכל מקום גדולי המחברים פרשוה באדם כשר, ויראה לי בכונתם שאם הלבינו לכוונת תוכחת כדי שיתבייש ויעזוב מתוך בשתו דרך רעה שלו רשאי ותבא עליו ברכה והכל תלוי בכונת הלב והרי נאמר ויראת מאלהיך:

מאירי לאבות ג יד נעתק לעיל במסכת אבות ?? ??

18. מאירי כתובות: ==כפול עם הערה לעיל עמוד ?? בענין אשתו כגופו =לציין לשם!

לקט מ"ספר חסידים" בעניני אונאת דברים, הלבנת פנים וזהירות מלבייש

❖ ולא תשא עליו חטא

ספר חסידים: הוכח תוכיח את עמיתך... ולא יהיה אדם מונע מחבירו [תוכחה] עד אשר ילך בדרך ישר ולהתרחק מן העבירה בדברי העולם ובדברי שמים, והמחזיק עצמו [מונע את עצמו] מלהוכיח חייב בעונש חבירו שנאמר לא תשא עליו חטא, ואם הוכיח אותו ולא קבל יצא המוכיח נקי מעונש עונו, ויש למוכיח זכותו לפי שהוכיחו ללכת בדרך ישר ולהתרחק מן העון כמו שמפורש בפרשה (יחזקאל לג ט) ואתה בן אדם, ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב וגו' הוא בעונו [ימות] ואתה נפשך הצלת וגו'.

ועיקר מצוה זאת לא תשא עליו חטא מצוה שלא יוכיח איש חבירו בזעם ובהלבנת פנים, אלא בנחת ובסתור תחילה, כדי שלא יעזי פניו ויקשה ערפו ולבבו ויוסיף על חטאתו פשע, שכן אמרו יכול יהא מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא:

סימן ה

❖ להזכיר אביו הרשע

אם יהודי טוב ויש לו אב רע ויש לו בשת כשמזכירים אותו לפניו, אל תזכירהו לפניו שלא תצער, ואם אותו הטוב יהודי טוב מזכירים אותו לטוב, ובאותו דבר היה רע, ענה כסיל כאולתו (משלי כו ה), העז איש רשע בפניו (שם כא ט), הודע את תועבתו אבל שלא יבא לידי מחלוקת, אז תאמר לו (ישעיה ה כ) האומרים לטוב רע ולרע טוב:

סימן תקעב, פארמא תתתקכד

מי שאביו מומר [משומד] אין קוראין [אותו] לספר תורה בשם אביו, שנאמר (ויקרא כא ט) את אביה היא מחללת, ואם יהיה חתן ולחתן קוראים לספר תורה, או אם יהיה צריך לחתום בשטר, יקראו לו על שם אבי אביו, אבל אם היה אביו ואביו מומרים, לא יקראו לו אלא על דור שהוא רביעי לו, זקנו הרביעי: =עין פירוש מקור חסד והוסף

סימן תשצא, פארמא תתתשעב

אם יש צדיק ויש לו בן רשע, מצוה לקרא שם אותו פלוני כמו עשו בן יצחק, עשו בן נמרוד. ואם לאותו רשע זקנו רשע, יקרא אחר זקנו, כמו מנשה בן אחז וידלג חזקיהו. ואם יש שום גרמא של אביו, כגון עלי הכהן שלא הוכיח את בניו, והיה יכול לצוות לישראל להעבירים, אז יכול לתלות באביו, כמו שנאמר (ויקרא כא ט) את אביה היא מחללת:

סימן תתשג, פארמא תתתצא

...ואם יש עשיר שהוא טוב, ואביו היה במלאכה בזויה, ואם יזכירו את אביו בפני בנו שהיה במלאכה בזויה יתבייש, אל תזכירהו. ואם בחייו של העשיר הניח לאביו לעשות במלאכה בזויה, הרי אינו טוב, כי למה הניח אביו במלאכה בזויה. ואם הבן היה חפץ לתת לו כל צרכיו והאב אינו רוצה לעזוב מלאכתו בזויה, ומתבייש בנו, האב חוטא בבנו. אע"פ שזה מוחל לזה, אין זה מחילה. ומה שאמרו האב שמחל על כבודו, כבודו מחול מדיני אדם, אבל בדיני שמים חייב:

סימן תקעג, פארמא תתתקכה

❖ מעשיו הראשונים

מי שגנב או גזל, והחרימו מי שיש בידו שיחזרנו לבעלים, והחזיר. או שלא החרימו ויש עדים שגנב והחזיר, אין לספר בגנותו ולפרסמו, ואפי' אם נשבע [בשקר שלא גנב] ואח"כ השיב אין לביישו, כדי שלא לנעול דלת בפני השבים:

סימן תקצד, פארמא כ

❖ בושה מחמת חסרון חכמה

אם שמעת איש אחד מלמד טעות לתלמידו, לא תאמר 'טעות אתה אומר' אם הוא מתבייש בזה, אלא תודיעהו לאחד מקרוביו או לאוהבו, ואל תשפוך דמו. לא יאמר אדם לחבירו בקש איש פלוני בתי לבנו, מפני שמתבייש האחר, וזה מתגאה ונהנה לבו: סימן קלט

שני יהודים שמעו מלמד אחד שלימד לתלמידו תיבה בטעות, אמר האחד לחבירו אמור לו 'טעות למדתה', אמר חבירו אם אתה גס בו שלא תלבין פניו, אמור לו, ואם לאו אל תשפוך דמו, אמור לקרובו שיאמר לו, ולא משמך שלא יתבייש.

אם יבא לביתך אורח אל תשאל לו מדברי תורה א"כ שתדע שידע להשיב, או תשאל לו בינו לבינך שלא יתבייש: סימן שיב פארמא תתלד

'שאל אביך ויגדך' (דברים לב ז) ואם תדע שלא ידע להשיב לך אל תשאל בפניו. 'זקניך ויאמרו לך', מגיד לך הכתוב שאם שאל תלמיד לרבו ואינו יודע להשיב, אל ישאל לפניו לחכם אחר פן יתבייש רבו: סימן רצט תתקצח, פארמא תתיג

הרב שדורש ברכים ושמע התלמיד, ויש לו קושיא כמה שהרב אומר, אם יודע התלמיד שהרב שמח אם יקשה לו ולא יהיה בוש שלא ידע להשיב, ישאל, ואם לאו אסור, ואל ילביץ פניו ברכים. ואל יקשה אדם למתריץ הבלים ודוחה אותו בקש: סימן תתקסג, פארמא תשפד

שנים שמתוכחים יחדיו, לא יאמר אדם לחבירו חכם מה אתה אומר, כי משמע כמו שאומר לו שוטה, אע"פ שחבירו אינו יכול להתקשט [נ"א: להתקוטט]: סימן תתקעא, פארמא תתתרפב

מי שהוא חריף ומפולפל, ובעבור ענותנותו ילך במקום שהרב אומר לתלמידיו ההלכה, ואותו הרב אינו חריף ומפולפל ויתבייש שזה יושב שם, אותו חריף חוטא אע"פ שאינו מקשה לו: סימן תתקעב, פארמא תתתרפג

❖ בושה וצער ברמז: במעשה, דיבור או הסתכלות

...ואסור לראות שום אדם והוא מתבייש ממך אם תראנו, כגון אדם רודף אחר חבירו לתת לו צדקה והוא מתבייש אם יראנו שום אדם. ואם מביא שום דבר לשוק למכור או שום חפץ מן השוק, או אפילו עוסק בשום מלאכה אפילו בביתו, והוא מתבייש אם תראה אותו, אל תעמוד שם והשמט ממנו: סימן קעח פארמא נו

אל ישב האדם במקום שאוכלים, כשיש להם בוש¹⁹: סימן קפ, פארמא קה

אל יכבד את חבירו במה שמתבייש, כגון שקוראים לו בשמו²⁰, והוא קורא רבי, כי הוא מתבייש בזה ודומה לו ללצנות וללעג.

מי שאין לו או לאוהבו רק עין אחת, לא יזכיר לו אדם על שום דבר עין אחד, שלא יתבייש, כמו שאמרו (ב"מ נט:): מי שנתלה אביו לא יאמר לו תלה לי חפץ זה: סימן תרלה, פארמא צח

מי שאין לו בנים שאמר לאדם 'למה לא תתן לעני פלוני כך וכך', לא יאמר לו 'מי שאין לו בנים קל לומר תן, לפי שאין לך בנים ואין לך עול אתה אומר כך'. פארמא צה

19. ספר חסידים: וכ"כ הרמב"ם הל' ברכות פ"ו סה"י: ואין מסתכלין בפני האוכל ולא למנתו שלא לביישו. ומובא בשו"ע א"ח סק"ע ס"ד.

20. בנוחס פארמא: 'כגון שקורין אותו מור והוא קורוהו רבי', ולכאורה הכוונה מור, אדון.

יהי זהיר אדם שלא ילבין פני חבריו ברבים בלא כוונה, כגון שישב לפניו עבד בן חורין או בן עבד בן חורין, אל ידבר מן הכנענים ומן עבדים פן יתבייש, וכל דבר שמתבייש בו האדם אם בני אדם שמדברים מאותן דברים אל ידבר מזה. פארמא צו

אם יש לאדם בן קטן או בת קטנה ומתו, ואין נשאר לו קטן וקטנה, אל יוליך אדם בניו קטנים מקרוב זמן בפניו, כי גורם לו לזכור צערו: סימן תרמ, פארמא קג

יזהר החזן שלא יקרא מי שסומא בעינו האחת, בפרשת עורת או שבור. או מי שבראשו נתק לקרותו בפרשת נתקים, והתגלח ואת הנתק וגו', מפני שמביישו. ואם ידבר אדם עם חבריו, אל יביט אליו במקום שיש בו מום, ולא ידבר לפניו מעין אותו מום שבחבירו, בפני חבריו. ולא יתכן שחזן יקרא בפרשת עריות, אדם שחשוד עליהם. ועל כל דבר שאדם חשוד, לא יתכן שיקרא אותו החזן. שאי אפשר שראובן יעמוד ויאמר ארור שוכב עם אשת אביו, אם חטא, ש"מ שלא חטא. ועוד שלא ילבין פניו: סימן תשסח, פארמא תיב

רקק בו ולא הגיע הרוק (ב"ק צא) הדא א"ר יוסי המבזה את חבריו ברבים פטור (ירושלמי שם), דוקא מדיני אדם אבל בדיני שמים חייב, אפילו בצער כל דהו.

על כל צער שאדם מצער את חבריו יענש בידי שמים²¹ שנאמר (קהלת יא ט) 'ביאך אלקים במשפט על כל נעלם, ורבותינו דרשו מאי על כל נעלם זה ההורג כינה בפני חבריו ונמאס וי"א זה הרוקק, ולכן כל יראי ה' הצדיקים אשר אין הקב"ה מביא תקלה על ידם יהיו נזהרים למחול מיד להורג כינה או רוקק או עושה כל דבר מאוס שלא יהא נכשל על ידם. ומעשה בחסיד אחד שהיה מכסה כל הרוקים שהיה מוצא במקום אשר ידע אשר יהודי עשאו והיה מוחל לו, ולפיכך היה מכסהו שלא יבא אחר ויראה ויהי נמאס ולא ימחול לעושהו ויהיה העושה נכשל²². סימן מד, פארמא צ

אדם שהוציא ניעו מחוטמו והוא הלך לו ובא אחר ונמאס בו, אותו שהוציא הניע יבא לדין לפי שגורם מיאוס לחבירו. וגם אם הביא בניו או בנותיו עמו בבית חבריו, והנה מנהג של ילדים קטנים שהם סביב לחוטמם מאוסים, צריך לנקותם ואם לאו יענש. אבל אם בא אדם לביתו ורואה הילדים ונמאס, אין זה נכשל, כי מנהג ילדים כן: סימן תרמא, פארמא קד

מכל דבר רע דברי גרמא שאדם גורם במזיד וגורם צער לחבירו נענש עליו, ואותם הגונבים או לוקחים דבר או מצניעים אותו כדי שיבקשנו בעל הדבר ויצטער עליו עובר בלאו וכך דרשו חכמים לא תגנובו (ויקרא יט יא) על מנת להקניט על מנת לצער. סימן מד, פארמא צ

...וכאשר ראובן ושמעון מתוכחין וראובן יודע שהאמת עם שמעון ואיננו מודה כאשר הוא מצער כך יצער והוא באותו עולם [-עולם הבא]. סימן תתשד

...אדם שיש לאביו כינוי שם לגנאי, לא יזכיר לו אדם שם אביו. תקעד, פארמא תתתקכז

אל ינקה אדם עצמו בדבר שמבייש את חבריו, כגון ראובן שהלך לפני שמעון (או) [ושמעון] זקן, או הורה לפני שמעון, או דיבר בדבר שהיה קשה לפני שמעון, ויודע ראובן ששמעון אינו מקפיד וכשיאמר ראובן מחול לי מיד מוחל ואפילו אינו מקפיד ואינו חושש, ובא

21. וכפל לשון זה בסימן תרס"ז: "כל מעשה גרמות שאדם גורם צער לחבירו, נענש..."

22. השווה לדברי רבינו יונה בספר היראה (הוצאת אשכול עמ' קעו): "ואל תהרוג כינה ואל תעשה שום דבר מאוס בפני חבריך, ואם עשו אחרים לפניך ונמאסת, מחול להם ואל יכשלו על ידך, ואם מצאת רוק מוטל, הרם וסלקהו או כסדו ומחול לאשר עשה אותו פן יבא אחר ויכשילנו שלא ימחול".

ראובן ומקבל דין לפני העולם, הרי יותר מתבייש שמעון, שהעולם מרננים על שמעון וסבורים שחפץ שמעון שיתבייש ראובן, ואומר כמה קפדן שמעון, הרי בידים הרע לו: סימן תרכה, פארמא כ

שנים שהיו בעיר כגון ראובן ושמעון, והנה שמעון מכבד את ראובן, לא יניח ראובן לשמעון לכבדו בדבר שיתבייש שמעון, כגון שאין דרכו של שמעון להביא מים מן הבאר. ואם שמעון אינו חושש אבל למשפחתו יש גנאי בדבר, לא יקבל ראובן משמעון שיכבדנו: סימן תקפא, פארמא תתקע

❖ חומר איסור הלבנת פנים ובושה

...ציער אדם כאלו ציער עולם מלא, שכל מה שבעולם יש באדם. רק בפניו ולא הגיע לו הרוק, פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, אפי' ציער כל שהוא, על כל צער וצער שהוא מצער את חבירו יענש בידי שמים, שנאמר כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט (קהלת יא ט) על כל נעלם (שם יב יד), ורבותינו דרשו מאי על כל נעלם, זה ההורג כינה בפני חבירו ונמאס, וי"א זה הרוקק: סימן מד פארמא צ

איזו היא רציחה שאינה ניכרת לעינים, והעונש גדול מאוד, והעבירה קלה, וחמורה היא למעלה, היא הבושה. המבייש פני חבירו ברכים או מצערו בפני מי שמתבייש ומצטער, שאילו הי' הורגו הי' מקבל מיתה, כדי שלא יהי' מתבייש... סימן נד פארמא פו

...ופעמים שתמצא שליטים ועשירים, ולא בעבור מעשיהם הטובים, אלא שהיו בני דורם משפילים אותם או אבותיהם ומשפחתם, ומביישים פניהם מפני דופי שיש בהם, והקב"ה אינו רוצה בבושת בני אדם, שהרי היו קוברים את האבן שנסקל בה ואת העץ שנתלה בה, שלא יתביישו קרוביו, ופן יתגאו שאר משפחות על זאת. ואם תאמר והלא סתמו טבעתה של בילגה מפני מרים בת בילגה (סוכה נו:), [י"ל] בית דין רשאים לעשות לשם שמים גדרים שיהא כל אדם מוכיח את בניו ואת בנוותיו. סימן תקמט, פארמא תתשכ

❖ תשובה למי שעבר ובייש

מי שבייש את חבירו ומצטער ומתחרט ורוצה הוא לקבל את הדין, ובא לפני יראי ה' למצוא לו פתח לתשובה, יאמרו לו דע כי רעתך רבה, כי שפכת את דמו של חברך, שכן מצינו באביה בן רחבעם שהוכיח לירבעם ברכים לביישו וניגף למות (סנהדרין ??). [ויהודה שהשיב את הזקן וצהבו פניו של יהודה ומת (עיין מנחות סח:), ומה זה שלא נתכוון אלא לדברי תורה על אמיתתה ומת שאמר ר' עקיבא תמוה אני אם יוציא זה שנתנו ומת, מי שמתכוון לבייש חבירו ברכים כמו הוא חייב; פארמא]

לכן לך בני לפייס את חבירך עד שיתפייס, ושמור והזהר מאוד לנפשך שלא תבייש ושלא תלבין פני אדם, כי דרכן של בעלי תשובה להיות מאד מאד שפלי רוח, וענוים סבלנים, עלובים ולא עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים, שמחים ביסורים של עלובותם. ואם יחרפו אותך הסכלים לאמר זכור מעשיך הראשונים, אמור להם ידעתי כי חטאתי הרבה וכמה דברים עשיתי שלא כהוגן, והצור ימחול לי. וסבול את המביישים מדה כנגד מדה, ובוזה יתכפר עונך: סימן נד, פארמא פו

אם בייש חבירו ולא שמע אדם ולא יצא הדבר לחוץ, הרי יתכן ודומה למי שגזל מחבירו ממון והשיב לו מיד קודם שלא היה צריך, ציערו מעט, מ"מ עבר על לא תגזול, ועל ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט יח), דסני לך לחברך לא תעביד, כן זה לפי מה שביישו ולא היה יודע

אדם, אף הוא עובר על ואהבת לרעך כמוך, וצריך לשים עליו עונש שלא יהיה גדול, אלא לפי מה שחטא ידע המורה כמה הוא גדול שיעור הבושת שמתבייש, ובאיזה דבר חטא לו, וישליך עליו תענית וצדקה לבעלי בתים טובים, ואל ידעו שהוא נותן, פן יראו אותו ויכלמו: סימן תרכח, פארמא פו

❖ מוציא שם רע אין לו מחילה עולמית

...לשון הרע מספר בגנות של חבירו אפילו דבר אמת. וגם משל הדיוט הוא. מי שהוציא ש"ר על חבירו או חרפו בחרפות שלא הי' חשוד בה ולא הכיר אדם בה מעולם וזה גילהו אין עונו מתכפר מפני שאינו יכול לתקן את אשר עותו ואינו יכול להחזיר חרפת חבירו וזה שאמר שלמה בחכמתו פן יחסדך שומע == (משלי כה י). וכן שנו בתלמוד ירושלמי מי שסרח על חבירו תחילה והלך וביקש ממנו מחילה פעם שני' ולא קבל ממנו יעשה שורות של בני אדם... אבל הוציא שם רע אין לו מחילה עולמית. סימן מד, תרי"ג

❖ בציבור שלם לא שייך איטור הלבנת פנים

קהילה גדולה, כל עון שרבים חוטאים בה, אומרים להם לפני רבים קלונם ועלבונם, ואין לומר מלבינים פניהם, כי רבים שחוטאים אף ילבינו פניהם ברבים == צ"ע הנוסח ועיין פארמא ==, ולביישם שלא יחטאו עוד. אבל יחיד שחטא לא ילבין פניו ברבים כאביה לירבעם: סימן תתשכה, פארמא תתתשע

❖ בושה לעצמו ולא לחבירו

ואם יראה שאחרים מתכבדים בעונו, ולו הבושת, ישמע להם. כגון שהם גדולים ממנו והם אינם רוצים לילך לפניו, כלומר אף ענוים אנחנו, ובזה הוא מתבייש שיש לו לילך לפניהם, וקבל הבושת שדוחקים אותו שילך, והוא מצטער פן יאמרו עליו כמה הוא חצוף זה אשר הולך לפנינו שאנו גדולים ממנו, כמה הוא מתגאה, ובזה מתכבדים הם, אעפ"כ יש לו לקבל הבושת כדי לכבדם. ולהם יחשב חטא ועון שמתכבדים בקלוננו: סימן טו

❖ בושה לעצמו על דבר מצוה

כי עליך הורגנו כל היום (תהלים מד כג), אלו בני אדם שמקבלים בושת, והלבנת פנים על המצות, כי כשאומר לאדם: 'סכלות לקיים מצות ציצית ותפלין' וכיוצא בהן, נשפך דמו כמים מפני הבושה, מעלה עליו הכתוב כאלו נהרג עליו, ועל המלבין פניו מעלה עליו כאלו הרגו ומונעו מלעשות מצוה, זשה"כ (ישעיה כט כא) מחטיאי אדם בדבר, שהם מדברים רע על עושי מצוה, וזהו כי עליך הרגנו כל היום, ואומר (תהלים סט ח) כי עליך נשאתי חרפה: וגדולה חרפה מזו אמרו חכמים כל העושה עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עונותיו, שנאמר (יחזקאל טז טג) למען תזכרי ובושת ולא יהי' לך עוד פתחון פה מפני כלימתך בכפרי לך לכל אשר עשיתי נאום ה': סימן מ, פארמא תתקעו

והייתם נקיים מה' ומישראל (במדבר לב כב), ולא מכל ישראל, פעמים שהגבאי נותן לבני טובים, שאינם יודעים הדבר אלא שנים או שלשה מחשובי העיר, שאם ידעו האחרים היה זה המקבל מתבייש, כי כשיכעסו היו מלבינים פניו, והיה הגבאי נותן על פי שנים או שלשה טובי העיר לעניים טובים, ושאר הקהל תמהים אנה הלכו מעות הצדקה כל כך מהרה, ויש לגבאי בושת, ומוטב לגבאי שילבינו את פניו ואל יתבייש העני, שאם יגיד הגבאי יגרום שיתבייש העני המקבל: סימן של, פארמא תתק

ואם נודע לרבים עונו מניאוף, אל ימנע עצמו מללמוד הלכות המדברות מניאוף, מפני הבושה, כי טוב לו שיתכפר בעוה"ז, כי הבושה שופכת את הדם ומסירה את העון. וכן מצינו בתלמוד ירושלמי, רוצח שבא לעיר והיו מכבדין אותו, צריך לומר רוצח אני, שנאמר (דברים יט ד) וזה דבר הרוצח, פי' דבור שידבר בפיו ויודה הרציחה: סימן נד, פארמא פו

❖ לסבול בושה בשידוך כי הכל מן השמים

ראובן שדבר להשיא בתו לשמעון, ודברו לקיים באמונתם, ועבר שמעון על אמונתו, אע"פ שבייש את בתו, יחשוב ראובן גם זו לטובה, כיון שלקח אשה אחרת הרי נגזר לו, ואלו היה שמעון נושא את בתו היה לה למות כדי שישא אותה שנשא. לכך אל יצטער ואל יתקוטט עם שמעון, ואל יראה לו פנים זועפים כי כל הזוגים מן הקב"ה: סימן תקכא

❖ יותר חמור נגד חלשים

...ואל ישיאך לבך להשתורר על שום אדם כי אתה שוה לו בכל מיני סרוחה ובושה. ותיירא לחרף ולדבר קשות עם מי שירא להשיב לך דבר, כי תענש עליהם יותר ממה שהיית עושה למי שאינו ירא ממך שהוא ינקום נקמתו ממך, אבל אלו שיראים לענות לך יבקשו להקב"ה נקמה ממך, וזהו שנאמר (ויקרא יט יד) לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלהיך אני ה'. לפיכך כשמלאך לבך להראות כעסך, חשוב בלבך אלו היה אחר שהיה משיב לי, הייתי ירא, לכך אשתוק בעבור הקב"ה, כי יעמוד לימין אביון להושיע משפטי נפשו (תהלים קט לא): סימן תקמה, פארמא תתתשעד
==לציין לדברים דומים בשערי תשובה ג כד והפסוקים במשלי על דל...

❖ לא לבייש בשעת תוכחה / פירוש חדש בלא תשא עליו חטא

...ולא יהיה אדם מונע מחבירו עד אשר ילך בדרך ישר ולהתרחק מן העבירה בדברי העולם ובדברי שמים. והמחזיק עצמו מלהוכיח חייב בעונש חבירו שנאמר לא תשא עליו חטא. ואם הוכיח אותו ולא קבל יצא המוכיח נקי מעונש עונו... ועיקר מצוה זאת לא תשא עליו חטא מצוה שלא יוכיח איש חבירו בזעם ובהלבנת פנים אלא בנחת ובסתר תחילה כדי שלא יעזיז פניו ויקשה ערפו ולבבו ויוסיף על חטאתו פשע. שכן אמרו יכול יהא מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא. סימן ה

❖ ==צריך כותרות ??

אחד הוצרך ליקח עצה להשיא את בתו, והזמין את הנכבדים לעלייתו ליטול עצה מהם, ושלח אחר אחד, וטעה השליח וקרא אחר, ולא רצה לומר לו לא אמרתי לקרא לך, לפי שאותו ראה הנכבדים עמו בעלייה שלא יחלוש דעתו, ועתה סבור לכבדני קראני ליטול עצה, כמו שאמר שמואל הקטן כשהזמין ר"ג בעיבור כדאיתא במס' סנהדרין:

סימן תרכט, פארמא פח

יכול אדם לשקר כדי שלא יתבייש חבירו, וכשישקר יעסוק לשנות כדי שלא יהא נראה כל כך שקר לגמרי, כי מצינו שאמר (עזרא י ב) אנחנו וגו' ונשב נשים נכריות ++צ"ע הראיה ++. שמואל הקטן אמר (סנהדרין יא.) אני הוא שעליתי שלא ברשות כדי שלא להלבין פני אחר. ???????????

❖ מותר לבחון שחוט בהלכות שחיטה ואין בזה איסור הלבנת פנים

...אבל במקום שאחד חוטא, מלבינים פניו, כמו שאמרו (חולין ג.) 'אם ישנו לשוחט לפנינו נשאל לו אם לא ידע הלכות שחיטה', הרי אע"פ שמתבייש אין חוששין לשאול אותו למה שחט, כי לא היה לו לשחוט עד שיאמר לפני חכם הלכות שחיטה: סימן תרמב, פארמא קו

❖ ==חסר כותרת

שמואל דיהב לה דמי בושטה לטעמיה נדה מז. ==להביא הסיפור==, שאע"פ שאמתו היא וברשותו היא, אין בידו לביישה. אסור לבייש את העבד ואת השפחה, ולא את בנו, ולא ביישם [-פארמא: יצער] על חנם.

ואם עשה רצונו לא יאמר לו לא עשית בטוב, שנאמר (ישעי' ה כ) הוי האומרים לטוב רע ולרע טוב, לפי שהוא כפוי טובה, כי אין מדה רעה כמו כפוי טובה. סימן תרסה, פארמא קלז

❖ מתכבד בקלון חבירו

...ואם יתכבד אדם בקלון חבירו, שיש לו כבוד שאדם חשוב יהיה בסעודתו, ולאותו אדם יהיה בושט או יצטער שישב שם, יהיה עון לבעל הסעודה, אפילו שהלך זה שהיה לו בושט, אלא שהיה ירא שמים, והיה ירא שלא יכעוס אם לא ילך: סימן תתקנ

❖ זהירות בלשונו

אחד היה רגיל לקרוא לבני אדם כשמדברים דברים שאינו נראה לו 'פגר' או פעמים אומר 'את עושה כמו גלח', אמר החכם לא יתכן לקרוא כן לזרע ישראל ושמא יתקיים בו או בזרעך, לכך חדל לך. פארמא תתתל

❖ מומר או רשע מכנים בשם רע

יהודי שהמיר מכנין לו שם שנאמר (תהלים קלה יח) כמוהם יהיו עושיהם, כמוהם יש לכנות לו [-כמו שמכין שם רע לעבודה זרה (מס' ע"ז מו). כך יכנו שם רע לממיר דתו לע"ז], כגון אם שמו אברהם יקרא אפרם [-לשון גנאי מלשון עפר ואפר], וכן כיצא בזה. ואפילו לצדיק והם תועים אחריו כגון שמעון כיפה שאומרים פטר חמור ==. סימן קצא, פארמא קצג

❖ בעל תשובה לא יחוש לאלו המביישים אותו

שורש החסידות כיצד, כשאדם מושך את לבו במדות חסידות וקשה עליו מפני שהכל מלעיגים עליו ומביישים אותו ואומרים דברים לצערו ומזכירים לפניו מעשיו הרעים [הקדומים], לא יעזוב אדם חסידותו מפני הלצנים... ועל הלצנים נאמר (ישעיה כט כא) מחטיאי אדם בדבר, שמדברים רע על עושי מצוה, וחטא גדול לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים, אחר שזה דש במעשה לכנוס במדות החסידות ואינו חושש בשחוק הלצנים שיעשו ממנו, והעושים כן לזכור מעשיו כאלו נועל דלת בפני השבים, ויהא מעלה על לבו שיהא לו זכות גדול וצדקה תחשב לו אשר מתבייש... סימן ז, פארמא תתקפב

❖ לא ישיב למחרפיו

והסר כעס מלבך והעבר רע מבשרך (קהלת יא י), וזו היא המדה טובה ומעולה שבכל המדות כאשר תשמע איש או אשה מדבר עליך או כנגדך דבר שלא כהוגן הנח אצבעותיך באזניך, כי כן אמרו חכמים (כתובות ו) מפני מה אצבעות של אדם משופות כיתדות שאם ישמע אדם דבר שאין הגון יניח את אצבעו באזנו או תכוף אליה לתוכה ואל תשמע כלל. וכ"ש אם תשמע איש אחד מדבר על חבירו, או אשה מדברת על חברתה, שאין לו להשיב כלל, כי מה לו ולצרה זו, אלא סתום אזניך אל תשמע מחרפים זה את זה וטוב לך למשול ברוחך ותתאפק ושים לפיך מחסום בלי לחרף קרובך, ואפילו ידבר על אביך או על אמך דבר שאינו הגון לא תשוב שלא כהוגן אלא אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו אין אתה אומר אמת, ולא תשיב עוד דבר לא גדול ולא קטן. סימן עב

❖ הקב"ה ברא את הבושט כדי שלא יחטאו

הקב"ה ברא את הבושט כדי שאדם יתבייש ולא יחטא... פארמא רמד

כד הקמח: לרבינו בחיי: הלבנת פנים: לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחווירו (ישעיה כט): ידוע כי ישראל זרע קדש מסוה הבושת נתון על פניהם והוא עדות להם שהם בני האבות אברהם יצחק ויעקב... והנה הבריות בכמה מצות הכתובות בתורה יחזיקו ויעשו מפני הבושת...

הלא תראה הנביאים כולם יזהירו תמיד על מידה זו בהוכיחם את ישראל הוא שכתוב (ירמיה ח) גם בוש לא יבושו גם הכלם לא ידעו, והנה לשון בושת הוא לשון כולל הצניעות והענוה, והוא כולל גם כן הבזיון והחרפה. הצניעות והענוה הוא שנתחייב אדם שיהיה לו בושת מהקב"ה ומן הבריות, הבזיון והחרפה הוא שיתחייב אדם שיהיה זהיר שלא יביא את חבירו לידי בושת, שלא יביישנו לא בדבור ולא במעשה ושלא ילבין את פניו, כי כל מי שיש לו בושת מהקב"ה אי אפשר לו שיבא לידי בושת לעולם כי אינם באים לידי בושת אלא הרשעים החטאים שאין להם בושת מהקב"ה ועושים כל מזמתן, וכן דוד ע"ה מקללם שאמר יבושו ויסוגו אחור, ואמר עוד יבשו ויחפרו מבקשי נפשי ילבשו וגו' כלומר יבאו לידי הלבנה שיתביישו ממעשיהם הרעים בעולם הזה ויהיו נענשים לעולם הבא,

ובמדרש (תהלים ו) יבושו ויבהלו עדי עד, לעתיד לבוא נוטל הקב"ה הצדיקים ומראה להם גיהנם ומקומות פנויים לתוכו ואומר להם מקומות הללו פנויים לכם אלא אם זכיתם וירשתם גן עדן, וכן הרשעים נוטלן ומראה להם גן עדן ומקומות פנויים לתוכו ואומר להם אלו המקומות פנויים לכם אלא אם נתחייבתם וירשתם גיהנם. אמר רבי יהושע בן לוי אינו מקלל את הרשעים אלא בבושה ולא עוד אלא שכופל להם בקללתן שנאמר יבושו ויבהלו עדי עד, והם יורשין חלקם וחלק חביריהם בגיהנם, וזהו שאמר (ישעיה סא) תחת בושתכם משנה, וכשהוא מברך את הצדיקים כופל להם ברכתם שנאמר (שם מה) לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד, וכן הזכיר עוד (שם נד) אל תיראי כי לא תבושי ולא תכלמי כי לא תחפירי, והם יורשין חלקם וחלק הרשעים בגן עדן, וזהו שאמר דוד (תהלים לא) ה' אל אבושה לעולם יבושו רשעים ידמו לשאול.

וכיון שנתברר כי ההלבנה והבושת קללה נמרצת, צריך אדם שיזהר בחבירו במידה זו שלא ילבין את פניו, כי היא עבירה שהמחזיק בה הוא מאותן שאין להם חלק לעולם הבא. וכן דרשו ז"ל בפרק הזהב (נח):

תני תנא קמיה דרב נחמן כל המלבין פני חבירו ברבים כאלו שופך דמים, אמר ליה שפיר קא אמרת דחזינא ליה דאזיל סומקא ואתיא חוורא, אמר ליה אביי לרב דימי במערבא במאי זהירי טפי, אמר ליה באחוורי אנפין, דאמר רבי חנינא הכל יורדים לגיהנם, הכל סלקא דעתך אלא אימא כל היורדין לגיהנם עולין חוץ מג' שיוורדין ואינן עולין, הבא על אשת איש והמכנה שם לחבירו והמלבין פני חבירו ברבים, מכנה היינו מלבין, אף על גב דדש ביה בשמיה.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן נוח לו לאדם שיבא על אשת איש ואל ילבין פני חבירו, מנא לן מדדרש רבא מאי דכתיב (תהלים לה) ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים ולא ידעתי קרעו ולא דמו, אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע גלוי וידוע לפניך שאילו היו מקרעין את בשרי לא היה דמי שותת, ולא עוד אלא אפילו בשעה שהם יושבין ועוסקין בנגעים ואהלות ובד' מיתות בית דין אומרים לי דוד הבא על אשת איש מיתתו במה, ואני אומר להם בחנק ויש לו חלק לעוה"ב אבל המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעוה"ב.

אמר מר זוטרא בר טוביא ואמרי לה אמר רב חמא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא ואמרי לה אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי נוח לו לאדם שיפיל את עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנא לן מתמר דכתיב (בראשית לח) היא מוצאת.

וכן דרשו ז"ל בפסוק (שם מה) הוציאו כל איש מעלי, אמר רבי שמואל בר נחמני בצרה גדולה הביא יוסף עצמו באותה שעה, שאלמלא הרגוהו אחיו אין כל בריה יכולה להכירו ואין כל בריה תובע דמו, ולמה אמר הוציאו כל איש מעלי, אמר מוטב שאהרג ואל אלבין פניהם ברבים.

מצינו שההלבנה חצי רציחה היא שהרי פעולת הרוצח היא שהוא מבלבל ומהפך הדם שבתוך האיברים שבגוף ושופכו חוץ לגוף וכזאת פעולת המלכין את חברו שהוא מבלבל ומהפך הדם שבגופו ומעורר אותו לצאת אלא שאינו שופכו לחוץ, ולכך אמרי כאלו שופך דמים ולא שופך ממש. ואמר חכם אחד מחכמי המחקר ההלבנה מיתה קטנה.

בוא וראה כמה קשה חטא ההלבנה שאף במי שמוכיח את חברו הזהירה תורה להוכיחו בענין שלא ילבין את פניו הוא שכתוב (ויקרא יט) הוכח תוכיח את עמיתך וגו' כלומר תוכיח אותו בענין תוכחת מוסר שהוא דרך חיים והזהירה תורה כן ק"ו בלא תוכחת שיגדל עונו מנשוא אם ילבין את פניו.

למדנו מכל זה כמה גדול ההלבנה עד שהקב"ה כשרוצה לקלל את הרשעים מקללן בהלבנה וכשהוא מברך את הצדיקים מברכם שלא יבושו ושלא ילבינו פניהם, הוא שאמר הנביא בכאן כה אמר ה' אל בית יעקב, הבטיח ישעיה הנביא לבני דורו שהקב"ה ייסרם בשבט אפו שהוא סנחריב מלך אשור עד שישבו בתשובה, ומתוך התשובה יהיו ישראל ראויים להצלה מידו, ואז לא יבוש יעקב אביהם ולא יתלבנו פניו, וז"ש לא עתה יבוש יעקב וגו' כלומר לא עתה יבוש יעקב כשיעשו ישראל תשובה, כי כאשר הבנים עומדים במרדם הנה האב מתבייש לרוע מעשיהם ופניו מתלבנים, ושיעור הכתוב כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב וגו' ומילת פדה חוזרת להקב"ה זו פשוטו של מקרא...

בוא וראה כמה הוא קשה חטא ההלבנה שאף במי שמוכיח את חברו הזהירה תורה להוכיחו בענין שלא ילבין פניו הוא שכתוב הוכח תוכיח את וגו', כלומר תוכיח אותו בענין שלא תשא עליו חטא והוא חטא ההלבנה. ואם בענין תוכחת מוסר שהוא דרך החיים הזהירה תורה כן קל וחומר בלא תוכחת שיגדל עונו מנשוא אם ילבין פניו.

ודרשו ב"מעשה תורה" הנעשה על ידי רבינו הקדוש – ז' דברים הן נוח לו לאדם שלא נברא ואל יראה אותו, ימות אדם ואל ימותו בניו בחייו, ימות ואל יצטרך לבריות, ימות ואל ימות מיתה משונה, ימות אדם ואל ישכח תלמודו, ימות ואל יתענה, ימות ואל יוסר בידי בשר ודם להשתעבד, ימות ואל ילבין פני חברו ברבים.

והנה חז"ל לקחו לשון ההלבנה ממלת יחוורו שהבטיח הנביא את ישראל שלא יבוש יעקב אביהם ולא יתלבנו פניו לפי שילדיו יעשו תשובה ויכפר להם הקב"ה ויראה נפלאותיו ומעשה ידיו בהם ויתקדש שם שמים על ידיהם, זהו שאמר בפסוק השני (ישעיה כט) כי בראותו ילדיו מעשה ידיו בקרבו יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו:

ר"י נחמיאש:: משלי כו ה: טובה תוכחת מגולה וגו', פירוש טובה תוכחת מגולה אבל [רק] כשהיא מאהבה מוסתרת, כי אוהבו מוכיחו בסתר.

פירוש אחר, טובה תוכחת מגולה מתוכחת אהבה מוסתרת, כי ע"י שיוכיחוהו ברבים, יתבייש וישוב למוטב, אבל הפירוש הזה אינו על דרך מה שאמרו ז"ל בפרק יש בערכין (טז) הוכח תוכיח את עמיתך יכול אפילו פניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא...

תוספות ערכין: דף טז. הא דאהנו מעשיו, פירש רש"י שנתקוטטו על ידו, ואי קשיא אמאי לא מוטיב ליה משפיכות דמים וגילוי עריות דקאמר לעיל נגעים באין עליהם והכא תניא דבגדי כהונה מכפרים, תריץ דהא דתני בגדי כהונה מכפרים לאו עליה ידיה אלא על אחריים דע"י שפיכות דמים נענשים העולם דכתיב (במדבר לה) כי הדם הוא יחניף ובגילוי עריות כתיב ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה, אבל לשון הרע לא אשכחן דאיענשי ביה אחריני לשון רש"י.

ולא נהירא שהרי במסכת שבועות (לט.) אומר דעל כל העבירות אחריים נענשים עליהם אם יש בידם למחות ואי אין בידם למחות אפילו ג"ע וש"ד נמי לא.

ואור"י דמשפיכות דמים לא קשיא מידי לפי שיש עליה מיתת ב"ד ובגדי כהונה מכפרין על המיתה אבל נגעים מיהא באין עליו.

עוד יש מפרש דהאי דמשני הש"ס הא דאהנו מעשיו הא דלא אהנו מעשיו קאי נמי אשפיכות דמים וגילוי עריות, והכי פירוש, אהנו מעשיו היינו כשהרג ממש ועליו אין בגדי כהונה מכפרים אלא נגעים באין עליו, לא אהנו מעשיו כגון שלא הרג ממש אלא שהלבין פני חבירו ברבים, דקיימא לן (כ"מ נח:) כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים, ועל זה בגדי כהונה מכפרים וכן גילוי עריות ממש אהנו מעשיו ולא אהנו מעשיו זהו כי הא דאמר' (שבת דף נה:) מתוך ששהו קיניהן מעלה עליהם כאילו שכבוס.

רבינו גרשום: ערכין שם טז. ...[הא] דלא אהני מעשיו, ממש אלא דעבד שום מילתא כגון שהלבין פני חבירו דאמרין מעלין עליו כאילו הרגו, או דבר ערוה כדאמרין בבני עלי העלה הכתוב עליהן כאילו בעלו, על כיוצא בהן מעיל מכפר.

♦ חשש הלכות פנים בשעת קריאת התורה

טור: אורח חיים: סימן קמ"ב: ...כתב בעל המנהיג אם טעה הקורא או החזן המקרא אותו טוב שלא להגיה עליו על שגגותיו ברבים שלא להלבין פניו דאע"פ שטעה בה יצא ידי קריאה דאיתא במדרש שאם קרא לאהרן הרן יצא, והרמב"ם ז"ל כתב: קרא וטעה אפילו בדקדוק אות אחת מחזירין אותו עד שיקראנה בדקדוק.

==עיי"ש בבית יוסף ובמפרשים ובשו"ע פסק דמחזירין אותו עיי"ש

שלחן ערוך: חו"מ סימן רכ"ח: כשם שיש אונאה במקח כך יש אונאה בדברים... ויזהר אדם מלכנות שם לחבירו כדי לביישו אפילו שהוא רגיל באותו כינוי כיון שכוונתו לביישו:

❧ פרק ו: אחרונים ❧

איך מעמידים בן רשע בעלייה לתורה (שלא לביישו)

ספר חסידים: סימן תשצא: מי שאביו מומר אין קוראין [-אותו] לספר תורה בשם אביו, שנאמר (ויקרא כא ט) את אביה היא מחללת, ואם יהיה חתן ולחתן קוראים לספר תורה, או אם יהיה צריך לחתום בשטר, יקראו לו על שם אבי אביו. אבל אם היה אביו ואביו מומרים, לא יקראו לו אלא על דור שהוא רביעי לו, זקנו הרביעי. ==עיי' מקור חסד שם הרבה מראה מקומות ובתשובת הרב שלמה מן הדר לרמב"ן מוריה ??

תרומת הדשן: ח"א סימן כא: שאלה: מומר שעודנו עומד ברשעו או שנפגר [-שנפטר] ברשעו האיך קורין לבנו לעלות לתורה.

תשובה: יראה דיקראו בשם אבי אביו כמו אביאסף בן יצהר וכן מצאתי אחר כך בספר החסידים. ומאחר מהגדולים שמעתי שרבו אחד מהגדולים השיב לו שיקראוהו בנו בשמו לבד. ואין נראה דהוה ליה גנאי שיקראוהו בשינוי מאחרים ושפיר דמי לקרות אביאסף בר יצהר כדכתיב הידעתם את לבן בן נחור, ומפיכוש בן שאול ירד וגו'. הנראה לעניות דעתי כתבתי.

מהר"ם פאדווא: סימן פז: איך נקרא לס"ת בן מומר: נדרשתי לשאלו אותי כהוגן על דבר שני האחים כמ"ר אברהם וכמ"ר אפרים והמה בק"ק אוב"ן ואביהם זאת לפנינו בישראל עטיל שניאור שמו, והמיר דתו, ובניו היקרים הנ"ל לא עלו לס"ת מיום ההוא כי יבושו להקרא בשם אבי אביהם שיודע ויהיה ניכר בושתם בכל פעם באשר מקדמא דנא היו נקראים על שם אביהם ועתה ישתנו לגריעותא, ונשאלתי אם יש צד היתר שיהיו נקראים על שם אביהם כמקדם.

והנני להורות בו היתר גמורה, ואימת הגאון כמהר"ר איסרלן אשר סדר לקרוא בן מומר על שם אבי אביו והביא ראיה מספר חסידים לא יבעתני כי לא אמר בו ולא אחלוק על דבריו אך אומר כי מודה בכיוצא בזה. הלא אמרו ז"ל בפרק הזהב נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים, וממנו מיקליין כרעיה דמר עוקבא בפרק מציאת האשה (כתובות טז:), ורב מספ' אשר הפליגו רבותינו בעון זה, הלא אמרו ז"ל גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה, ק"ו דבר כזה שאין לו יסוד תורה ולא יסוד נביאים.

כי אשר אמרו פרק אמר להם הממונה (יומא לח:) ושם רשעים ירקב, שיהא רקביבית בשמו, והביא שם גם מן התורה, היינו שלא לקרוא לבן שם של רשע או לקלל הרשע בזכרו אותו כאמרו ז"ל המזכיר צדיק ואינו מברכו רשע ואינו מקללו עובר בעשה שנאמר זכר צדיק וגומר, אבל ליחס הבן ולהזכירו בן פלוני אביו לסימנא בעלמא, מאלה לא דברו, הלא ככה מצינו ברשע בן רשע כבן ירבעם ובן אחאב, גם בצדיק בן רשע כחזקיהו בן אחז אשר היו הרשעים ההם העובדים לע"ז ואפילו הכי נתיחסו בניהם אחריהם לסימנא.

מעשה אומר אף כי הדבר מנהג אחרונים הוא וחסידות יתירה כשאר מנהגי חסידים הנזכרים בספר חסידים לא [עלה] על לבם לזלזל בכבוד הבריות כי אין זו משנת חסידים רק אשר דברו בו כוונתו לבן מומר אשר היה נער וקטן כאשר עזב אביו אלהי אבותיו ומעולם לא היה נקרא בן פלוני אביו ולא ניכר ונודע בושתו בפרהסיא באשר יהיה נקרא על שם אבי אביו, אבל במי שהיה גדול והורגל ודש בעירו להיות נקרא בן פלוני אביו וישנו אותו ויחווירו אפיה בדברים חלילה משפוך דם נקי.

ומניה וביה אבא ניזל ביה נרגא להוכיח מתוך תרומת הדשן עצמו שבכיוצא בזה לא דבר, כי בפרק ד' מיתות (סנהדרין נב.) דרשו רבי ישמעאל ור' מאיר מה ת"ל את אביה היא מחללת שאם היו נוהגין בו קדש נוהגין בו חול כבוד נוהגין בו בזיון אומ' ארור שזה ילד ארור שזה גדל ארור שיצא זה מחלציו אמר רב אשי כמאן קרינן רשיעא בר רשיעא ואפי' לרשיעא בר צדיק כמאן כהני תנאי ע"כ.

מעשה היה לבעל תרומת הדשן או לספר חסידים לתקן הדבר יותר שלם ויותר נאות שלא לקרותו כלל בשם מולידיו מאחר שגם אבי המומר נקרא רשע והוא בארור ג"כ כנ"ל אלא היה ראוי לתקן לקרא אותו בשמו לבד, אלא ודאי לא ראו לעשות ככה בעבור שאז היה ניכר הדבר בפרהסיא לשנותו לרעה, ובחרו הרע במיעוטו להזכיר אבי המומר ולא המומר, נמצא כי [נשמרו] בתקנה זו מהלבין אותו ברבים, ואף כי היה ראוי לפי הסברא כנ"ל אפילו הכי לא הסכים הרב הנ"ל לאחד הגדולים שהעיד ככה כנוכח בתשובתו משום גנאי.

ואין להקשות על זה שהיה להם לתקן לקרותו על שם אבי אביו דאין סברא שלא יהיה הפסק יהיו נקראים כל אבותיו רשעי' דאם כן נעשה ח"ו לאברהם אבינו רשע, אלא הכרח שדוקא לאבי הרשע נקרא ג"כ רשע שילד וגדל גדולים רעים, וכן יורה הלשון מן הגמרא אם כן היה לקרותו בשם אבי אביו לפי זה זה אינו דכתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי ומתרגמין לברי ולבר ברי ואיתא בבר' רבה ורש"י מביאו עד כאן רחמי' האב על הבן. וגם איתא פרק קמא דקידושין שעד כאן חייב ללמדו תורה ולא עוד. בכך אין לקרות בן פלוני רק בני בני' ולא בני בני'.

וראיתי אשר חָפַר [שארית] הרב סיני ועוקר הרים כמהר"ר נפתלי כ"ץ י"ץ על שאלה זו והוכיח בראייה נכונה מתשובת הרא"ש שיש לקרוא לבן המומר לס"ת על שם אביו ולא אבי אביו, וברור מללו, אמנם לפי סברתי הנ"ל אומר כי תרומת הדשן אינו חולק על הרא"ש כי הרא"ש דבר במי שהיה גדול ועלה לס"ת עד לא המיר אביו ובעל ת"ה דבר במי שהיה קטן כנ"ל. מעשה כי אתינא להתם יפוק הגאון נ"י כמהרר"א ז"ל לאפי' דמתרצנ' דבריו שאינו חולק על מאור עינינו הרא"ש.

עוד יש להורות בנדון דידן מטעם אחר לקרא האחין על שם אביהם כמקדם, כי אביהן הוא תקיף ושר גדול ויש בו משום דרכי שלום ג"כ, ומנהג הוא בכל הארצות האלו כשהחזן אוהז הס"ת בידו מברך המלך או שר המדינה אותו ואת כל שריו והס"ת בידו ואין חוששין להזכיר אותו בב"ה על הס"ת, ויש לנו סמך מן התלמוד כי אפי' במקדש היה עושין ככה כדאיתא ריש פרק בא לו (יומא טו.) שאמר שמעון הצדיק לאלכסנדר מוקדון בית שמתפללין בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב כו', אם כן אם מדרכי שלום מזכירין אותם על התורה או במקדש כ"ש בנדון דידן שאין להמנע מלהזכיר אותו על התורה כמקד' כי נחוש לאיבה, וגדול מזו התירו משום איבה דרבי יהודה נשיאה בפ"ק דע"ז (ו:) אומ' היכי אעביד אשקליה אזיל ומודה לא אשקליה הוי ליה איבה, ולולי כי ר"ל שם המצי המציא לו תחבולה היה שוקלו להחזיק בו משום איב' וכן מוכח במדרכי שמה שמתי בזמן זה משום איב' מהכא. ובפרק אין מעמידין שרי משום איב' שיהודית מיילדת ארמאי' בשכר ואפי' בשבת היה מותר לולי כי מצי לאשתמוטי כדאיתא התם וכן להניק היה מותר משום איב' אם לא שמצי לאשתמוטי.

וק"ו בנו של ק"ו בנדרון דידן שלפי הנשמע אביהם של האחים הנ"ל אף כי הוא מדומע בין הנכרים דורש טוב לכל עמו ומטיב לקרובין ולרחוקין ולישרים בלבותם בגופו ובממונו, אם כן מחשבתו נכרת מתוך מעשיו שנתחרט וירא אלקים, וככה שמעתי עליו מעדים נאמנים, אם כן ראוי לקרבו ולא לרחקו במקום מקדש מעט כי ברור לנו שאינו עובד ע"ז, ודומה להא דפ' השוכר את הפועל (כ"מ סה.) רב יהודה שדר ליה קרבנא לאבידנ' ביום אידם אמר ידענא ביה דלא פלח לע"ז, וגם שם רבא משרד ליה קרבנא לבר שישך ביום אידם אמר ידענא ביה דלא פלח לע"ז. את אלה אומר בחפזי מטעמים הנ"ל לקרא האחים לס"ת בן שניאור כמקדם, נאום זעירא חבריא הטרוד בילדי הזמן, מבי"ק [-מאיר בן יצחק קאצנאילנבוגן].

שו"ת הרמ"א: סימן מא: עתה לא יבוש יעקב ופניו לא יחוורו, במה שהורה בענין בן המומר שיש לקרותו לס"ת כמו שרגיל בו מקדם כדי שלא יתבייש ברבים, וכבר הורה זקן הישיש הגאון שאירי מוהר"ר מאיר מפדוואה, והנה תשובתו נדפסת ומונחת ביד רבים. ובאמת שמבין ריסי כתבי מעלתו ניכר שראה אותה תשובה אלא שהעלימה לפנינו לבדקנו בהלכות. ונאמר כי מאחר שהדבר יצא להיתר מי יבוא אחר המלך אשר כבר עשאו, וכ"ש בדבר שטעמו ונימוקו עמו.

וראיה לדבריו לפי חז"ל מהלכות גיטין שכותבין בגט שם דיהדות ולא שם של כותים. אף על פי שכתבו התוספות דגיטין (לד:) חלילה להזכיר שם כותים בגט שכותבין בו כדת משה וישראל, ואפ"ה [נ"א: ואי הכי] כותבין בו שם דישראל שהיה לו מקודם ואין חוששין לשם רשעים ירקב (יומא לו), כ"ש לפי הנראה לקראו כן לס"ת שאין שם הזכרת דת משה וישראל, ולפעמים מזכירין בב"ה שמות הכותים עצמן כמו שכתב מעלת כתו"ר והוא בתשובה הנ"ל [-שהחזן מברך את המלכות בתפילה מיוחדת בבית הכנסת וכו']

ובאמת שאני מסתפק בדבר זה, כי מאחר שקוראין אותו לס"ת על שם אבי אביו, היאך יכתבו בגט על שם אביו הלא כל האחרונים לא הביאו ראייה לכתיבת גיטין רק מקריאתו לס"ת, ואף על פי שבסדר גיטין שלנו נמצא שבס"ת עולה על שם אבי אביו, וכן כשחותם עצמו על שטר חותם על שם אבי אביו ובגט כותבין שם אביו, מ"מ יש להתיישב בטעם הדבר. ולדעתי זו היא ההוכחה שהביא מוהר"ם בתשובתו הנ"ל על שם הר"ר נפתלי מאוב"ן שהוכיח מתשובת הרא"ש שחולק על ספר חסידים וס"ל דיש לקרותו בשם אביו ולא כתב שם מהות ההוכחה. ולי נראה שלזאת נתכוון, כי כן מצינו בתשובת הרא"ש שהביא הטור סוף סימן קכ"ט דיש לכתוב בגט על שם אביו ולא ע"ש אבי אביו, ואפילו בדיעבד פסול אם נכתב על שם אבי אביו. וא"כ איך מצינו ידינו ורגלינו בבית המדרש שאין יעלה לס"ת בשם אבי אביו ויפסל הגט אם נכתב כן, הנה הם דברים הסותרים זה את זה.

ולכן נראה דבדאי ספר החסידים ומהרא"י ז"ל בעל תרומת הדשן שכתבו לקוראו בשם אבי אביו לאו דוקא לדינא כתבו, אלא לעצה טובה קאמרי לכן, שלא יעלה בשם אביו כדי שיתבייש אביו ויכפר לו קצת כמו שמצינו בחזקיה שגירר עצמות אביו (סנהדרין מז), אבל לא מטעם שם רשעים ירקב דלא שייך בכה"ג, דאע"ג דאיתא סוף פרק אמר להם הממונה (יומא לח:) דלא מסקינן בשמייהו, היינו דלא לקרי אחר על שמם [רש"י שם: לא יקרא אדם לבנו שם אדם רשע], אבל שלא להזכיר הרשע עצמו לא מצינו, שהרי התורה והנביאים וכל התלמוד מלאים מזה בהזכירן שם הרשעים שעברו.

ולא גרע שם הרשע משם עבודה זרה עצמה שנאמר בה (שמות כג יג) לא ישמע על פיך, ומכל מקום מותר להזכירה בכל שם שאינו לשבח אלא לגנאי, וכמו שאמרו (ע"ז מו.) אם קורין לה בית גליא קורין לה בית כריא, והוא הדין אם היה שמה מתחלה כן שלא לשבח, מותר להזכירה באותו שם, כדאיתא במרדכי [מס' ע"ז פ"א סימן תתט, ח"ל: ואבי"ה פירש מפי הקבלה דוקא בימיהם ששם עבודת כוכבים משמע לשון שררות ואלפות אבל היכא שהקדשים שלהם נקראים בשמות של בני אדם אין קפידא בהזכרתם והקרא מוכיח כן ושם אלהים אחרים לא תזכירו עיין פ"ד מיתות] ובהגהות מיימוניות הלכות ע"ז פרק ה' [אות ג ובד"מ ליר"ד סי' קמו אות ב מוסיף ובתא"ו נ"ז ח"ד דוקא שלא

בלשון חשיבות אלא בלשון ב"א, אבל לקרותן קדשים כמו שמזכירים אותו העכו"ם בלשון חשיבות אסור עכ"ל.

ועוד דלא שייך דלא מסקינן בשמייהו אלא בשם שלא מצינו באיש אחר חוץ מאותו רשע, אבל שם המשותף לרבים הנקראים כן אין לחוש לזו, וכמו שכתבו בהדיא התוספות ר"פ בתרא דכתובות (קד:) ופרק אמר להם הממונה (לח:), מכל זה נראה דאין לחוש בהזכרת שמו, ומה שכתבו החסידים לא כתבו אלא מטעם זה שכתבתי, וא"כ כל שאין הבן חושש לזו אינו מעכב ויכול לעלות לס"ת בשם שירצה, ולכן בגיטין שיש לחוש בשינוי השם הניחו הדבר על דינו וכתבו שיש לכתוב אביו שהוא העיקר.

כן נראה לדינא דהלכה, אבל מאחר שראיתי להישיש הנ"ל בתשובתו שלא התיר מטעם זה אלא מטעם ביוש או איבה, ודבריו מספיקים בנדון דידן להתיר, אספיק עצמי בדבריו עכשיו ולא אחלוק עליו בזו. ומ"מ לפי דבריו אין להתיר רק במקום דאיכא למיחש לביוש או לאיבה, אבל במקום שאין מכירין אותו ושואלין אותו היאך יקראו אותו לס"ת, לפי הני טעמים יצטרך לעלות על שם אבי אביו. זהו הנ"ל לפום ריהטא. נאום משה איסרלש מקראקא.

◀ עיין שו"ת יוסף אומץ (לחיד"א) סימן י"א אות ב' במש"כ בדברי הרמ"א הנ"ל

שלחן ערוך: אורח חיים: סימן קלט סעיף ג: בתוך ההג"ה: ...ומי שאביו מומר לעבודת כוכבים, קורין אותו בשם אבי אביו, אבל לא בשמו לבד, שלא לביישו ברבים (תרומת הדשן סי' כ"א וס' החסידים) ודוקא שלא עלה מימיו בשם אביו, אבל אם הוא גדול והורגל באותו העיר לעלות בשם אביו, והמיר אביו לעבודת כוכבים, קוראים אותו בשם אביו כמו שהורגל, שלא לביישו ברבים; וכן אם איכא למיחש לאיבת המומר (מהר"ם פאדוואה סי' פ"ז) ...

שבות יעקב: חלק ב סימן ב: כהן אחד שבנו יצא לתרבות רעה לע"ז ואינם רוצין לקרות לו בתורה ראשון אי שפיר עבדי או לא.

תשובה הנה לכאורה דין זה פשוט הוא ומבואר בש"ע בא"ח סי' קכ"ח סעיף מ"א בהג"ה דמי שיש לו בת ע"ז או זנתה אין מחויבין עוד לקדשו כי אביה היא מחללת עכ"ל, והוא מהמרדכי פרק נגמר הדין, ואין מקום לבעל דין לחלק ולומר דדוקא גבי בת אמרינן הכי ולא גבי בן משום דאמרינן תלה הכתוב נקבות בזכרי' כדכתיב ואת דינה בתו וזכרים בנקבו' כדכתיב אשה כי תזריע וילדה זכר ומה"ט מצינו סוקלין אותה על פתח בית אביה ולא מצינו כן בבנין זכרים דלא מעלי.

וכה"ג אמרינן בפרק בן סורר ומורה (סנהדרין ע:): גבי בת שבע שאמרה מה ברי ומה בר בטני, הכל יודעין שאביך ירא שמים הוה עכשיו יאמרו אמו גרמה, וקרא כתיב בן כסיל תוגת אמו, משום הא לא תברא, דהרי עיקר מוצא דין הוא מסוגיות הש"ס דסנהדרין דף נ"ב ע"א, היה ר' מאיר אומר מה ת"ל את אביה היא מחללת שאם היו נוהגין בו קדש נוהגין בו חול כבוד נוהגין בו בזיון אומר ארור שזו ילד ארור שזו גדל ארור שזו יצא מחלציו אמר רב אשי כמאן קורין לרשיעא בר רשיעא אפי' לרשיעא בר צדיקא כמאן כי האי תנא ע"כ הרי להדי' מדברי רב אשי דאין חילוק בין בת לבן בענין זה.

אכן ראיתי המ"א שם או"ח סי' קכ"ח ס"ק ס"ב הניח דין זה בצ"ע, וכתב וז"ל וצ"ע דהא אמרי' בסנהדרין פ"ז לר"ש שריפה חמורה שכן ניתן לבת כהן שזנתה ומאי חומרא שכן מחללת את אביה ואם אית' דהיכי שעובדת כוכבים נמי מחללת את אביה א"כ מנ"ל דשרפה חמורה דהא התם הוא בסקילה אלא על כרחך דוק' בזנות מחללת את אביה דהוי ל' לשמר' מזנו' שלא תתייחד עם אדם כדאיתא בכתובי' שסוקלין אותה על פתח בית אביה כלומר ראו גדולים שגדלתם אבל שאר עבירות אין יכול לשמר' עכ"ל המ"א.

מ"מ אי משום קושיא זו אין לדחות דברי המרדכי ורמ"א שהביאו לפסק הלכה כי אחר העיון נ"ל שאין כאן אפי' קצת קושיא דהא קי"ל דהלכתא כחכמי' שאמרו שם סקילה חמורה שכן פושט ידו בעיקר עדיף וא"כ אם בת כהן שזנתה מחללת את אביה מכ"ש פושט ידו בעיקר דעדיף ותדע שכן הוא דאין לחלק ולומר דבזנות דוקא קאמר דהא רב אשי קאמר כמאן קורין לרשיעה בר רשיעה דמשמע דבכל רשע בעבירה החמורה אמרין הכי.

ולענין עיקר שאלתו כיון דהמוצא דין הוא מהמרדכי ושם כתב וז"ל: אומר אני כהן שיש לו בת עובדת ככבים או רק זינתה אין לו לפתוח ראשון ולברך ראשון ואמר לי מורי קרובי דמצי לפרש נוהגין בו חל דרשות היא וכיון דרשות הווי יכול לפתוח ולברך ראשון עכ"ל, וכן משמעות לשון רמ"א אין מחייבין אותו לקדשו, משמע דרשות מיהא איכא. ובשירי כנסת הגדולה לא"ח שם ס"ק כ"ג בהגהות ב"י סיים ואין נוהגין כן אפי' בזינתה.

לכן נ"ל אף דרשות לעשות כן מ"מ לביישו ברבים בפניו במי שהוא מוחזק לכהן ולקריתו כל ימיו בראשון ועכשיו יקראו באמצע קרואים אין לך ביוש והלבנת פניו גדול מזה, והמלבין פני חבירו ברבים כאלו שופך דמים. ועל זה נאמ' לא ימתו אבות על בנים. אע"ג דאין לקדשו בקדושת כהונה היינו בשבב ואל תעשה ולא להלבין פניו ברבים.

ובפרט שאביו ספק ולא ודאי דדלמא לאו אביו הוא אע"ג דאביו חזקה אפשר דבמקום ריעותא כזו איתרע חזקתו ואין לביישו ברבים רק דהש"ס קאמר דקורין לרשיעא בן רשיעא ולא בפני אביו קאמר ולבייש אביו ברבים, וחזקה מלך יהודה יוכיח אע"ג דהיה לו בנים דלא מעלי אפ"ה נהגו בו כבוד מאוד כדכתיב וכבוד עשו לו במותו. וכן בשאר גדולי תנאים ואמוראים ושאר דורו' אחרונים אם המה צדיקים חלילה לביישם ברבים בשביל זה, ובהדי כבשי דרחמנא ל"ל אם בנים חטאו אבות מה חטאו.

לכן נ"ל פשוט וברור שאם יקראו לס"ת יקראו אותו בראש כקדושתו קדושת כהונה וכן אם אין שם כהן אלא הו' יש לקרותו ראשון וכל זה אם הוא עצמו מוחזק לאיש כשר אבל אם הוא עצמו כאחד מן הפוחזים ואגלע בהתייהו בברא כרע' דאבוהו אין להקרות ראשון כן נראה לי הקטן יעקב.

===להביא כאן "משנה ברורה" ואחרונים פסקי הלכה בשו"ע אר"ח שם:

מהר"ק: שורש קפ"ח: =התשובה בשלימותה נעתק במצות לשון הרע <?> [ועיין גם מצות לא תשנא

<?>] וכאן הבאנו מה שנוגע לאיסור הלבנת פנים....

ראיתי דברי הרבנים, הראשונים והאחרונים, והנה דבריהם שונים ומכוונים, כי זה ר' אהרן ריסקי"א יצ"ו נרדף על לא חמס בכפו, והדברים פשוטים אפילו לתינוקות של בית רבן, דאין בדברי האשה הארורה הזאת ממש, דאע"ג דהלכתא כרבא דאמר אין אדם משים עצמו רשע גבי פלוני רבעני לרצוני, ופלגין דיבוריה, היינו דוקא להצטרף עם עד אחר, כדקאמר התם הוא ואחר מצטרפין להורגו וכו', אבל בלא צירוף עד אחד פשיטא כביעתא בכותחא דאפילו עד כשר לא מהימן, וכל שכן האשה הארורה הזאת, כדגרסינן בקדושין פרק האומר (דף סה) דפריך ותסברא עד אחד בהכחשה מי מהימן.

וגרסינן נמי בפרק ערבי פסחים (דף קיג:) טוביה חטא אתא זיגוד הוה קמסהיד עליה קמיה דרב פפא נגדיה וכו', עד טוביה חטא זיגוד מנגיד, א"ל את לחודך קמסהדת ביה, שם ביש בעלמא הוא דקא מפקת עלויה. ופירש שם רבינו שמואל ז"ל: 'מאחר שאין אתה נאמן עליו ולא תתקבל עדותך אין עליך מצוה להעיד והרי אתה עובר על לא תלך רכיל', משמע

משם שאין להאמין עד אחד לשום דבר, דאם יש להאמינו לשום ענין לבייש או להרחיק אותו שיהא מעיד עליו שחטא, אמאי נגדיה ואמר ליה שם ביש בעלמא וכו' והא שפיר עבד דאסהיד ביה כיון דמהימנינן ליה לבייש או להרחיק ואין כאן משום לא תלך רכיל, אלא פשיטא דלא מהימן מידי אפילו לבייש או להרחיק.

ולא מבעיא דאין לבייש ולהרחיק על פי עד אחד, אלא אפילו לשנאותו בלב מתוך עדות עד אחד אסור... ואפילו היה העד ההוא אדם כשר ונאמן, אין להאמינו כלל אפילו למסנייה, כדמוכח שם דאמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו למימר ליה לרביה כי היכי דליסנייה, אמר ליה אי מהימן ליה לרביה כבי תרי לימא ליה, ואי לא לא לימא ליה. כל שכן וכל שכן על פי אשה כזאת אשר פרשה מדרכי בנות ישראל הצנועות, דלא מהימנא אפילו כחדא ולא כפלגא דחדא, ואפילו לשנאותו על פיה היה אסור כדפירשתי, ק"ו בן ק"ו שאסור לביישו ולהרחיקו מפני דברי האשה הזאת, והמביישו יבקש רחמים על עצמו בהיות כבוד בני אברהם יצחק ויעקב קל בעיניו, ובודאי כי תועבת ה' יתברך כל עושה אלה ורב ענשו מאד,

וכל שכן לביישו ברבים כאשר נעשה להעני הזקן ר' אהרן יצ"ו אשר ביישוהו והכלימוהו ועכבוהו שלא לקרא בתורה בציבור, ואין לך מלבין פני חבירו גדול מזה ולו חכמו ישכילו המביישים יכירו וידעו כי גדול מה שנאמר במלבין פני חבירו ברבים ממה שנא' בבא על א"א כמו שהשיב דוד לדואג ואחיתופל שהב' על א"א מיתתו בחנק ויש לו חלק לעה"ב והמלבין חבירו ברבים אין לו חלק לעה"ב וראו כמה יש לו לאדם להזהר שלא להלבין פני חבירו ברבים על חנם וראוי לחקור ולדרוש בכמה דרישות וחקירות קודם שיעשו מעשה כזה והמקיל בזה דמו בראשו בלי ספק.

ואע"ג דאמר האי לישנא בישא אע"ג דלקבוליה לא בעי למיחש מיהא בעי, דבר פשוט הוא לפני כל יודעי דת ודין דלא אמרו למיחש ליה כדי לעשות שום מעשה נגד מי שמספרים עליו לישנא בישא...

ואם יאמר אדם להחמיר עליו מדגרסינן בשילהי קידושין (פא) מלקין על לא טובה השמועה, הלא דבר פשוט הוא דהיינו דוקא בקול שהרבים מסכימים עליו ואינו פוסק...

...סוף דבר נראה לע"ד שהמרחיקין ומבדילין זה רבי אהרן הזקן לא טוב עשו אלא חטאו חטאה גדולה ואפשר כי בשוגג היה ואם ח"ו יוסיפו סרה מכאן ולהב' אחרי ראותם כתב הרבנים יצ"ו אשר עמם בגליל ועוד יתנו כתף סוררת למען ספות הרוה את הצמאה ח"ו יבקשו רחמים על עצמן כי גדול מאד העונש המבייש והמלבין פני חבירו ברבים חנם כמו שכתבתי למעלה וגרסינן בגיטין פ' הנזקין (נז) תניא אמר ר"א בא וראה כמה גדול כח של בושה שהרי סייע הקב"ה את בר קמצא כו' ועל דבר זה ידו כל הדווים שלא לבייש בני אברהם יצחק ויעקב מחזיקין בדת האמת על חנם ועל לא חמס.

ואל ק"ק פדוא"ה בקשתי לצרף זה ר' אהרן לכל דבר שבקדושה ולא תהיה זאת עוד לכם לפוקה ובמה שעשו כבר דים והותר ואלמלא פניהם אני נושא כי קהל חשוב הוא הייתי מרחיב הדבר בזה בדרך לא היתה תפארתם כאשר לא שמעו לקול רבותינו אשר בגלילותיהם כולם שוים לטובה לזכות זה הזקן אהרן יצ"ו ולהקפיד על עלבוננו שהרי גם מהר"ר יודא לנד"א יצ"ו הקפיד על הנעשה לו מתחילה ובסוף. ועל הסגן של ק"ק פדוא"ה יצ"ו אומר שהוא ראוי להתנדות אם לא יקרא זה רבי אהרן רסקיא"ה יצ"ו לקרא בתורה בהגיע תור שלו כשאר בני ברית הכשרים ובפרט כי כבר קא צווה כי כרוכיא היותו מוכן לקבל את הדין רבותינו אשר שם אם ח"ו ימצא לו שום פשע ואשם ועוד הוא עומד וצווח על כך.

וע"פ הדברים האלה אני גוזר עליו בכח נח"ש שבשבת ראשון שיגיע זה הזקן רבי אהרן בבית הכנסת מהאשכנזים מק"ק פדואה יצ"ו בשעת קריאת התורה שיקראוהו לעלות לקרא

לס"ת כשאר בני ברית, ולא יסרב עוד על דברי רבותינו אשר שם אשר כתבו לקרבו ולא להרחיקו, וגם לא תהא עוד המכשלה הזאת תחת ידו להלבין פני חבריו ברבים, חנם אשר אמרו רבותינו ז"ל על זה שאין לו חלק עולם הבא, ואם שמע ישמע שלום יהיה לו ועליו תבא ברכת הטוב:

=תשובה חשובה מאד בכמה יסודות של הל' בין אדם לחבירו וגם החפץ חיים הביאו בכמה מקומות עי' לה"ר כלל ו' ס"א, ואף העתיקו בשלימותו בסוף ספרו==

מנורת המאור: נר ב', כלל ה': שלא ילבין פני חבריו ברבים: ונחלק לשני חלקים, החלק האחד בדבר קל, החלק השני בדבר חמור.

ח"א פ"א אות נז: כל האומר כנגד חבריו בכונה דברים שמתביש חבריו כששמעם מלבין פניו בכח הבושת שמקבל וחושב שכל העומדים שם ידעו שהדברים הם כנגדו, אף על פי שהאומר יוכל להציל עצמו מן הדבר – ועל זה המלבין אמרו ז"ל שחטאו שוה לשופך דמים, לפי שהמתביש סרה ממנו אדמיות דמו בכח הבושה שעברה עליו ודומה לו כאלו הרגו. ועל כן עשאוהו תולדת שופך דמים והשוהו לו.

כדגרסינן במסכת מציעא, פרק הזהב (נח:): תני תנא קמיה דרב נחמן כל המלבין פני חבריו ברבים כאלו שופך דמים, אמר ליה שפיר קאמרת דקא חזינא דאזיל סומקא ואתי חיורא, אמר ליה אביי לרב דימי במערבא במאי זהירי טפי אמר ליה זהירי באחורי אנפיה, דאמר רבי חנינא הכל יורדין לגיהנם חוץ משלשה... ואלו הן המכנה שם רע לחבירו והמלבין פני חבריו ברבים והבא על אשת איש, היינו מכנה היינו מלבין, לא צריכא דאף על גב דדש ביה בשמיה, אמר רבה בר בר חנא אמר רבי יוחנן נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חבריו, מנא לן מדדרש רבא מאי דכתיב 'ובצלעי שמחו ונאספו' וכו':

נמצא שאף על פי שגלוי עריות ושפיכות דמים הם מהדברים החמורים אשר אמרו עליהם יהרג ואל יעבור, השוו אליהם מלבין פני חבריו ברבים מאחר שאין יצרו תוקפו לאדם לומר דברים כאלו כמו שתוקפו לגלוי עריות בגודל ההנאה ולשפיכות דמים בגודל הכעס והשנאה, ראה כמה יש לו לאדם לשמר פיו ולשונו מלצער לחבירו ולהלבין פניו, אף על פי שיקבל בדבר הנאה גדולה, כל שכן שהוא בלי הנאתו וינצל מדינה של גינהם.

שם: חלק שני בדבר חמור: ויש בו פרק א'

אות נח: מי שאומר ברבים דברים כנגד כבוד חבריו, שהוא דבר ברור שיודעין כל השומעים שם שאומרים עליו, והוא דבר חמור בעיני אדם, על דיבור זה אמרו ז"ל שהוא חמור יותר מהבא על אשת איש ומשופך דמים, עד שהחמירו ואמרו עליו שאין לו חלק לעולם הבא, שאפילו מי שיורד בעונו לגיהנם עד שממרק שם חטאיו ובאחרונה יש לו חלק לעולם הבא אינו אבד ונכרת מהכל. על כן אמר רבי מאיר פרק אין דורשין (חגיגה טו:): כששמע שהיו אומרים מלאכי השרת על אחר רבו 'לא מידן נדנייה ולא לעלמא דאתי נתייה' אמר רבי מאיר מתי אמות ואעלה עשן מקברו, בראותו שיותר טוב היה לו לקבל ענשו בגיהנם ואל יאבד חלקו לעולם הבא.

על כן אמרו כל המלבין פני חבריו ברבים בדברים בדבר חמור, בידעו שכל היושבים שם יבינו הדבר בשבילו, שאין לו חלק לעולם הבא, כי רע מחשבתו ודיבורו ועזות מצחו מעידים עליו שאינו מזרע הקדש ואינו ראוי ליטול חלק לעולם הבא. כדגרסינן בפרק חלק (סנהדרין ק.) ובפרק הזהב (ב"מ נט.) דרש רבא מאי דכתיב 'ובצלעי שמחו'... אבל המלבין פני חבריו ברבים אין לו חלק לעולם הבא:

וגם אע"פ שהאדם מוזהר שלא יהרג את עצמו, אמרו על הלבנה כזאת טוב לו להרג ואפילו בשריפה ואל ילבין פני חבריו ברבים, כדגרסינן בפרק הזהב (שם) ובפרקא קמא דסוטה (י:)

אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא ואמרי לה אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ולא ילבין פני חבירו ברבים. מנא לן מתמר דכתיב היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה וגו'. ואף על פי שהיו מוציאים אותה לשריפה לא אמרה להן ליהודה נבעלתי, אלא שלחה לו 'לאיש אשר אלה לו אנכי הרה' ואם יודה הוא מעצמו יודה:

גם שנינו בפרק שלישי ממסכת אבות: רבי אלעזר המודעי אומר המחלל את הקדשים ומבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמלבין פני חבירו ברבים, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא.

ראו איך השווה אותה לעבירות החמורות שבעולם, שאינם מגינים עליהם מצוות ומעשים טובים. ואם להרויח כל הנאות העולם הזה, כל בן דעת לא יאבד עולמו התמידי וימסר עצמו לכל הריגות שבעולם, כל שכן המלבין פני חבירו ברבים, שאין בו תעלת כלל אלא שרוצה לדבר ברע מזגו, שיש לו לאדם לשמר פיו ולשונו שלא יכשל בעברה כזאת לאבד עולמו בשעה אחת. ואם יזכה לינצל כל ימיו מחטא זה, האל יתברך יצילהו מכל צרה ויצאו ממנו בנים הגונים, כמו שמצינו שארע לתמר, כי בזכות שהיתה מפלת עצמה לשריפה כדי שלא תלבין פני יהודה, זכתה ויצאו ממנה מלכים ונביאים:

==צ"ע כאן מה שתי הדרגות שמביא, חמור וקל, ועיין שו"ת בני בנים ח"א סימן מא

מפרשי הסמ"ג

ר"א שטיין: ל"ת ו: שלא להלבין פני אדם כו', בפרק נגמר הדין (סנהדרין מח.). אחר מתניתין היה רחוק מבית הסקילה ארבע אמות כו', פליגי רבנן ורק יודא, רבנן סברי בזיון של אדם קשי לו מצערא דגופיה ור' יודא ספר איפכא.

מהרש"ל: עמודי שלמה: וכן לא יכנה אדם שם רע לחבירו שהוא בוש ממנו, פירוש לאפוקי כינוי שאין בו שום בוש וקלון, אבל לא בא לאפוקי כשאינו מתבייש בו דמותו, דהא בגמרא מקשה כינוי היינו מלבין, ומשני דדש ביה, פרש"י כבר הורגל בכך שמכנין אותו כן ואין פניו מתלבנות ומ"מ זה להכלימו מתכוין, אלמא דלא בענין שיתבייש.

מהר"ז זק: ולא תשא עליו חטא, יש לפרשו החטא שחטא עליך לא תשא עליו, כלומר, לא תעכבנו בלבך לביישו ולהוכיחו במקום שרבים מצויים. או י"ל לא תשא עבורו חטא, ר"ל תקבל עונש מהשמים בשבילו בביישך אותו. או י"ל הוכח תוכיח להוציא השנאה מלבך ולומר לו, כלומר לא ישא החטא בלבו וישנאנו. ולענין בוש הרשון עיקר. אין לו חלק לעוה"ב, במשנה פי' רבינו משה ז"ל לפי שלא יעשנה אלא בעל נפש גרוע, ומה שנ"ל בפירושו, שר"ל לא העוון זה חמור כ"כ אלא שהיא סימן לעושה, כלומר לרגיל בו שמזגו רע ונוספים בו עונות אחרות. ועוד נ"ל כיון דדש ביה אינו מתחרט ומוסיף כעבותות העגלה. בד"א, שלא ילבין פניו בתוכחה.

ר"י קרמניץ: שלא להלבין פני אדם מישאל שנאמר הוכח, סמך אצל לאו לא תשנא אע"פ שאינך רשאי לשנאותו ומחוייב אתה להוכיח על עבירותיו מ"מ אל ילבין אותו בתוכחתו.

ר"י קונקי: וכן לא יכנה אדם לחבירו שם שהוא בוש ממנו וכו', הוא לשון הרמב"ם, ומדכתבו שהוא בוש ממנו משמע שאם אינו בוש ממנו אינו אסור, ובגמרא (ב"מ נח:) משמע איפכא, דאיתא התם היינו מלבין, ומשני לא צריכא אע"ג דדש ביה, ופירש

רש"י דדש ביה שהורגל כבר בכך ואין פניו משתנות מ"מ הוא מכוין להכלימו עכ"ל, משמע שאע"פ שאינו בוש ממנו אסור. ויש ליישב דס"ל דאפילו דבדש ביה לא יש הלבנת פנים לפי שהורגל מ"מ בושת יש לכן כתבו שהוא מתבייש.

דינא דחיי: ל"ת ו: שלא להלבין פני אדם מישראל: הסמ"ק במצות [קכ"ו] כתב שלא להלבין פני חבריו ברבים אפילו דרך תוכחה וכו' ע"כ, וכן רש"י ז"ל בפרשת קדושים כתב לא תשא עליו חטא לא תלבין פניו ברבים, ובפרק יש בערכין כתב ופניו משתנן שיוכיחו ברבים להלבין פניו. נראה מדבריהם שאין האזהרה אלא שלא להלבין פניו ברבים אבל בינו לבין עצמו שרי כדי שיחזור בו, אבל במילי דשמיא אפילו ברבים מותר להכלימו אם לא חזר בו בסתר. ויש סעד לדבריהם במ"ש בכמה מקומות כל המלבין פני חבריו ברבים אין לו חלק לעולם הבא דמשמע דוקא ברבים אבל לא בינו לבין עצמו.

ומדברי הרב המחבר נ"ל שהאזהרה היא אפילו בינו לבין עצמו, מדסתם וכתב שלא להלבין פני אדם מישראל ולא פירש דדוקא ברבים אם כך היתה דעתו, ומ"ש ע"ז ואמרינן בפרק הזהב כל המלבין פני חבריו ברבים אין לו חלק לעוה"ב הוא לומר שבמלבין פני חבריו ברבים אין לו חלק לעוה"ב ובמלבין בינו לבין עצמו מוזהר בלאו דולא תשא עליו חטא.

וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל בספר המצוות שכתב הזהיר שלא לבייש קצתינו אל קצתינו וזהו הנקרא מלבין פני חבריו וכו' ולא הזכיר מלבין פני חבריו ברבים, ובהלכות דעות פ"ו כתב בביאור מכאן אמרו חכמים שאסור לאדם להכלים את ישראל וכ"ש ברבים. ולפ"ז צ"ל שמ"ש הרמב"ם והרב המחבר ז"ל בד"א בדברים שבין אדם לחבריו אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מלבינים אותו ברבים הכוונה לומר אפילו ברבים, ורחוקים זה מזה מילי דשמיא ודברים שבין אדם לחבריו כרחוק מזרח ממערב, דבדברים שבין אדם לחבריו אסור להכלימו אפילו בסתר ובמילי דשמיא מותר להלבינו אפילו ברבים.

ובספר "משמרת המצוות" להחכם אחי כתב עוד הזהיר כל בר ישראל שלא להלבין פני חבריו ברבים וכו' ולא דק כדכתיבנא. ולשון הרשב"ץ ז"ל בספר זוהר הרקיע יש לו פנים לכאן ולכאן, ועיין בספר תאוה לעינים סי' קל"א.

והוי יודע שאפילו בדברים שבין אדם לחבריו אם הוכיחו כמה פעמים ולא קיבל מותר להכלימו בסתר ובה יתבאר לך לשון הרמב"ם ז"ל בפ"ו מהלכות דעות אל נכון.

שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא: אבל אין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה.

כלומר לא תוכיחו בדברים קשים וכו': כן אמרו בתורת כהנים, יכול אפילו אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, ועיין מה שפירש בה בעל קרבן אהרן, אבל פשט הפסוק אפשר להתפרש הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא בהוכיחו אותו, כיון שהוא דרך תוכחה.

ואם הקפידה תורה שלא לבייש אדם מישראל במקום תוכחה כ"ש שלא במקום תוכחה: דברי הרב המחבר הם, ונכונים בטעמם.

וכן לא יכנה אדם שם לחבירו שהוא בוש ממנו: גם זה בהזהב, ואמרינן תו התם ולא יספר דבר לפניו שהוא בוש ממנו, וכתב הרמב"ם ז"ל בפרק הנזכר והרב המחבר ז"ל לא חש לכתבו דמילתא דפשטיא הוא, אבל תמהני בין על הרמב"ם ז"ל בין על הרב המחבר ז"ל שסתמו דבריהם וכתבו כן לא יכנה אדם שם לחבירו שהוא בוש ממנו ==חסר שורה== אם הוא מכוין לביישו אסור, דבגמ' פרק הזהב מקשינן מכנה היינו מלבין ומתריצין אע"ג דדש ביה בשמיה ופרש"י ז"ל דדש ביה כבר הורגל בכך שמכנים אותו כן ואין פניו משתנות

ומ"מ זה להכלימו נתכווין ע"כ. ונ"ל שהרמב"ם והרב המחבר ז"ל אינם מפרשים כפרש"י ז"ל אלא כך מפרשים אע"ג דדש בשמיה כלומר שאין פניו מתלבנות עד שאזיל סומקא ואתי חיוורא אלא שהוא בוש קצת שקורין לו אותו שם אבל מ"מ כבר הורגל בכך, וז"ש הרמב"ם והרב המחבר ז"ל וכן לא יכנה אדם לחבירו שם שהוא בוש ממנו, מה שלא הוזכר בגמרא שהוא בוש ממנו.

במה דברים אמורים וכו': דברים פשוטים הם.

שער אפרים: שאלה סה: יוס"ף הוא המשביר, גמיר וסביר, לוחם במלחמתה של תורה ומתעבר, על ריב ל"ו לו מתגבר, כארי שואג על נוהו בקולו ארזים שובר, הנעלב ואינו עולב שומע חרפתו ואינו משיב דבר, עם עקש יתפתל ויתברר עם נבר, באלקים יהלל דבר מה לתבן את הבר, הוא אוהבי הרב הכולל בתלמוד ופוסקים הוא כלול, כמהר"ר יוסף אלמושינו נר"ו, וה' יגדיל את שלומו וינחהו במעגלי צדק למען שמו.

הנה זה מקרוב קבלתי קונטרס א' ממעל"ת הכצעקתה הבאה אלי, אודות אש המחלוקת כבשר בקלחת על דבר חכם א' אשר חירף אותו ברבים בלהט חרב המתהפכת ורצה לדונו כאיש הנדחת ופשתה באור המספחת, על הדרשה אשר דרש בשבת הגדול העבר בפ' ויאמר ה'... תעבדות את האלקים על ההר הזה, ודקדק מעל"ת בפסוק הלה הב"ה הוא המדבר ואיך קאמר תעבדון את אלקים, תעבדון אותי ה"ל וכמו שמצינו בגמ' שמקשה גבי ואל משה אמר עלה אל ה' וגו', ועבור הדקדוק הזה הוציא מעל"ת את שם האלקים מקודש לחול ודרש בהוציאך את העם ממצרים, והיינו הער"ב שהוא ממצרים, שעתידיש לעבוד לך אלהים אחרים שנאמר קום עשה לנו אלקים והאלקים זה אפשר שהוא לשון חול כמו זובח לאלהים יחרם... וכו', זה תורף הענין בקצרה הצריך לעניינו...

ובא מכ"ת בקובלנא רבא אלי וז"ל דמר: והנה קמה רוח באיש לשון כו' כל רוחו יוציא כסיל וקרא אותי כופר בעיקר שחירף אלקים חיים, וכל העומדים שם אשר שמעו הדרשה הזאת לא מיחו בידו, ועוד כמה זילזולים אחרים אשר קרא באזני העם, קרעו בגדיכם וחגרי שקים וגו', כי אוי לדור שחכם כזה יורנו בדרך יבחר וכאלה רבות. ובקש מעל"ת ממני לעמוד לימין צדקו לבלב יהיה נדח ונרדף מאותו האיש החכם אשר חירף אותו ברבים ורוצה להתנצל עצמו ולעשות סניגורין לדבריו בעסק הדרוש הנזכר...

ובהיות שמזרעא דאהרן קאתינא לאהוב שלום במקומו ולרדוף שלום במקום אחר ועשיתי את עצמי כאילו לא אדע את יוס"ף והפכתי בזכות הדורש הנ"ל וקיימתי בעצמי תיתי לי דלא מזיגנא רישא אבי סדיא עד שמהפכנא בזכותא דצורבא מרבנן... וכתבתי להחכם הנ"ל תשובה על שאלתו בזה הענין ערך שנים עשר דפין [-נדפס לעיל בסמוך בשאלה סד]...

♦ להוכיח כמה פעמים בסתר

והנה עתה בא לידי כתב ממעל"ת בקובלנא רבא על החכם הנז' עבור שחירף את מעל"ת ברבים וכנ"ל, ובודאי אם החכם הנז' לא הוכיח את מעל"ת תחילה כמה פעמים בסתר ע"י עצמו או ע"י אוהביו שיסור מדרכים האלה לדרוש בפסוקי התורה מה שנוגע בכבוד ה' וכבוד אלקים הסתר ולא יעשה תורתו פלסתר חלילה, רק תיכף ומיד חירף אותו ברבים וכפי כתבו דמר, אז לא יפה עשה החכם הנ"ל וכמבואר ברמב"ם פ"ו מהל' דעות וז"ל: המוכיח את חבירו בין בדברים שבינו לבין דברים שבינו לבין המקום צריך להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בלשון נחת ורכה, אם קבל ממנו מוטב ואם לאו יוכיחנו פעם ב' וג' עכ"ל. א"כ משמע בהדיא שצריך להוכיחו בינו לבין עצמו תחילה.

❖ יישוב גמ' ערכין לשיטת הרמב"ם

ואף שבגמ' דערכין דף טז אמרין: מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח, הוכיחו ולא קבל ממנו מנין שיחזור ויוכיחנו ת"ל תוכיח מ"מ, יכול אפילו פניו משתנים ת"ל ולא תשא עליו חטא, ופירש"י ופניו משתנים, שיוכיחנו ברבים להלבין פניו עכ"ל. א"כ משמע שאסור להוכיחו ברבים ולהלבין פניו אף לאחר כמה תוכחות שהוכיחו, והרי בברייתא סידר הוכיח ולא קיבל מנין שיחזור ויוכיחנו ת"ל תוכיח מכל מקום, ואח"כ מקשה יכול אפילו פניו משתנים וכו' ת"ל לא תשא עליו חטא, ומשמע אפילו אחר כמה תוכחות אסור להוכיחו ברבים ולהלבין פניו.

אבל נלע"ד שיש לחלק, דדוקא בדברים שבין אדם לחבירו אבל בדברים שבינו למקום אם לא קיבל ממנו בינו לבין עצמו יכול להוכיחו ברבים אף אם פניו משתנות, וכן מבואר בדברי הרמב"ם שם שכתב המוכיח את חבירו תחילה לא ידבר לו קשות עד שיכלימונו שנאמר ולא תשא עליו חטא, כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא מכאן שאסור להכלים את ישראל ומכ"ש ברבים וכו' עד בד"א בדברים שבינו לחבירו אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומפרסמין חטאו ומחרפין אותו ומבזין אותו עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים שבישראל [עכ"ל]. א"כ מוכח מדבריו דבדברים שבין אדם למקום מותר להכלימו ברבים אל לא חזר בו בסתר.

אף שמדברי הרמב"ם משמע לכאורה שדבריו הם נגד סוגיא דברייתא הנ"ל דבברייתא משמע שמקשה יכול אפילו פניו משתנים ת"ל ולא תשא עליו חטא, דמשמע אפילו לאחר כמה תוכחות ולא תשא עליו חטא שאסור להכלימו ברבים וכמ"ש רש"י, וע"כ איירי בעבירות שבין אדם לחבירו דבעבירות שבין אדם למקום כתב הרמב"ם שמותר לבייש אותו ברבים אחר שהוכיחו בינו לבין עצמו תחילה, וא"כ ע"כ הרמב"ם סובר שהברייתא איירי בעבירות שבין אדם לחבירו והרמב"ם כתב המוכיח את חבירו תחילה לא יכלימונו וכו' מכאן שאסור להכלים את ישראל וכ"ש ברבים, וזה איירי בדברים שבין אדם לחבירו וכמ"ש אח"כ בד"א בדברים שבין אדם לחבירו וכו', ומשמע מדבריו דדוקא תחילה לא יכלימונו אבל בסוף כשלא קבל התוכחות יכלימונו שמותר להכלים אותו, דאל"כ למה כתב הרמב"ם לשון תחילה א"כ דברי הרמב"ם הם נגד הסוגיא דברייתא הנז'.

❖ חילוק בין יחיד לרבים [שיטת רש"י] [עי' לחם משנה]

אבל שבקיה להרמב"ם דאיהו דחיק ומוקי' אנפשיה דמ"ש הרמב"ם המוכיח את חבירו תחילה לא ידבר לו קשות עד שיכלימונו דמשמע דוקא תחילה לא יכלימונו אבל אם לא קבל עליו תוכחה בתחילה מותר להכלימו אח"כ, היינו דוקא בינו לבין עצמו מותר להכלים אותו אבל לא ברבים, והכי דייקא לישנא דהרמב"ם שמסיים מכאן אמרו שאסור להכלים את ישראל וכ"ש ברבים, מוכח מ"ש וכ"ש ברבים דמ"ש תחילה עד שיכלימונו לא איירי ברבים. והמשך לשון הרמב"ם כך הוא: המוכיח את חבירו תחילה לא ידבר עמו קשות עד שיכלימונו אפילו בינו לבין עצמו, לאפוקי בסוף אם לא יקבל התוכחה מותר להכלים אותו בינו לבין עצמו, אבל לא ברבים לעולם, והיינו בדברים שבינו לבין חבירו אבל בדברים שבינו למקום יכול להכלימו ולביישו ברבים.

ונראה שדעת רש"י ג"כ כהרמב"ם, שרש"י פי' בגמ' ת"ל לא תשא עליו חטא שיוכיחנו ברבים להלבין פניו, דמשמע דוקא ברבים אסור להכלימו אבל בינו לבין עצמו אף שילבין פניו מותר להוכיחו, ומה שהוכרח לרש"י לפרש כן לפי שהוקשה לרש"י איך אמר דאם פניו משתנים אסור להכניחו משום לא תשא עליו חטא, הלא לפני זה אמר הוכיחו ולא קבל ממנו מנין שיחזור ויוכיחו אפילו כמה פעמים, ואיך יתחיל להוכיחו כי פן ישתנה פניו ואז

יעבור על לא תשא עליו חטא, וגם אפשר שבדאי ילבין פניו ויתבייש בתוכחתו כמה פעמים כי שיעור התוכחה היא עד הכאה או עד נזיפה ובדאי מוכרח שילבין פני החוטא בתוכחות רבות כאלה עד שיכה את המוכיח, לכן פירש"י דהיינו שלא יוכיח אותו ברבים להלבין פניו ומשא"כ בינו לבין עצמו מותר אף אם ילבין פניו, ובדאי הברייתא איירי בדברים שבין אדם לחבירו בדברים שבין אדם למקום הלא כל המקראות מלאים מזה שהוכיחו הנביאים ברבים את ישראל והיו מחרפים אותם הן ליחידים הן לרבים וכמ"ש הרמב"ם, אלא ודאי שאיירי בדברים שבין אדם לחבירו.

וראיתי בספר לחם משנה להראד"ב שהניח פה דברי הרמב"ם בצ"ע ולפי מ"ש המה נכונים וישרים למוצאי דעת ושיטתו כשיטת רש"י בגמ' ועיין בתושבת הרב מהר"ם מלובלין סי' י"ג.

הרי בנ"ד אותו החכם שחירף וביזה את מעל"ת לא יפה עשה אם לא הוכיח אותו תחילה בסתר בעצמו או ע"י אוהביו, אף שבדברים שבין אדם למקום הרשות בידו לחרפו ולהלבינו ברבים וכמ"ש לעיל, היינו דוקא אם הוכיחו תחילה בסתר בינו לבין עצמו וכמ"ש לעיל. וא"כ בנ"ד אף שהוא בדברים שבין אדם למקום, צריך להוכיחו בסתר תחילה... [התשובה במילואה נעתקה במצוות תוכחה].

שם חדש: סימן לז: ביאור לספר יראים מצות תוכחה: וצריך המוכיח וכו' (להוכיח במקום שלא יתבייש חבירו) דתניא בערכין (יכול תהא מוכיחו אע"פ שפניו משתנות ת"ל לא תשא עליו חטא) וכו'

וביאר רבינו דפירוש דברייתא דקתני יכול יהא מוכיחו אע"פ שפניו משתנות וכו' פירושו הוא, תוכיחנו במקום שלא ישתנו פניו והיינו אם מוכיחו ברבים פניו משתנות מפני כבוד הבריות, וכן פרש"י ופניו משתנות שיוכיחנו ברבים להלבין פניו עכ"ל, אבל אם מוכיחו בינו לבין עצמו אע"ג דפניו משתנות מ"מ כיון שאינו כ"כ ביוש שאינו ברבים ליכא קפידא לדעת רבינו. וכל זה רמזו רבינו באומרו 'במקום שלא ישתנה'.

אבל דעת הרמב"ם פ"ו מה' דעות דאפילו בינו לבין עצמו לא יכלימנו, שכתב וז"ל המוכיח את חבירו בין בדברים שבינו לבינו בין בדברים שבינו לבין המקום צריך להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בנחת ובלשון רכה וכו' המוכיח את חבירו תחילה לא ידבר לו קשות עד שיכלמנו שנאמר וכו' בד"א בדברים שבין אדם לחבירו אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים עכ"ל.

והלחם משנה כתב וז"ל: המוכיח את חבירו תחילה, מפשט דברי רבינו נראה דס"ל דברייתא דקאמר וכו' איירי בדברים שבין אדם לחבירו אבל בדברים שבין אדם למקום מותר להלבין אם לא חזר בו וכו', זה נראה כוונת רבינו, וא"כ קשה מ"ש כאן המוכיח את חבירו תחילה, דבמאי מיירי, אי בדברים שבין אדם למקום לא משמע הכי אלא בדברים שבין אדם לחבירו כדכתי' מדכ' אח"כ בד"א וכו' ואי איירי בדברים שבין אדם לחבירו לא היל"ל 'תחילה' דמשמע כשמוכיח בתחילה לא ידבר קשות אבל בסוף ידבר קשות ויכלימנו, ולקמן כתב דה"ד בדברים שבין אדם למקום וכו', וראיתי מי שחלק לתרץ דנהי דמכלימין אותו אבל לא ברבים וכו', ואין זה במשמעות דברי רבינו, עכ"ל.

ודבריו נפלאו ממני, דהיאך אפ"ל דהר"ם ס"ל דהברייתא מיירי דוקא בדברים שב"א לחבירו מאחר שהר"ם ביאר בתחילת דבריו המוכיח את חבירו בין בדברים שבינו לבינו בין בדברים שבינו לבין המקום וכו' וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ועלה קאמר המוכיח את חבירו תחילה וכו', מוכח דהר"ם מיירי בכל גוונא בין בדברים שבינו לחבירו בין בדברים שבינו למקום. ומה מקום לספוקי במאי קא מיירי הא ודאי בכל גוונא מיירי. ומ"ש אח"כ בד"א וכו' אבל בדברי שמים מכלימין וכו' דמשמע אבל בדברים שבינו לחבירו לא יכלימנו, לא בא לאפוקי זה אלא דלא יכלימנו ברבים וכתירוץ מי שחלק לתרץ.

ולא ידעתי אמאי כתב הלח"מ דלא משמע כן מדברי רבינו והלא מדדייק הר"מ לומר המוכיח לחבירו תחילה לא ידבר לו קשות וכו' וכ"ש ברבים וכו' לפיכך צריך לזהר וכו', משמע דוקא אם הוא תחילה אבל אם אינו תחילה אלא כבר הוכיחו וחוזר עתה ומוכיחו, מותר לו להכלימו וה"ד (והיינו דוקא??) בינו לבין עצמו אבל לא יכלימו ברבים. ומשום שכבר כתב לעיל דבין דברים שבין אדם לחבירו בין בדברים שבינו למקום צריך להוכיחו בנחת וכו' לזה ביאר הר"מ דבריו בד"א דלא יכלימו ברבים הוא דוקא בדברים שבין אדם לחבירו אבל בד"ש אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים, דמוכח דכבר הכלימו בסתר בין בשל"מ בין בשל"ח אם לא חזר בו אם הוא בשל"מ מכלימין אותו ברבים ואם הוא ב"ש לחבירו אין מכלימין אותו ברבים.

גם מ"ש דאי הברייטא מיירי בשאל"ח היכי קאמרה הרואה בחבירו דבר מגונה חייב להוכיחו הרי כתב הר"מ לקמן דאם אינו מקפיד עליו ולא הוכיחו הרי זה ממידת חסידות ע"ש מ"ש, ולפקד"ן פשוט דמ"ש הר"מ ה"ז ממידת חסידות היינו אם חטא לו ורוצה המוכיח שלא להקפיד ולמחול לו כמבואר בדברי רבינו, ומאי דקתני בברייטא דבר מגונה חייב להוכיח היינו אם חטא לאחד [אצ"ל: לאחר] כגון ראובן עשה דבר מגונה לשמעון חייב לוי המוכיח להוכיח, והיינו מ"ש הר"מ שם ה"ז הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טוב מצוה וכו'.

אבל אם לא תוכל להפרישו מן האיסור וכו'. זהו מדברי רבינו, ודקדק בלשונו הטהור לומר 'להפרישו מן האיסור' וכו' ללמדנו דמ"ש בתחילת דבריו 'הרואה דבר שאינו הגון בחבירו' וכו' מיירי בכל גוונא בין בדברים שבין אדם לחבירו בין בדברים שבינו למקום צריך להוכיחו במקום שלא יתבייש אם אפשר לו להחזירו למוטב, אבל אם אי אפשר לו, בזה יש חילוק, בדברים שבין אדם לחבירו אין לו רשות לביישו, אבל בדברים שבינו למקום דהיינו להפרישו מן האיסור, יש לו רשות לביישו.

נמצא דבזה שווין סברת רבינו עם סברת הר"מ בדברים שבינו למקום מותר לביישו ברבים כמבואר בדברי רבינו וגם בדברי הר"מ שכתב אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים וכו'. ולכאורה איכא למימר דאיכא קצת חילוק בין הר"מ לרבינו אפילו בדברים שבינו למקום דלהר"מ צריך להוכיחו בתחילה בסתר (אם) [ואם] לא חזר וכו' אבל לרבינו אין להוכיחו בתחילה בסתר כיון שלא יוכל להפרישו מן האיסור אם לא יביישנו. אמנם יותר טוב נראה דגם הר"מ יודה לסברת רבינו היכא דברור לו דאינו יכול להפרישו אם לא יביישנו הו"ל כאילו הוכיחו בסתר ולא חזר בו ול"ל לאטרוחי בכדי.

שבות יעקב: ח"א סימן קס"ד: שאלה: אחד שתבע לחבירו ששלח שליח עכו"ם לביישו ברבים והלבין פניו ברבים, ומברר הדבר בעדים, אם קונסין הנתבע כאלו ביישו בעצמו כי שלוחו כמותו, או אין שליח לדבר עבירה.

תשובה: לכאורה היה נראה לפום ריהטא דיש לחייב המשלחו, ואע"ג דקי"ל אין שליח לדבר עבירה והמשלחו פטור משום דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, מ"מ היכי דשליח לאו בר חיובא, מחייב שולחו, כדאיתא בש"ס פ"ק דמציעא דף יו"ד רבינא דמוקי הכי והכי פסק רמ"א בהג"ה בח"מ ר"ס קפ"ב, אף שראיתי בשפתי כהן השיג על הרמ"א אך אין דבריו ברורים כל כך ... (מאריך בדברי הרא"ש והמהרש"ל היכא דאין השליח בר חיובא).

ואין מקום לבעל דין לחלוק ולומר מנא לן דבנדון דידן השליח לאו בר חיובא הוא הלא כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים כדאיתא בש"ס ב"מ דף נח: ושפיכות

דמים הוא אחת מהמצוות שנצטוו עליהם בני נח – זה אינו, דאע"ג דהוי כאילו שופך דמים מכל מקום לא הוי שפיכות דמים ממש כדי לחייב עליה בני נח. =כן כתב גם בפירושו לעין יעקב "עין יעקב" ב"מ עייש וצרף לכאן= ואף שאין הדבר צריך ראייה מכל מקום נראה פשוט ראייה לזה מהא דאיתא בסנהדרין דף נז. כיוצא בו דשפיכות דמים לא תניא יע"ש, ואם איתא הא איכא כיוצא בו דהיינו הלבנת פניו, אלא ודאי דאין איסור לגבי עכו"ם שאינו מצווה עליו.

ותו דאף אי נימא דבגדון דידן הוי ספיקא דדינא אי קי"ל כהרא"ש דס"ל אף היכא דשליח לאו בר חיובא הוא אמרינן אין שליח לדבר עבירה ולא מחייב שולחו, מ"מ הא פסק רמ"א בח"מ סי' שפ"ח סעיף ט"ו בהג"ה דאם השליח הוחזק בכך לעשות, חייב המשלחו, ואין לומר אין שליח לדבר עבירה הואיל והוחזק בכך הוי כאינו שומע לדברי הרב...

ונחזור לגדון דידן, דנראה דיש לחייב המשלחו כיון דאין העכו"ם בר חיובא וגם הוחזק לעשות. ובר מן כל דין הוא בכלל מסור יחשב (שמעליל בשקר) שמוסר גופו, ואף אם העכו"ם עושה הדבר מאליו מצוה להצילו מהלבנת פנים דהוא בכלל לא תעמוד על דם רען, מכל שכן לצוות לעכו"ם על זה דהוי בכלל מסור, שמוסר גופו לצער ולביישו ברבים, ודינו חמור ומסור לב"ד לקנסו כפי מגדר מילתא, ויקר פדיון נפשו, נ"ל ה"ק יעקב.

חקרי לב: יו"ד סי' פ': [=הבאנו כאן מה ששייך לאיסור אונאת דברים והלבנת פנים, ועיקר התשובה נעתק במצות לא תשנא עיי"ש >?>, וע"ע במצות אונאת דברים >?>]

שאלה: הוה עובדא באיש א' שבעלייתו לס"ת נדר לו לש"ץ מתנה מועטת במי-שבירך הנהוג, ואחר זה שאל לו ארבע וה' פעמים הש"ץ לעולה מה שנדר לו והיה דוחה אותו מיום אל יום הלך ושוב, והנראה שכוונתו היה שלא ליתן מה שנדר. וכראות הש"ץ כן נשבע שאם לא יפרע לו את נדרו, שלא להזכירו במי-שבירך הנהוג שמזכיר העולה לקצת יחידי הקהל אחיו ורעיו כפי רצון העולה. ויהי כשמוע ראובן את שבועת הש"ץ, נשבע גם הוא שלא לפרוע לו מה שנדר, ובמאי דביני וביני האיש הירא את דבר ה' אוהב שלום, לתווך השלום שביניהם נתן בעד ראובן לש"ץ מה שנדר בלי ידיעתו כדי לקיים שני השבועות ודעתו להפרע מהנודר מה שנתן עד שוב חמת ראובן. העל אלה בבעו מיני' אי יש חלות מעיקרא לשבועת הש"ץ, וגם אי חיילה שבועת הנודר, וגם אם הותרו השבועות ונתקיימו במה שפרע זה בעד הנודר בלי ידיעת ראובן, וגם אי מצי זה האיש להפרע מן הנודר מה שפרע בעדו בדין.

♦ היחס שבין אונאת דברים להלבנת פנים

...וכד הוינן בה אפשר דשבועה זו איכא נמי ביטול לאו אחר דכתיב ולא תשא עליו חטא, ותניא בערכין דף טז: יכול את מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, וזה אזהרת מלבין פני חבירו ברבים או ביחיד כנראה מדברי הר"מ בפ"ו מהלכות דעות ובספר המצוות בל"ת סי' ש"ג ונמשכו אחריו הסמ"ג בל"ת סי' ו' והסמ"ק סי' קל"ד והחינוך סי' רמ"ו והרא"ם סי' ט"ל עיי"ש. וכל המבייש את חבירו קאי בלאו זה, וא"כ בנ"ד דכי אינו מזכירו בכלל יחידי הקהלה שמחשיבו למופרש מעדת ישראל הרי הוא מביישו ברבים, ומעין זה ראיתי להריק"ו [שור"ת מהרי"ק >?>] שורש קפ"ט שכתב וז"ל: ומה שנעשה לזקן רבי אהרן אשר ביישהו והכלימוהו ועכבוהו שלא לקרוא בתורה בציבור אין לך מלבין פני חבירו ברבים יותר מזה וכו', דון מינה לנ"ד נמי דהוי מלבין פני חבירו ברבים.

והנה אמת דק"ל בדברי הראשונים שמנו במנין המצוות המלבין פני חבירו בלאו דלא תשא עליו חטא, וכד הוינן בה - כל מלבין פני חבירו בכלל אונאת דברים הוי, שהרי הוא מביישו

ומצער והרי עובר בלאו דלא תונו שמנו אותו במנין הלאוין. וכ"ת דסברי דקאי עליה בשני לאוין כמ"ש בערכין דף טז: דלא תשא עליו חטא פירושו שלא תביישנו, אכתי קשה דהכי מנו להו בב', הרי הכריח הר"מ בספר המצוות בשורש ט' דאין למנות הציונים כי אם הפעולה, שהרי בשבת איכפלו האזהרות י"ב פעמים ובאכילת דם שבעה וכן רבים ואפ"ה אין מונין במנין המצוות אלא א' עיי"ש.

וגם בבבא מציעא דף נח מתבאר דמלבין פני חבריו בכלל אונאת דברים, דהרי אחר שביארו ענין אונאת דברים אמרינן כל המלבין פני חבריו כאילו שופך דמים ויורד לגיהנם ואינו עולה, ונוח לו שיבוא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חבריו, ונוח לו שיפיל עצמו לכבשן האש, ואח"כ חזרו וביארו עניני אונאת דברים עיי"ש. ואילולי דמלבין פני חבריו היינו אונאת דברים כל הדרשות הללו אינן שייכות כאן כי אם בסוגיא דערכין, ואין זה אלא עירוב פרשיות. אבל האמת יורה דרכו דהלבנה בכלל אונאת דברים הוי וא"כ קשה כמ"ש.

וכ"ת דאע"ג דהלבנה בכלל אונאת דברים הוי מיהו אונאת דברים אפשר בלי הלבנה, שהרי אפשר לצער את חבריו בלי ביוש ובלי שילבין פניו וכמבואר, וא"כ הרי הם ענינים חלוקים ולהכי מנו להו בשתים, דע"כ מדכתיב ולא תשא עליו חטא דהיינו לאו דהלבנה דכבר הוה נפיק מלאו דאונאת דברים ע"כ לרבוויי לאו באונאה דהלבנה קאתי שיהיה בו לאו מיוחד וא"כ לאו דאונאה מנו ליה עכ"פ כיון שיש מציאות שיהיה אונאת דברים בלי הלבנה ולא דהלבנה נמי כיון דע"כ ללאו יתר רבייה קרא אכתי קשה שכבר הכריח הר"מ בספר המצוות שורש שביעי שאין למנות דקדוקי המצוה במנין כגון מטמא מקדש וקדשיו שחייב קרבן בעשיר כשבה או שעירה ובדל שתי תורים ובדלי דלות עשירית האיפה אין מונין ענין זה לג' מצוות כי אם מצוה אחת דהיינו שחייב קרבן עיי"ש, וא"כ ה"נ הו"ל למנות הלאו דאונאת דברים שכולל אונאה דהלבנה ובלי הלבנה וכי רבי קרא לאו בהלבנה היינו לחזוק שדבר זה עונשו חמור ואין זה אלא תוספת וכפל לאו בצד מנין הלאו דאונאת דברים דהיינו אונאה דהלבנה ואין כאן ענינים חלוקים כדי שימנו להו בשתים. ושוב ראיתי מעין זה, [הלאוין של] לא יראה ולא ימצא, שמנה לב' מצוות ועיין בכס"מ בפ"א מהלכות חמץ ומצה ה"ג עיי"ש,

אלא דאכתי לבי מהסס דאחר היישוב נראה דקרא דלא תשא עליו חטא אין כאן הכרח דלרבוויי לאו בהלבנה קאתי, שהרי איצטריך לגופיה למש"כ בערכין דף טז: יכול לא יכנו ת"ל בלבבך, יכול את מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, הרי דעיקר קרא איצטריך שלא הותר להוכיח על ידי הלבנה דאע"ג שהותר הכאה וקללה ע"י תוכחה כמ"ש שם רש"י, וכ"כ בבב"ק דף כח דאמרינן נרצע שכלו לו ימיו ומסר לו רבו שפחה ורבו מסרב בו לצאת ועשה בו חבורה פטור דעד האידנא היתר והשתא איסור, ופרש"י ורשאי להלקותו ולהפרישו עיי"ש, וכ"כ בתשובות תרומת הדשן סי' רי"ח עיי"ש, וא"כ הו"א דהותר ג"כ לביישו להפרישו, קמ"ל. ותו מנ"ל ריבוי לאו והרי בדם אמרו בכריתות דף ד' דחמש לאוין נאמרו חד לדם התמצית וחד לדם האיברים כו' ואינו לוקה ונמנה כי אם בלאו אחד.

והנה אמת דאי לא היה לנו לאו בהלבנה [- הכוונה שאינו בכלל לא תונו] הוה לקי בלאו זה דע"כ היא גופיה ללאו נמי קאתי מדאצטריך לאסור הלבנה ע"י תוכחה ואי לאו זה לאו לאזהרה אתי הרי גם בצדיק הותר כל שאין לנו בו שום לאו וע"כ היה מוכרח דלעיקר לאו קאתי ונקטיה כה"ג ללמד שגם בתוכחה אסיר אבל עכשיו שיש לנו לאו מיוחד בהלבנה שהרי מצער והרי עבר בלא תונו א"כ כי כתיב לא תשא עליו חטא היינו לאסור גם ע"י תוכחה דבלא"ה הוה שרי כי היכי דהותר לאו דהכאה והרי דמי למ"ש בבכורות דף טו דגוזז ועובד בפסולי המוקדשין לקי אע"ג דנפיק מעשה דכתיב תזבח ואכלת ודרשינן תזבח ולא גיזה דכיון דאהדריה קרא לאיסורא קמא אהדריה וה"נ כי אהדריה קרא ללאו דלא תונו, וגם בגוזז בפסולי המוקדשין ליתיה בעשה כיון דאיצטריך לגופיה שהרי לא מנו במנין העשין, ועוד שכבר ידוע מ"ש בפסחים דף כד כל דאיכא למידרש לא מוקמינן ליה בלאוי יתירי.

והנה מתוך דברי הרמב"ם בפ"ו מהלכות דעות נראה דאין חילוק בין הכאה וקללה להלבנה, דכולהו אסירי בחטא שבין אדם לחבירו וכולהו שרו כשמוכחו כשחטא בדברי שמים, וקרא דלא תשנ' [תשנא] מוקי ליה בשחטא לו בדברים שבינו לבינו והזהיר שלא ישנאהו אלא יוכיחנו וגם הזהיר שלא ילבין פניו שהרי כתב בהלכה ח' בד"א בדברים שבין אדם לחבירו אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים, וכה"ג כתב הסמ"ג בלאוין סי' ו' ובעשין סי' י"א עיי"ש, הרי [שהתיר] להכלימו ולחרפו ולקללו בדברי שמים, וכ"כ בלחם משנה עיי"ש, ובספר דינא דחיי עיי"ש, וכ"כ החינוך סימן רמ"ו, ולדבריהם הרואה חבירו שחטא למקום חייב להוכיחו ואם לא קבל שרי לביישו ולהכותו, ואם חטא לו חייב להוכיחו שלא ישנאהו ולא הותר בו - אם לא קבל - שום איסור, היפך הנראה דעת רש"י שם בערכין דהכל שרי חוץ מהלבנה, ולדבריהם קרא דלא תשא עליו חטא איצטריך לגופיה ולא יתר הוא, ואולי שגם לדבריהם איצטריך דס"ד דליתי עשה דהוכחה ולדחי ל"ת דאונאה או קללה והכאה דחמיר כיון שאפשר שעל ידי זה יתחרט החוטא, קמ"ל, ועיין בתוס' קידושין דף לב בד"ה זקן, שכתבו דרשע עם הארץ מצוה להכותו ולבזותו ולזלזלו עיי"ש.

איך שיהיה למה שנתבאר שבועת הש"ץ הלזו אית בה ביטול לאו דאונאת דברים, ואפשר נמי דקאי עליה נמי בלאו דהלבנה וכאמרו, והני לאוי נראה ודאי שלא הותרו לעד יחיד הרואה דבר ערוה בחבירו דכי הותר כה"ג לאו דלא תשנא היינו מריבוי הכתוב דכתיב כי תראה חמור שונאך כדנפק"ל בפסחים דף קיג, אבל בשאר לאוי דלא גלי בהו קרא מנ"ל להתיר, זה נ"ל ברור, וא"כ אין שבועה חלה עליהו והוי שבועת שוא.

❖ בענין הלבנת פנים דאין בו מעשה

חקרי לב: יו"ד סי' פ': [אם נשבע שלא לדבר ועבר שבועתו אי דיבור חשיב מעשה ולקי א"ד לא חשיב מעשה ולא לקי, בתוך דבריו בענין עקימת פיו הוי מעשה וכו':] ...אך ראיתי לו [-לרמב"ם] בפ"ו מהל' דעות ה"ח בלאו דמלבין פני חבירו דלא לקי, וע"כ הטעם הוי דהוי לאו שאין בו מעשה אע"ג דאיכא עקימת פיו, וגם שם בפ"ז בלאו דהולך רכיל כתב דלא לקי, וע"כ מה"ט דהוי לאו שאב"מ אע"ג דאיכא עקימת פיו, ויש לדחות דמלבין פני חבירו לא לקי דאפשר שלא יקפיד חבירו ואין זה עובר אם לא יקפיד על דבריו וא"כ האיסור תלוי בדעת שכנגדו, וכן בהולך רכיל משעה ששמע דברי חבירו ודעתו להגיד לשכנגדו, עבר הלאו, והרי באותה שעה אין בו מעשה והוי כמ"ש בהך סוגיא שאני מגדף הואיל וישנו בלב. ==שייך לדברי ייחוס תנאים ואמוראים בבא מציעא נח עיין ספ"ל אונאת דברים

משנת חכמים: הלכות דעות: סימן ו: (א) שלא לבייש (ב) ולהכלים אדם מישראל אף ביחיד ואין צריך לומר ברבים, ואף במקום תוכחה אסרה התורה שנאמר הוכח תוכיח כו' ולא תשא עליו חטא, (ג) שלא יוכיחנו עד שיהא פניו משתנות. והעובר על לאו זה אף שאינו לוקה שאין בו מעשה (ד) עון גדול הוא, ואמרו שהמלבין פני חבירו ברבים (ה) אין לו חלק לעוה"ב.

צפנת פענח [-מסקנות ופסקי דינים שנתבארו ביבין שמועה]

(א) איסור שאסרה תורה להלבין פני חבירו ברבים היינו לאדם כשר מישראל דוקא, אבל לרשע מותר להכלימו ולהלבין פניו. ודוקא שנודע לו שהוא רשע גמור אבל אם בידו לזון לכף זכות לומר שהיה שוגג בזה שעבר, ודוגמתו אחזקי ברשיעי לא מחזקין, ואסור להכלימו ולהלבין פניו, ויקיים בזה בצדק תשפוט כו'.

- (ב) פשוט דאם מכלים פני אדם רשע ברבים היינו שנודע לכו"ע רשעתו, אבל אי לאו הכי אין להכלים ברבים שיהיו חושבים שעובר אלאו דלא תשא כו'.
- (ג) ראוי לכל ירא שמים שלא לכנות שם לחבירו אף שם שאינו של גנאי, ולכנות שם גנאי אסור אף שלא בפניו, כן נראה.
- (ד) המלביץ פני חבירו עובר בלאו דלא תשא כו' ובלאו דלא תונו, והוצאת שם רע יבואר במקומו, ויש לחלק בין בפניו לשלא בפניו.
- (ה) בין אדם לחבירו חמיר טובא ואפ"ה לפעמים יש לדנונו לכף זכות לומר שאולי מציל את שלו או שחבירו דיבר עמו קשות והוציא לעז עליו ועי"ז יכול להונות ויבואר עוד בזה.
- (ו) הנה יצאתי לדון בדבר חדש בגט שכיב מרע שנעשה בלי תנאי....

יבין שמועה: [-בירור ההלכה]

(א) **שלא לבייש וכו'**, במס' ב"ק פרק החובל (צא) אמרינן אמרי במערבא כו' זאת אומרת ביישו בדברים פטור כו' ע"ש, ועיין ברמב"ם פ"ג מהלכות חובל ומזיק הל' ד' שכתב וז"ל: אע"פ שהמבייש בדברים לבד פטור, עון גדול, ואמרו חכמים הראשונים כל המלביץ פני אדם כשר מישאל אין לו חלק לעוה"ב ע"ש, וכן הוא בשו"ע חו"מ סימן ת"ך.

ויש לדקדק על שינוי לשון קצת דכאן פ"ו ה"ו וכמו כן בהל' תשובה פ"ג ה"ד הביא דין זה שלא לבייש אדם מישאל ולא דקדק לכתוב אדם כשר, ואילו בהל' חובל ומזיק דקדק לומר אדם כשר דוקא. ונראה דמדמי ליה ילפינן, דדמי לאו זה ללאו של אונאת דברים דכתיב לא תונו איש כו', ואמרו דבאונאת דברים הכתוב מדבר, וכן מבואר להדיא בש"ס פרק הזהב (דף נח) דאמרינן שם במתניתין דיש אונאה בדברים ומייתי [עלה] הא דאסור להלביץ פני חבירו ברבים, ומבואר משם דהמלביץ פני חבירו ברבים עובר ג"כ משום לאו דלא תונו, שמאנהו בדברים, ושם (דף נט) אמרינן מה דכתיב לא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ומצוות ע"ש, והרי"ף הביא דברי ר"ח הנ"ל, וכתב הנמוק"י דלמדנו שלא הזהיר הכתוב להונות בדברים אלא ליראי השם, והביא הא דאמרינן במס' מגילה (כה:): האי מאן דסני שומעניה שרי לבזוי, וכ"כ בסמ"ג לאוין סימן קע"א וכן הוא בשו"ע חו"מ סי' רכ"ח סעיף ב' בהג"ה, מבואר מזה דדוקא פני אדם כשר אסור להכלים ולהלביץ כנ"ל.

וי"ל דממקומו הוא מוכרע דבלאו [דולא] תשא עליו חטא דמיניה ילפינן שלא להכלים ולהלביץ וסמכו ענין לו דקאי אמצות עשה דתוכחה כנ"ל, דאף במקום תוכחה מזהיר שלא להלביץ, וכבר הבאתי למעלה סימן ה' בשם הילקוט דהוכח תוכיח את עמיתך עם שאתך בתורה ומצוות, וי"ל דעלה קאי גוף הלאו דלא תשא עליו חטא, דדוקא אדם כשר אסור להכלים וכדברי הרמב"ם הלכות חובל ומזיק, והא דלא ביאר כן כאן ובהל' תשובה, בקל יש ליישב, ועיין בספר פני יהושע בחידושי למס' ב"מ פרק הזהב שכתב על דברי ר"ח שאמר עם שאתך בתורה, דבא למעט נכרי אבל ישראל אין חילוק דאין לך אדם מישאל שלא נקרא עמיתך בתורה ומצוות, ובאמת נעלם ממנו דברי הראשונים והאחרונים בזה.

(ב) **ולהכלים**, עיין ברמב"ם שכתב וז"ל לפיכך חייב כל אדם לזהר שלא לבייש ולא יקרא בשם שהוא בוש ממנו, ולכאורה יש ללמוד מדבריו דדוקא בכינוי שבוש ממנו אסור לכנות אבל אם אינו בוש ממנו אין איסור בדבר, ובאמת מדברי הש"ס דמקשה מכנה היינו מלביץ, ולמה חשיב תרתי מכנה ומלביץ, ומשני קמ"ל דאע"ג דדש בשמיה ופרש"י כבר הורגל בשם זה ואין פניו משתנות ומתלבנות ומ"מ זה להכלימו נתכווין, ע"ש. הרי להדיא דכל שהוא שם כינוי אף שהוא אינו מתבייש אפילו הכי אסור דהוה מכנה ע"ש, ועיין ברמב"ם פ"ג מהל' תשובה ובמש"כ הכסף משנה ז"ל דדעת הרמב"ם נוטים לפרש"י וכן הוא בשו"ע חו"מ סימן רכ"ח.

אלא דלכאורה עדיין יש לדקדק דמאי מקשה מכנה היינו מלבין, הא י"ל דמלבין היינו בפני חבירו ומכנה היינו אף שלא בפני חבירו, דכל שם גנאי אסור לקרות את חבירו אף שלא בפניו, וכמבואר בפרק בני העיר (מגילה כט:). דאמרין שאלו כו' במה הארכת ימים כו' ולא כניתי שם לחבירי, וכתבו התוס' דהיינו בענין שלא הוא שם גנאי הכינוי??, והא דאמרין מכנה אין לו חלק לעוה"ב היינו כינוי של פגם משפחה, וכן הוא בחידושי הרשב"א ז"ל שם ע"ש, ומדלא כתבו לחלק בין בפני חבירו לשלא בפניו, ולומר דהא דאמרין דלא כניתי שם כו' היינו שלא בפני חבירו ובזה איסורא ליכא כי אם מדת חסידות, על כרחך דכל שם גנאי שיש בו לעז ופגם אין לחלק, ואסור מדינא אף שלא בפני חבירו, ועכ"פ אינו בכלל מלבין.

אלא דבאמת יש ליישב דאין לחלק בין מלבין למכנה בהכי ועיין בדרכי משה חו"מ סימן רכ"ח שכתב דאיסור הוצאת שם רע על חבירו ילפינן מלא תונו, ובש"ס אמרין דהוצאת שם רע דענש הכתוב עליו הוא מלאו דלא תלך רכיל או מונשמרת מכל דבר רע עיין פרק נערה ע"ש, ויש לחלק בין אונאת דברים, והיינו שמוציא שם רע בפני חבירו ומלבין פניו דהוי בלאו דלא תונו ובלאו דלא תשא עליו חטא, משא"כ אם מוציא שם רע שלא בפניו דאין בו משום אונאת דברים.

(ג) **שלא יוכיחנו עד שיהא פניו משתנות.** הרמב"ם ז"ל האריך בלשונו וכתב במה דברים אמורים בדברים שבין אדם לחבירו אבל בדברי שמים אם לא חזר בסתר מכלימין אותו ברבים ומפרסמין חטאו ומחרפין כו' עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים בישראל. וכתב הכסף משנה 'פשוט'. ובאמת מילתא דפשיטא לראשונים ז"ל קמבעיא לן טובא, דטעמא בעינן לידע לחלק דמה בין אם עובר בדברים שבינו לבין חבירו ומה בין דברי שמים דמאי שנא, ועיין בלחם משנה מה שהקשה בזה ומסיק בצ"ע בדברי הרמב"ם דמשמע דבין אדם לחבירו אף לא חזר אחר שמוכיחו אפילו הכי אין מכלימין אותו, א"כ איך כתב המוכיח כו' לא ידבר תחילה קשות, הא איירי בין אדם לחבירו כמש"כ אחר זה במה דברים אמורים כו', ובין אדם לחבירו אין מכלימין, ואמאי נקט 'תחילה' ע"ש.

והנה לחלק הענינים בין אדם לחבירו ובין דברי שמים, י"ל דבין אדם לחבירו אם בדררא דממונא שגולו או חמסו או שביישו בדברים שחירפו או שגידפו, מצינו לדון אותו לפעמים לכף זכות, אם בממון אולי את שלו הוא בא להציל, ולא מבעיא למ"ד דעביד איניש דינא לנפשיה או באינו יכול להציל בענין אחר, אלא אף למ"ד דלא עביד איניש דינא לנפשיה כלל, עיין במס' ב"ק ס"פ המניח (כו:), מ"מ היכא דאית ליה פסידא מסקינן דעביד דינא לנפשיה, ואף דלא טעין בהדיא להתנצל את עצמו אמרין שמא מלוה ישנה יש לו עליו, והיינו דאחזוקי אינשי ברשיעי לא מחזקינן, ואם מתאנה לחבירו בדברים מבואר בשו"ע חו"מ סי' רכ"ח ובסמ"ג סי' קע"א דאם תחילה הונא אותו רשאי להשיבו באונאת דברים, ורבו הפירושים בזה ולכל הפירושים הדין דין אמת כמ"ש. ואף דאמרין הנעלבים ואינן עולבים כו', היינו מידת חסידות אבל מדינא שרי להונות כנ"ל.

(וגדולה מזו מצינו לשמיעה ואבטליון (יומא עב) שהשיבו ייתון בני עממין ולא ייתון בני אהרן דלא עביד' כו', וחלילה לומר שלא רצו לעשות לפנים משורת הדין והיו מהנעלבים ואינן עולבין, אלא דפגם משפחה י"ל דשאני, ויש ליישב עוד בדרך אחר. ובפרשת תולדות נח שחילק הכתוב בטעם הנגינה בין איש צדיק ובין תמים היה כו', ולפי כל הפירושים מילת צדיק תמים כחדא יחשב, וכתבתי שם ליישב דאף דדור המבול היו רעים וחטאים אפ"ה אמר הכתוב דתמים היה בדורותיו שנהג עצמו בתמימות וזה לפנים משורת הדין לפמ"ש כאן ושם יבואר בס"ד באריכות).

וא"כ אתי שפיר דאף דלענין תשובה חמור טפי בין אדם לחבירו דעד שירצה ויעשה תשובה, משא"כ לענין תוכחה ולהלכין פניו ולהכלימו יש חילוק גדול ולומר דאם עבר בין אדם לחבירו לא מחזקינן ליה כל כך לרשע ואיסור יש להלכין פניו דאולי יש צד זכות לו

וכדאמרן, ומהיכי תיתי יעבור מספק על לא תשא. וכל זה בין אדם לחבירו דיש התנצלות דאולי חטא חבירו נגדו, אבל בין אדם למקום ב"ה שאין בזה צד התנצלות לטובה יכול להוכיחו ולהלבין פניו ולהכלימו בכל ענין, כן נראה לחלק הענינים קצת דאמרו שלא אסרה תורה להלבין פניו כי אם לעמיתך עם שאתך כו' כ"ש במקום תוכחה דשרי להכלימו וכנ"ל.

(ד) **עון גדול הוא כו'**, בפרק הזהב שם אמרינן אמר רבה ב"ה אמר כו' נוח לו לאדם שיבעול על ספק אשת איש ואל ילבין פני חבירו כו' מנ"ל מדדריש רבא כו' אמר דוד כו' הבא על א"א מיתתו כו' אבל המלבין כו', ופרש"י דבת שבע היתה ספק אשת איש שכל היוצא למלחמות בית דוד גט כריתות כותב לאשתו בכדי שלא תזקק לייבום... [מאריך כאן בדין גט על תנאי והמסתעף]

(ה) **אין לו חלק לעוה"ב** והוא מעבירות שבין אדם לחבירו, והוא מכ"ד המעכבין את התשובה שנועלים דרכי התשובה, עיין ברמב"ם בהל' תשובה [פ"ג הי"ד, אחרי רשימת כ"ד דברים יש "עבירות קלות...", ושם נמנה המלבין פני חבירו ברבים] ויבואר עוד בזה.

תיבת גמא: מתן שכרן של מצוות: חקירה ה: נשאלתי מהחומר וז"ל: באר לי אדוני הא דארז"ל המלבין פני חבירו אין לו חלק לעוה"ב מה חומר יש בעון זה אם יארע שיאמר איזה דבר חכמה והלצה על חבירו. וגם באר לי אם הוא מן התורה או מדרבנן.

תשובה: הנה הר"מ ז"ל בפ"ו מהלכות דעות ה"ח כתב שהמלבין עובר בלאו, ובפתיחה שם מצוה ז: 'שלא להלבין פנים', ובמנין המצוות ש"ג: שלא להלבין פנים שנאמר ולא תשא עליו חטא (וע' ערכין טז:). ומ"ש שאין לוקה עליו הוא דלאו שאין בו מעשה הוא אע"ג דבדיבוריה עביד מעשה דאזיל סומקא ואתי חוורא, אבל אין לומר דהוי דרך דרש דא"כ לא הו"ל למנותו במנין המצוות,

ורש"י בחומש פרשת קדושים ולא תשא עליו חטא: להלבין פניו ברבים, וא"י [ואיני יודע], דהא משמע דאף ביחיד אין להלבין, וכ"כ בערכין, והרא"ם (היראים) ז"ל הביא תורת כהנים ולא הביא גמרא ערכין, ולמ"ש"כ הלחם משנה שם (הל' דעות) דבין אדם לחבירו לכתחילה אין מכלימין ואם לא חזר מכלימין בסתר ולא ברבים, ובדברים שבינו למקום אם לא חזר מכלימין ברבים, אתי שפיר, כי פשטיה דקרא לא תשנא הוכח תוכיח [מייירי] (משמע) שחטא לחבירו ובוזה לא תשא חטא להלבין ברבים לעולם אפילו לא חזר כשהוכיחו בינו לבין עצמו, אבל ביחיד מכלימין [אותו].

וכל המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעוה"ב כמ"ש הר"מ ז"ל שם באבות פ"ד. וכתב עוד (דעות שם) 'לפיכך צריך ליזהר שלא לבייש חבירו [ברבים] בין קטן בין גדול, היינו זהירות גדולה, אבל ודאי אף ביחיד אסור להכלימו בחנם.

ומ"ש 'קטן' מסברא הוא, דהורג [קטן] בן יומו חייב ה"ה לבייש דכרוצח הוה, שהרי הרב אומר כן (הפ"ח בספר מים חיים פ"ה מהל' יסוה"ת ה"ב) ג' עבירות יהרג ואל יעבור ה"ה הלבנת פנים (סוטה י' בתוס') ואי"ה יבואר לקמן.

ומסתברא דרבים הוי כל שיש שלשה דהיינו הוא [ושנים עמון] ובייש לא' מהשוק הוי ברבים כמו בטומאה ברה"ר ספק טהור היינו ג', ויש רבים י', מ"מ כאן בג' נמי וכדאמרן.

ויש לי הרהורי דברים במ"ש הר"מ ז"ל פ"ו מהלכות דעות והנני פורטם בעזה"י. (א) מ"ש בהלכה ז' הוואה בחבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב, מהו 'דרך לא טובה', אם לומר שעבר על דרבנן וסייג וגדר, עבירה היא, ובפרט לדעתו ז"ל בשורש הא' במנין המצוות כל דרבנן ד"ת הם מלא תסור, ואולי כי המותרות אף על פי שמתירין המה דרך היצה"ר לפתות תחילה אל המותר ומן המותר אל האסור וכמ"ש בערכין שם כ"פ ראיתי ממנו 'דבר מגונה' וכן הוואה בחבירו 'דבר מגונה' אע"פ שאין עבירה, רק לת"ח מגונה להרגיל עצמו לדברים כאלה ומצוה להחזירו לדרך הישר, אם אבידת ממונו לא תוכל להתעלם כ"ש גופו ונשמתו כמ"ש רבינו יונה בשערי תשובה שלו.

והנה בהלכה ז' כתב דברים שבינו למקום מכלימין אותו, ובהלכה ח' כתב בדברי שמים מכלימין אותו, ועוד איך יצויר בין אדם לחבירו ולא יהיה בו חלק גבוה, עיין פר"ח או"ח סי' תר"ו, גם מש"כ בדברי שמים מכלימין אותו ברבים כדרך שעשו נביאי ישראל, והרי הוכיחו ברבים על עבירות שבין אדם לחבירו יותר מבין אדם למקום, כמו שמצינו (עמוס ז') שהוכיחו על איפות ומידות שקרים וגזל ורציחה וכדומה, ואביון בעבור נעלים, ומתי יעבור החודש כו' הרבה מזה. ועוד לא שבקת חיי לכל בריה כי יגזלו כל ממון הצדיק ולא יתבעו בדין להכלימו ברבים, אם לא שנאמר ממון שאני.

אבל הנראה דודאי יש בין אדם לחבירו ואין בו דברי שמים כלל, כמו המונע טובה מחבירו או ביזהו בינו לבין עצמו, אז ברבים אין לו לביישו, אבל בדברי שמים אע"פ שהוא בין אדם לחבירו ג"כ אם לא חזר בו מכלימין ברבים כדרך שעשו נביאי ישראל, והבן.

ומהו הנקרא בין אדם לחבירו ובין אדם למקום, הנה לכאורה כל שלא היוזק לחבירו בגופו מקרי בין אדם למקום²³, ובכלי יקר פרשת וירא והנה איל אחר כו' כתב אדם הראשון חטא רק לה' הקריב שור עם קרן א' במצחו זקוף למעלה, משא"כ לדורות חטא בין אדם למקום נקרא ג"כ בין אדם לחבירו דכל ישראל ערבים זה בזה, וחוטא א' [יאבד טובה הרבה], לכן כפרתו איל בעל ב' קרנים לימין ושמאל, שמקלקל אורך ימים בימינה ושמאלה עושר וכבוד ע"ש.

וא"כ משמע כ"ש אם פיתה לחבירו כו' או עשו בשותפות כמ"ש כל שאחרים לומדים ממנו הוי בין אדם לחבירו. וז"ש דהמע"ה אלמדה פושעים דרכיך, כי לפי חשיבותו היה נחשב לחטא ולמדו ח"ו אחרים ממני.

ולפ"ז לא יצויר בין אדם למקום כי אם בעבר בצנעה כמ"ש הנסתרות לה' כו'. וא"ת כך תריץ לי מ"ש מהרי"ק בשורש קכ"ט הביאו אליה רבא ופר"ח באו"ח תר"ז, אם בא על פנויה באונס או בעת עילופה מיקרי בין אדם לחבירו עד שירצה חבירו וברצונה מקרי בין אדם למקום כי דברי הרב ודברי התלמיד כו'. ויש להסתפק אי מ"ש בעת עילופה הטעם שהכשילה בעבירה וה"ה שוגג נמי, או דילמא הטעם שמביישה, אבל בלא"ה בין אדם למקום מקרי ויש לו עבירת עצמו ולא דלפני עור כו'.

ודעתי נוטה [מדיני אדם] כל זמן שאינו מזיק לחבירו בעניני עוה"ז אינו צריך לפייסו [מדיני אדם], אבל [מדין שמים] כל שיש מכשול (תקלה) לחבירו על ידו [אפילו אין שליח לדבר עבירה], חייב בדין שמים, וא"כ אתי שפיר שדברי כלי יקר ודברי מהרי"ק אין סותרין.

ומאדם הראשון וחוה שניהם עברו ונענשו ועכ"ז החמיר בעונש אשה שהחטיאה לאדם הראשון וכמש"כ המקונן נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת כמש"כ המדרש שמואל בשביל שאנו בינינו שפשענו בין אדם לחבירו בשנאת חנם וכדומה, אפילו חלק גבוה לא סלחת עד שיפייס חבירו וכדאמרן.

23. מתן שכרן: =להביא בהערה דברי המחבר בחקירה ד' ואשל אברהם החילוק בין להקניטו וכו' לכאורה מודפס בח"א לא תשנא עיי"ש.

עוד אני חוזר אל הראשונות מה שכתבו התוספות בסוטה י': ג' עבירות יהרג ואל יעבור ה"ה הלבנת פנים והא דלא חשיב בהדי הנך דמפורשים ע"ש, קשיא לי, רבותא הוי למחשב אף זה, גם ביהודה שרצה לשרוף לתמר, והתוספות בפסחים כתבו דאם אומרין לאדם הנח עצמך להשליכך על תינוק רשאי דאדרבא מאי חזית דדמא דחברך סומק טפי כל שאין עושה מעשה, ותמר היתה רשאה להצילה ולפנים משורת הדין עבדה וצ"ע.

וכתב רבינו יונה בשער תשובה ש"ג סי' קל"ז אות ח' ט': אבק ג' עבירות ע"ז אשירה לרפאות שלא יאמר [עכו"ם] אהני לי, אבק גילוי עריות מספר אחורי הגדר, אבק רציחה הלבנת פנים ולמדו מתמר כו', וא"כ י"ל [דלא חשיב, בהדי ג' עבירות] משום דהוי בכלל אינך וכל אביזריהו.

ולכאורה אבק משמע דרבנן, ואינו, אלא [אדרבא] אבק ד"ת הוי, עיין ש"ך יו"ד קנ"ז סק"י דברבנן בעריות יעבור ואל יהרג כשניות, ועל כרחך הני ד"ת מלא תקרבו לא הוה, וחיבוך ונישוק לדעת הר"מ ז"ל פרק כ"א מהלכות איסורי ביאה היה לוקה ודיבור לא היה לוקה, מכל מקום יהרג ואל יעבור, והלבנת פנים ד"ת ולא הוי אלא שאין לוקה עליו דהוי לאו שאין בו מעשה. וראיתי בספר מים חיים הל' דעות פרק ז' כתב ועוד דהוי לאו שבכללות וצ"ע ק.

באופן שהלבנת פנים [-הוי] לאו מדבר תורה הוא ובכלל רציחה ומג' עבירות יהרג ואל יעבור, ובמ"ע דתוכחה יוכיחנו בינו לבין עצמו תחילה שלא יכלימו ברבים כמבואר בר"מ כדכתיבנא.

עיין לבוש יורה דעה סי' קנ"ד ס"א כל מי שיש בידו למחות אין צריך להוציא ממנו ע"ז והשמיט הגהת רבו [- הרמ"א] במקום שיש סכנה, ועיין מש"ל, והוסיף טעמא דמסתברי שלמחר יחזרו לסורם ומה תועיל. וכן נראה ובפרט בעו"ה כעת וכטעמא דעבד ואמה [שפטורים אם הדליקו אש וכו'] שיקניטנו לרבו ונמצא מחייב את רבם מאה מנה בכל יום [כמבואר בב"ק ד.], אבל ודאי בנחת ובטוב יראה להתאמץ ולהחזיר חברו למוטב.

ובמש"ל חטא שבין אדם לחבירו כל אילי נביות לא מהני עד שיפייס חברו נבוא לבאר פסוקים (במלכים א' א') ויאמר המלך חי ה' אשר פדה נפשי מכל צרה (כי) שלמה בנך ימלוך, מילת "נפש" דייקא כמו שכתוב מהרי"ק בשורש קכ"ט הבאתיו לעיל דהבא על הפנויה באונס בין אדם לחבירו הוי, ואמרינן בכתובות ט' א' ואם תאמר מפני מה לא אסרוה אונס הוה, אם כן הוי בין אדם לחבירו (יהיה הטעם שביישה וצערה או מזהם נפשה אף באונס כו') ומחלה לו בתנאי זה ע"מ שהבן שיהיה לו ממנה ימלוך, ונאמר גם ה' העביר חטאתך מאחר שביקש ממנה מחילה תחילה, ואם כן שפיר אמר אשר פדה נפשי מאותו חטא וכדאמרן.

סוף דבר הכל נשמע וכו' תדבק מה הוא רחום כו' וחפץ בטוב בריותיו ושישבו החוטאים אליו כן צריך האדם להדמות אליו יתברך בדרכיו ויחזיר פושעים בתשובה, ואם חטא אדם נגדו ימחול מיד כמו שכתוב והודעת להם הדרך ילכו בה הדרך המזומן הידוע דרך ה'...

==ע"ע שם לעיל מיינה בסוף חקירה ד' מביא היכי תמצא שיש עבירה למקום ואינה בין אדם לחבירו ונוגע קצת לחילוק שכתב כאן...לציין בהערה ==יש הוצאה חדשה של ספר זה באוצר החכמה ויש שם הסברים בכל הענין עיי"ש

שו"ע הרב: או"ח סי' קנו: ... (ח) כל המוכיח את חבירו בין בדברים שבינו לבין בין בדברים שבינו לבין המקום צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו^ס, ואם דיבר אתו קשות והכלימו עובר בלא תעשה שנאמר ולא תשא עליו חטא^ט, כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא^ע (ואע"פ שרש"י שם פירש דהיינו כשיוכיחו ברבים להלכין פניו הנה הסמ"ג והרמב"ם פירשו שלא יוכיחו ברבים קשים עד שפניו נשתנות והיינו אפילו בינו לבין) מכאן שאסור לאדם להכלים את חבירו אפילו בינו לבין, ואין צריך לומר ברבים^{עא}, לפיכך לא יקראנו בשם שהוא בוש ממנו, ולא מספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו^{עב}, וכל המלביץ פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא^{עג}.

במה דברים אמורים בדברים שבין אדם לחבירו, אבל בדברי שמים אם לא חזר בו צריך להוכיחו ברבים עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל הנביאים בישראל^{יד}, וכל זה בעבירה שבסתר אבל אם עבר עבירה בגלוי יוכיחו מיד, שלא יתחלל שם שמים^{יה}, ותלמיד שראה את רבו עובר עבירה יאמר לו למדתני רבינו כך וכך, להזכירו^{יו}, אולי שוגג הוא, ואם אינו שומע לו לא יוכיחו עוד^{יז}, מה שאין כן בחבירו כמו שנתבאר^{יח}:

(סח) רמב"ם פ"ו מהל' דעות ה"ז: (סט) רמב"ם שם ה"ח: (ע) רמב"ם שם ובספר המצוות לאוין סי' ש"ג, סמ"ג לאוין י: (עא) רמב"ם שם: (עב) רמב"ם שם: (עג) פרק הזהב נט: (עד) רמב"ם שם: (עה) סמ"ג שם: (עו) רמב"ם פ"ה מהל' תלמוד תורה ה"ט: (עז) הגהות מיימוני בפ"ו מהל' דעות אות ד: (עח) הגהות מיימוני שם:

שם: או"ח סי' תר"ח: ... (ה) אבל דבר שאיסורו מפורש בתורה, אע"פ שידוע לנו שהחוטא הזה לא יקבל ממנו אף אם נודיע לו האיסור, אף על פי כן צריך למחות בידו, לפי שכל ישראל ערביין זה בזה^ט, וע"י שמוחה בידו הוא מוציא את עצמו מהערבות. ומכל מקום לא יוכיחו ברבים^א אלא פעם אחת, אבל לא ירבה בתוכחות ברבים מאחר שברור לו שלא יקבל ממנו, ועל זה אמרו כשם שמצוה לאמר דבר הנשמע כך מצוה שלא לאמר דבר שאינו נשמע, אבל חייב להוכיחו ביחיד אפילו מאה פעמים עד שינוף בו החוטא, שכיון שהודיע לו האיסור והוא עובר עליו בזדון חייב כל אחד ואחד מ ישראל להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים. מכל מקום אם היא עבירה שבסתר יוכיחו בתחלה בסתר, ואם לא שב מדרכו מכלימים אותו ברבים עד שישוב, אבל אם עובר עבירה בגלוי מוכיח אותו מיד שלא יתחלל שם שמים^{יב}:

(ט) רא"ש, רמ"א סעיף ב: (י) רמ"א שם: (יא) מהא דערכין טז: וע"ש רש"י ד"ה ופניו וע' רמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ח. (יב) מגן אברהם שם:

שו"ע הרב: חו"מ הלכות אונאה: סעיף כט: וכן המכנה שם רע לחבירו אפילו הוא רגיל באותו כינוי ואינו מתבייש בו, אם זה כוונתו לביישו אסור משום אונאת דברים [ב"מ נח:]. ואם ביישו ברבים אין לו חלק לעוה"ב, ואפילו בפניו אסור משום לשון הרע אם מתכוון לגנותו ולבזותו.

ומאד מאד צריך לזהר שלא לבייש שום אדם מישראל בין בדיבור בין במעשה, ואפילו עושה מעשה טוב ועל ידי זה באה הברוש לחבירו כמו שמצינו בא' מן החכמים שהיה רגיל להשליך מעות לעני בן טובים בכל יום בבוקר השכם בסתר אחורי הדלת שכשיפתח הדלת ימצאם, פעם אחת ביקש העני לידע מי הנותנם שם והלך לראות וברח החכם מפניו עד תוך כבשן האש כדי שלא יתבייש העני [כתובות טז:], שנוח לו לאדם להפיל עצמו לכבשן

האש ואל ילבין פני חבריו ברבים, שנאמר היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה, ולא אמרה לו בפירוש אלא ברמז אם יודה ואלו לאו לא תפרסמו.

סעיף ל: ואפילו מוכיח את החוטא צריך להוכיחו בינו לבין עצמו ולא ברבים שלא יתבייש [רמב"ם פ"ו ה"ז וח' מהל' דעות], וצריך לדבר עמו בנחת ובלשון רכה, ולא ידבר עמו קשות עד שיכלימו אפילו בינו לבין עצמו שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות, ת"ל ולא תשא עליו חטא, ואם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומחרפין אותו בפניו ומקללין אותו ואת יולדיו בפניו עד שיחזור למוטב [מגילה כה: ברש"י שם הג"מ ב' סמ"ג (ע"ש דלא כסמ"ע סי' רכ"ח סק"ד)],

וכן כל העובר על דברי חכמים ולא חזר בו בתשובה מותר לקרותו עברייך [שבת מ.], ואין בו משום אונאת דברים [סמ"ג הג"מ ב"י (והסמ"ע שם לא ע"ש רק בד"מ בשם הנ"י וע"ש בד"מ ודו"ק)] שנאמר לא תנו אש את עמיתו, פירשו חכמים עמיתו עם שאתך בתורה ובמצות הזהירה תורה על אונאתו, ולא העובר עליהן ולא חזר בו אחר שהוכיחוהו בסתר ובלשון רכה, ומותר לקרותו רשע בן רשע אע"פ שאביו צדיק [סנהדרין נב.].

✦ אין לחפש בכליהם של הנוכחים בגניבה (כדי לגלות הגנב) משום הלבנת פנים

יעלזו חסידים: סימן כב: [לר' אלעזר פאפו בעל "פלא יועץ"]: סימן כב: ...מי שנגנב לו דבר בהיותו בחברת בני אדם וחושד את אחד מהם, לא טוב מה שעושים לחפש את כולם קודם שיצאו כדי שמי שנגנב תמצא בידו הגנבה, שהגונב עובר בלאו אבל המלבין פני חבריו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, ואמרו ז"ל מוטב לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבריו ברבים, וכל שכן שמוטב לאבד הגניבה ואל ילבין פני חבריו, וה' ישלם לו.

מהר"ם שיק: מצוה רמ"א: (א) מצות לא תעשה שלא לבייש את חבריו שנאמר ולא תשא עליו חטא, וכ"ש ברבים, ואין לוקין עליה ואעפ"כ איסור גדול הוא ואמרו חז"ל המלבין פני חבריו ברבים אין לו חלק לעוה"ב ובפרק אלו מגלחין דף טז אמרינן מניין דאם אינו מקבל תוכחה רשאי לקללו ולהכותו שנאמר ואריב עמם ואקללם וכו'. ולכאורה משמע בזה דאפילו לביישו בפרסהי שרי, אלא דשם איירי באינו שומע, וכ"כ הרמב"ם בפ"ו מהלכות דעות כל זמן דאפשר צריכין להוכיחו בניחותא אבל בא"א בוודאי מבזין אותו כל זמן דיש הו"א דיועיל. מיהו כתב החינוך דדוקא אם הוא בין אדם למקום אבל אם הוא בין איש לחבירו אין לצערו בכה"ג, ובמנחת חינוך כתב דדוקא אותו אדם עצמו שעשה לו רע ראוי שימחול לו אבל בעשה רע לאחר גם זה הוא עבירה שבין אדם למקום שהרי השי"ת הזהיר שלא לעשות רע.

ולדעתי דבר זה אינו מוכרח דאם כן לימא כיון דהוא עצמו אינו רשאי לצערו משום דמחויב למחול וא"כ גם אצל חבריו אמרינן כך דראוי למחול וכעין דאנן אמרינן בברכות יט ע"ב על והתעלמת ממונא שאני ופרש"י (??) משום דאפשר במחילה משום כבודו של זקן ומסתמא מוחל, ושם אמרינן סתם גדול כבוד הבריות.

(ב) וגוף הדבר דילפינן במועד קטן דף טז [מנחמיה] (מירמיה) דרשאי להכותו ולהמריטו, קשה מנ"ל מהקרא זה הא קי"ל אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, ונראה מדאצטריך קרא דלא תשא עליו חטא דאין לביישו וחז"ל למדו גודל הצער של בושה שלמדו מתמר מוטב להשליך עצמו לתוך כבשן של אש ואל ילבין פני חבריו ברבים, וכיון דבושה הוא צער גדול כולי האי משמע הא צער קטן מזה רשאי ושפיר מוכח מדברי תורה כדברי [נחמיה] (ירמיה).

ג) והנה הרמב"ם בפ"ו מה' דעות מפרש קרא דהוכח תוכיח עמיתך דקאי על אדם שעשה לו חבירו מעשים רעים שלא בפניו דמצוה על מי שנעשה לו שישאל ויוכיח להעושה למה עשה לו כך וכך דאולי יתרץ דבריו או שיצאה שגגה מתחת ידו ופייסו ויהיה שלום ביניהם, וע"ז קאי סיפא דקרא לא תשא עליו חטא, דהיינו מי שנעשה לו לא ישא חטא בלבו ולשנאו אלא יוכיחנו, ולפי זה לכאורה קשה מנלן למילף מן סיפא דקרא דלא ילבין הא איצטרך להאי דרשה דכתב הרמב"ם דיוכיחנו בפניו, וצ"ל דכמו דהוכח תוכיח נאמר בלשון נסתר והסיפא דקרא היה ראוי שיאמר בלשון נסתר או [-אולי צ"ל: א] לא תשא עליו מיותר תיבת 'עליו' ולכך שפיר ילפינן מכאן שלא ילבין פניו.

בנין ציון: שו"ת סימן קע"ב: ב"ה אלטאנא, יום ו' ד' תשרי תרי"ג לפ"ק. כבר הערתי על ענין גזל במקום פקוח נפש וכתבתי שיש פלוגתא ראשונים בזה, ועתה באתי לחקור עוד בענין קרוב לזה אם מותר להציל עצמו ממיתה ע"י שמבייש לחבירו.

והנה כבר הערתי (בסימן הקודם סי' קע"א) לפי מה דאמרינן בב"מ (נח:) כל המלבין פני חבירו ברבים כאלו שופך דמים, א"כ שוה הלבנת פני חבירו לרציחה וכמו שברציחה יהרג ואל יעבור ה"ה בהלבנת פנים, אלא ששם כתבתי שמזה אין ראייה דא"כ גם ביזוי המועדות דאמרינן במכות (כג.) דהוי כעובד ע"ז לא יעמוד בפני פיקוח נפש, אלא ודאי דלשון "כאילו" שדברו בו רז"ל הרבה פעמים אינו שוה בכל אלא במקצת, ולכן אין ללמוד מזה גם הלבנת פנים במקום פיקוח נפש.

אכן מטעם אחר יש לדון דהלבנת פני חבירו ברבים אינה מותרת במקום פקוח נפש שהרי אמרינן בברכות (מג.) ובשאר דוכתיה אר"י משום רשב"י נוח לו לאדם שימסור עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנ"ל מתמר דכתיב היא מוצת ע"ש. והנה בכתובות (זו.) ד"ה דכתיב היא מוצת כתבו התוס': ר"ח גריס מוצת בלא אלף לשון ויצת אש בציון עכ"ל, ובפני יהושע [-עיי' פני יהושע כתובות זו.] וספר כתובה [-הפלאה כתובות] שם נדחקו מה בעי התוס' בזה ומה דחק לר"ח לפרש כן.

ולענ"ד הפי' על פי מה שהרחיבו התוס' דיבור זה בב"מ (דף נ"ט) שכתבו שם מוצת בלא אלף כמו ויצת אש בציון שהיתה קרובה לאש כבר ולא שלחה לו אלא ברמז אם לא היה מודה לא היתה מפרסמתו עכ"ל, ונראה כוונתם דלפי מה שפירש רש"י שם היא מוצת אע"פ שהיו מוציאים אותה לשריפה לא אמרה להם ליהודה נבעלתי וכו' ואם יודה הוא מעצמו יודה עכ"ל, לכאורה אין ראייה שנוח לאדם להפיל עצמו לכבשן האש ולא ילבין פני חבירו, שהרי גם ברודף אחר חבירו להורגו אמרינן בסנהדרין (דף ע"ד) שאם יכול להצילו באחד מאבריו אסור להורגו, וא"כ ה"נ ודאי בתחלה היתה צריכה לרמז לו שמא יודה, ואולי אם לא הי' מודה באמת היתה מצלת עצמה ע"י שפרסמה שממנו הרה.

אכן זה לא שייך רק לפי' רש"י שבעת שהיו מוציאים אותה שלחה שאז עדיין הי' פנאי לשלוח אם לא הי' מודה, ולכן פי' ר"ח דמוצת גרסינן שהיתה קרובה לאש כבר שאם לא הי' מודה מיד היתה נשרפת ולא הי' פנאי עוד לפרסם, והצדקת רמזה זה שלא תרצה לפרסם אם לא יודה במה שהמתינה לשלוח לו עד שהיתה קרובה לאש ולא מקודם. ועכ"פ מוכח מזה שהלבנת פנים חמיר מפקוח נפש.

שוב ראיתי שהדבר מפורש בתוס' סוטה (י:) שכתבו אהא דואל ילבין פני חבירו ברבים: "ונראה האי דלא חשיב לי' בהדי ג' עבירות שאין עומדים בפני פ"נ ע"א וג"ע וש"ך משום דעבירת הלבנת פנים אינה מפורשת בתורה ולא נקט אלא עבירות המפורשות עכ"ל. והנה מה שכתבו התוס' דהלבנת פנים אינה מפורשת בתורה קצת קשה שהרי הוא בכלל הלאו דלא תשא עליו חטא כמש"כ הרמב"ם ה' דעות (פ"ו) וכ"כ הסמ"ג והחינוך, וצ"ל דכוונתם דהלשון דלא תשא אינו מורה כ"כ מפורש אהלבנת פנים כמו ג' עבירות.

אכן מדברי רבינו יונה למדנו תירוץ אחר למה שהקשו התוס' למה לא קחשיב גם הלבנת פנים בהדי ג' עבירות דיהרג ולא יעבור, שכתב בשערי תשובה שער שלישי, אחר שהביא שם דבשלש עבירות יש ג"כ אבק עבירה דיהרג ואל יעבור כגון להתרפאות מעצי אשירה לענין ע"ז או שתספר עמו לענין ג"ע, וז"ל: והנה אבק הרציחה הלבנת פנים כי פניו יחורו ונס מראה האודם ודומה אל הרציחה וכן ארז"ל והשנית כי צער ההלבנה מר ממות על כן ארז"ל לעולם יפיל אדם עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים ולא אמרו כן בשאר עבירות חמורות אכן דימו אבק הרציחה אל הרציחה וכמו שאמרו כי יהרג ולא ירצח ודומה לזה אמרו שיפיל עצמו לכבשן האש ולא ילבין פ"ח ברבים ולמדו זה מענין תמר שנאמר היא מוצאת וגו' הנה כי אף שהוציאה לישורף לא גלתה כי היתה הרה מיהודה שלא להלבין פניו עכ"ל.

הרי שכתב ג"כ כמו התוס' דעל הלבנת פני חברו יהרג ואל יעבור רק שהוסיף שהוא בכלל רציחה דמקרי אבק רציחה, ולכן אין קושיא למה לא קחשיב בכלל ג' דברים שהרי גם אבק ע"ז כגון להתרפאות בעצי אשירה ואבק ג"ע לעמוד לפניו ערומה ולדבר עמה ג"כ לא קחשיב באפי נפשיהו. ולכן ק"ל על הפוסקים בי"ד (סי' קנ"ז) שלא הזכירו רק אבק ע"ז להתרפאות בעצי אשירה וכן אבק ג"ע לספר עמה ולא ג"כ אבק דשפיכות דמים, ואולי נרמז זה במה שכתב הרמ"א (שם): וכל איסור ע"ז וג"ע וש"ד אע"פ שאין בו מיתה רק לאו בעלמא צריך ליהרג ולא לעבור עכ"ל, ולא נתבאר היאך משכחת לאו בעלמא אצל שפיכות דמים, אבל לפי הנ"ל א"ש דמלבין פני חברו הוא לאו דלא תשא עליו חטא.

ומצאתי בספר תיבת גומא (להרב המחבר ספר פרי מגדים חקירה ה') שהביא ג"כ דברי התוס' ורבינו יונה, וכתב ג"כ שי"ל דלא חשיב הך דלהבנת פנים שהוא בכלל אבזריהו דרציחה, אלא שהקשה שם על התוס' היאך שייך למילף מתמר שיהודה רצה לשורפה דעל הלבנת פנים יהרג ואל יעבור הרי ע"פ מה שכתבו התוס' בפסחים דאם אומרים לאדם הנח עצמך להשליך על התנוק ואם לאו תהרג מותר דאדרבא מאי חזית דדמא דחברך סומק טפי דלמא דמא דידך סומק טפי כל שאינו עושה מעשה, ובתמר היתה רשאה להציל עצמה ולפנים משורת הדין עבדה והניח בצ"ע.

ותמהתי היאך שייך בזה שלפנים משורת הדין עבדה שהרי לכל הפוסקים הובאו (ביו"ד סי' קנ"ז) אם לא במתכוין לעבור על דת, אסור למסור עצמו בעבירות שדינם דיעבור ואל יהרג ונקרא מתחייב בנפשו, והיאך מסרה תמר אם לא היתה מתחייבת מן הדין. גם מה שהקשה מדברי התוס' לענ"ד ל"ק שהרי שם הטעם מפני שהוא אינו עושה מעשה אבל בהך דתמר הרי אם היתה בשב ואל תעשה לא היתה יכולה להציל עצמה רק במה שעשתה מעשה דהלבנת פנים, והיאך ידמה זה למניח עצמו להפיל על התנוק.

וביותר היה אפשר להקשות היאך ילפינן מיהודה כיון שהוא רצה לשורפה שלא כדין א"כ נחשב רודף והבא להרגך השכם להורגו, אבל באמת גם זה לא קשה שהרי יהודה בעצמו לא היה הורג אותה רק ע"פ ציווי היתה נהרגת ולענין זה לא נקרא רודף להציל עצמו בדמו ולכן שפיר ילפינן מתמר שע"כ ע"פ הדין היתה מוסרת עצמה למיתה דמשום הלבנת פני חברו ברבים יהרג ואל יעבור.

ומה נקרא רבים לענין זה, כתב הפרמ"ג שם וז"ל: ומסתברא דרבים הוי כל שיש שלשה דהיינו הוא ושנים עמו ובייש לא' משוק הוי רבים כמו בטומאה דר"ה ספק טהור היינו שלשה ויש רבים עשרה מכ"מ כאן בשלשה נמי כדאמרן עכ"ל.

גם הביא שם דברי הרמב"ם הל' דעות שכתב שלא לבייש חברו ברבים בין גדול בין קטן, וכתב מה שכתב הרמב"ם קטן מסברא הוא דהורג קטן בן יומו חייב ה"ה לבייש דכרוצח

הוא עכ"ד. ולענ"ד קשה הרי מה שנחשב כרוצח הוא משום דאזיל סומקא ואתי חוורא וזה לא שייך בקטן בן יומו, ולכן נ"ל שמה שכתב הרמב"ם קטן לא מסברא כתב כן אלא ע"פ הגמרא דב"ק (פו.) דאמרינן שם דקטן יש לו בושת ומסקינן דהיינו בשיש בו דעת דמכלמי ליה ומיכלם וכן נפסק ברמב"ם ה' חובל (פ"ג) ובטוש"ע ח"מ (סי' ת"ד), ולקטן כזה נתכוון הרמב"ם במש"כ בהל' דעות שלא לביישו ברבים.

ויצא לנו לפ"ז דאם יכול להציל עצמו ממיתה ע"י שיבייש גדול או קטן דמרגיש בבושה בפני שני ישראלים, חייב למסור עצמו למיתה ולא יביישו, אבל מפני קטן שאינו מרגיש בבושה אמרינן יעבור ואל יהרג. וישן יש לו דין גדול דהמבייש את הישן חייב כמבואר בב"ק ובפוסקים שם וא"כ ה"ה לענין שיהרג ואל יעבור לביישו כיון שמכיר בבשתו לכשיקין ואזיל סומקא. ומכל זה לא ראיתי מבואר בפוסקים. כנלענ"ד, הקטן יעקב.

בנין ציון: סימן קעג: ב"ה אלטאנא, יום ה' ה' טבת תרי"ג לפ"ק. להרה"ג וכו' מ"ה בער אפפענהיים נ"י הגאב"ד דק"ק איבענשיץ יע"א. מר נ"י השיג על פסקי בדין למסור עצמו שלא לבייש, ולענ"ד כל דבריו תמוהים כאשר אבאר.

השיג על מה שהוצאתי פסק מהך מימרא דנוח למסור עצמו וכו', דאין למדין מדברי אגדה כמש"כ התרומת הדשן בפסקיו (סק"ח), לא ידעתי למה הוצרך להשיג מתה"ד שאין רא"י כלל מדבריו לנדרון זה שהוא לא כתב שם רק שאין מחלקין במצות מפני טעם שבאגדה כמו שהוכיח ממה שנתנו טעם למילה לשמנה שלא יהיו אביו ואמו עצבים והרי גם ביולדת בזוב ג"כ נמול לשמנה ע"ש, אבל שלא נלמוד הלכה ממה שנאמר באגדה דרך הלכה ברא"י מן הפסוק לא שמענו מזה.

ולכן היותר הו"ל להביא מירושלמי פ"ב דפיאה הביאו גם התוס' יו"ט ברכות פ"ה מ"ז בשם שמואל אין למדין לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספות אלא מן הגמרא עכ"ל. אכן גם מזה אין השגה דכבר כתב בקול הרמ"ז שם דמה שאין למדין ממדרש היינו אם שיש בגמרא היפך המדרש אבל כשאין בגמרא סתירה למה לא נלמוד מן המדרש, שהרי הר"ת פסק שאין לאכול בין מנחה למעריב בשבת מטעם הנזכר במדרש וכמה דינים למדו הפוסקים ממדרש הזוהר ע"ש, וכחילוק זה כתב ג"כ הפרי חדש במים חיים, וכן הביא בספר יד מלאכי בשם רדב"ז וכה"ג ולחם יהודה, ולכן ודאי היטב כתבו התוס' להלכה מהא דתמר דמשום הלכות פנים יהרג ואל יעבור. וכבר הזכרתי שגם הרבינו יונה כתב כן, וכעת ראיתי שגם הפר"ח במים חיים כתב כן להלכה.

ומה שהשיג מר נ"י על פסק זה בהסכימו עם מה שכתב הרב פרי מגדים שהרי ממה דאמרינן אסתר קרקע עולם הוי מוכח דהיכי דאינו עושה מעשה אמרינן דיעבור ואל יהרג והרי במבייש את חבירו אינו עושה מעשה למ"ד עקימת שפתיו לא הוי מעשה. הלא כבר השבתי על זה (סי' ק"ע) ואבאר בזה יותר. שאין הדבר תלוי בעושה מעשה אלא אם הוא נשאר בשב ואל תעשה כמו גבי אסתר קרקע עולם שמצדה לא נעשה התעוררות כלל, וכמו בהך נדרון דהתוס' דהנח עצמך להפיל על התנוק, מה שאין כן בהלכות פנים שאם נשארה בלי התעוררות כלל כמו קרקע עולם לא נעשה ההלכות פנים, ובזה יהרג ואל יעבור, ואף שאינו רק מדבר, ודאי גם על דיבור יהרג ואל יעבור שהרי פשיטא דלומר לע"ז 'אלי אתה' יהרג ואל יעבור דאיכא חיוב מיתה על זה אף שאינו רק מדבר.

על מה שהשגתי על דברי הפרמ"ג שכתב דתמר לפנים משורת הדין עשתה, שהרי אם אינה מצוה היתה אסורה למסור משום וחי בהם, כתב מר נ"י שלא ידע איך שכחתי סוגיא דסנהדרין דבן נח אינו מצוה על קדוש השם וא"כ וחי בהם לא נאמר בתמר, דאפילו להנך

שיטות דבני יעקב היו להם דין ישראל תמר לא היתה מבני יעקב, ואך את דמכם לא נאמר רק במאבד עצמו לדעת ולא במוסר עצמו למיתה, ולכן מסיק שדברי התוס' דסוטה תמוהים.

ולפענ"ד מר נ"י לא צדק בשתים. בראשון - מה שכתב דלכל השיטות רק בני יעקב היו להם דין ישראל, הרי הרמב"ן הוא אב שיטה זו וכתב בפרשת אמור במגדף דהיה לו דין ישראל, שמעת שבא אברהם בברית ה' לו דין ישראל, והביא רא' ממה שאמרו בעשו ודלמא ישראל מומר שאני ע"ש, הרי אפילו עשו היה נדון כישראל לשיטה זו וא"כ כש"כ נשי האבות ובניהם שהרי כלם נקראו בני ובנות אברהם שהוא אב לגרים דכתיב כי אב המון גוים נתתיך, ועוד אי ס"ד דהאבות ה' להם דין ישראל אבל נשיהם לא, היאך בניהם מתיחסים אחריהם שהרי ולד נכרית כמותה, וא"כ ודאי גם תמר שהיתה גיורת ואשת בני יהודה שהרי על זה ה' נדונת למיתה היתה כבני יעקב לדין ישראל.

בשנית - מה שכתב דאם תמר ה' לה דין ב"נ הותרה למסור עצמה דאך את דמכם לא נאמר רק במאבד עצמו לדעת ולא במוסר עצמו, הנה מלבד שמר נ"י לא הראה לנו חילוק בזה, אלא שתמהתי אחרי שבעצמו הזכיר דברי הפרשת דרכים איך לא זכר היסוד שעליו בנה הפ"ד כל באוריו בג' דרשותיו הראשונות, והוא מה שכתב (דיוש א'): והנה המבחין לידע אם יצאו קודם מתן תורה מכלל ב"נ לגמרי או לא הוא הצלתו של א"א מאור כשדים שהרי ב"נ אינם מוזהרים על קידוש השם וקיי"ל שכל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג אם נהרג ה"ז חובל בעצמו ועובר על מה שכתוב ואך את דמכם וכו' עכ"ל. הרי בפ' שבמקום שא"צ למסור עצמו גם ב"נ עובר על ואך את דמכם אם מוסר עצמו ולכן שפיר כתבו התוספ' ור"י להלכה דמהך דתמר מוכח דמשום הלבנת פנים יהרג ואל יעבור. כנלענ"ד, הקטן יעקב.

ביאור רס"ג לגרי"פ פערלא

הקטעים הבאים שייכים גם לאונאת דברים וגם להלבנת פנים

ביאור הגרי"פ פערלא לרס"ג: עשה כח: [ח"א עמ' 340 במצות תוכחה, נעתק כאן הנוגע לענין הלאו דלא תשא עליו חטא]: **והוכיח לכשרון.** מצות עשה דתוכחה מדכתיב הוכח תוכיח את עמיתך, והוא מצוה נמנית אצל כל מוני המצות כולם. ומש"כ "לכשרון" נראה דהכוונה למה שדרשו (בספרא ובפ"ב דמציעא) הוכח אפילו מאה פעמים וכן אמרינן (סוף פ"ג דערכין טז): מנין לרואה בחבירו דבר מגונה... וזש"כ והוכיח לכשרון כלומר שיוכיחנו עד שיחזור בתשובה ויכשר אם לא קבל בפעם ראשונה חייב לחזור ולהוכיח אפילו אלף פעמים...

❖ ביאור הלאו דלא תשא עליו חטא

ויש בענין זה ג"כ לאוין, לא תשא עליו חטא, שלא יביישנו וילבין פניו ברבים בשעת תוכחה אלא יוכיחנו בצנעא, וכן לאו דערפכם לא תקשו עוד דלדעת הסמ"ק (סי' ט) בא להזהיר שלא ישנא את התוכחות ועי' מש"כ בזה לקמן (לאו מט) עיי"ש. אבל אין להם ענין לעיקר עשה דתוכחה הנמנית כאן כמבואר ולכן מנאן הגאון ז"ל לשני לאוין אלו לקמן במספר הלאוין (מ"ט, נ"ו).

אבל יש להעיר בזה עפמש"כ בשערי תשובה לרבינו יונה ז"ל (שער שלישי סי' נ"ט) וז"ל: מי שאינו מחזיק במחלוקת על המתיצבים על דרך לא טובה ומושכי העון הרי הוא נענש וכו' ועובר בלאו שנאמר ולא תשא עליו חטא וכו' עכ"ל עיי"ש. הרי דעל מניעת תוכחה עובר בלאו דלא תשא עליו חטא. וכן מבואר בדבריו [של הר"ן] לקמן (שם סי' ע"ב) שכתב

וז"ל הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא הוזהרנו בזה שלא נשא משא בחטא חברינו בהמנענו מהוכיח אותם וכו' עכ"ל עיי"ש, וכוונתו שאם איננו מוכיחו מעלה עליו הכתוב כאילו מסייע בחטא שחטא עמיתו, וזש"כ ולא תשא עליו חטא, כלומר לא תשא במשא החטא עם עמיתך ע"י זה שלא הוכחתו.

וכנראה דמקור דברי רבינו יונה ז"ל אלו הוא מתרגום אונקלוס שתרגם: אוכחא תוכח ית חברך ולא תקבל על דיליה חובא, ר"ל שאם לא הוכיחו מקבל עונש על חטא של חברו כאילו הוא חטא, וכן ראיתי להרמב"ן ז"ל (בפירושו עה"ת שם) שכתב וז"ל: ואמר הוכח תוכיח את עמיתך ללמדו תוכחות מוסר ולא תשא עליו חטא שיהא עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו ולזה נוטה לשון אונקלוס שאמר ולא תקבל על דיליה חובא, שלא תקבל אתה עונש בחטא שלו עכ"ל עיי"ש. וכן פירש הראב"ע ז"ל שם עיי"ש. ונמצא דלפ"ז יש לנו במצות תוכחה ל"ת ועשה, דהיינו מלבד העשה דהוכח תוכיח יש בה ג"כ ל"ת דלא תשא עליו חטא, וא"כ לדרכו של רבינו הגאון ז"ל לא היה לו למנות שניהם.

אמנם אין קושיא זו לדברי רבינו הגאון ז"ל בלבד דגם לשאר הראשונים ז"ל קשה, שהרי הרמב"ם (בסה"מ עשה ר"ב ובלאיון ש"ג) ובחבורו הגדול (פ"ו מהלכות דעות) לא כתב במצות תוכחה אלא עשה דהוכח תוכיח בלבד ול"ת דלא תשא עליו חטא לא הביא אלא לענין שלא יכלימונו בתוכחתו עד שפניו משתנות עיי"ש, וכ"כ הסמ"ג (עשה י"א ובלאיון ר') עיי"ש, וביראים (ס"י לז) והחינוך (פרשת קדושים מצוה רל"ט רמ) והרשב"ן בזהר הרקיע (לאיון מב) וכן נקט רש"י (בפרשת קדושים) עיי"ש. אע"ג דידוע דרכו של רש"י ז"ל בפירושו עה"ת לימשך אחרי המתרגם ומדוע עזבו כאן, וכן הוא בסמ"ק (ס"י קי"ב קכ"ו) עיי"ש.

והנראה דס"ל דכיון דבספרא (פ' קדושים פרק ד') ומייתי לה נמי בתלמודין בערכין שם מפרשין לאו זה רק לענין שלא ילבין פניו דרך תוכחה, ואין שום חולק על זה, וגם כולוהו אמוראי דסוגיא דגמרא (פרק במה בהמה נד:) דשקלי וטרו ומייתו ראיא דכל מי שיש בידו למחות ולא מיחה נתפס בעונש כעובר עבירה עצמו רק מקראי דדברי קבלה, ולא מייתו לה מקרא דלא תשא עליו חטא דהו"ל אזהרת לאו דאורייתא דמבואר מיניה לפי התרגום דהו"ל כנושא החטא ביחד עם החוטא ומקבל העונש כחוטא עצמו, אין לנו לחוש לדברי המתרגם, והעיקר כדדרשו הך קרא בספרא.

ואע"ג דבמקום פלוגתא רגילים הגאונים ז"ל להכריע ע"פ המתרגם כמש"כ במק"א, מ"מ הכא דהדבר מוסכם בלא פלוגתא כלל וגם אמוראי בתראי נקטי הכי בגמרא, הכי נקטינן. וגם יש לדחוק ולפרש דברי התרגום באופן המסכים עם דרשת הספרא, דמש"כ ולא תקבל על דיליה חובא מילתא אחריתא היא לומר דאע"ג שמצוה עליו להוכיחו מ"מ יעשה זאת באופן שלא יענש עליו כלומר שלא יביישנו ולא ילבין פניו בתוכחתו, ולכן שפיר נקטו הראשונים ז"ל עיקר כברייתא דספרא ושפיר עשה רבינו הגאון שמנה העשה וגם הלאו, דשני ענינים נפרדים הם.

♦ כל מבייש עובר גם בלאו דאונאת דברים

אלא שיש לעיין בזה לכאורה, דהרי במבייש חברו מלבד לאו זה דלא תשא עליו חטא יש בו ג"כ לאו דאונאת דברים, וכדתנן (בפרק הזהב נח:) כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים וכו' אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים וכו', ובגמ' אמרינן עלה ת"ר לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר וכו', הא כיצד אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים וכו', אר"י משום רשב"י גדול אונאת דברים מאונאת ממון וכו', תני תנא קמי דרנב"י כל המלבין פני חברו ברבים כאילו שופך דמים וכו', עיי"ש בכולה סוגיא דמתבאר דמלבין פני חברו הוא בכלל אונאת דברים ועובר

בלאו דלא תונו איש את עמיתו. ושם לקמן (נט:) אמרו דנענש ר"ג על דשמתיא לר"א משום דכל השערים ננעלו חוץ מערי אונאה עיי"ש.

ובספר החינוך (פר' בהר מצוה של"ח) כתב וז"ל: מדיני המצוה הזהירונו שלא להכאיב את הבריות בשום דבר ולא לביישם והפליגו בדבר וכו' עיי"ש בכל דבריו. ובסמ"ג (לאוין קע"א).

וא"כ כי איצטריך לאו דלא תשא עליו חטא שלא לבייש חברו ולהלבין פניו ע"כ היינו משום דעיקר קרא באמת לא אתי אלא ללאו שלא למנוע עצמו מן התוכחה ולעבור עליה בל"ת ועשה וכדעת המתרגם אלא דמשמע ליה נמי מהאי קרא אזהרה למלבין פני חברו, והא דאיצטריך קרא דלא תונו איש את עמיתו נראה משום דמהך קרא שמעינן נמי אזהרה למצער חברו בלא הלבנת פנים כמבואר בספרא ובפרק הזהב שם וברמב"ם (פי"ד מהלכות מכירה) ושאר ראשונים, ולפ"ז א"כ ע"כ דעת המתרגם מוכרחת. ובאמת שכן נראה בהדיא מלשון הר"א הזקן ז"ל באזהרותיו שכתב במנין הלאוין וז"ל: מלשא חטא לרע להוכיח כי עבר, עכ"ל עיי"ש. וכוונתו לומר לא תשא חטא על רעך להניחו בחטאו אלא עליך להוכיחו אם עבר על אחת ממצות שבתורה, וזהו כדעת המתרגם.

וכן נראה דעת הר"י אלברגלוני ז"ל באזהרותיו שבלאו דאונאת דברים כתב וז"ל: רעך אם הונאה אנאך ובהונאת דברים אם רדפך, רשם והלבין פניך ברבים ובחרפות אם חרפך, ראית ענשו לשמים לאודם פנים כולו לבן הפך, דם יחשב לאיש ההוא דם שפך, עכ"ל עיי"ש. מבואר להדיא דס"ל דעיקר אזהרה למלבין פני חברו ברבים לא נפק"ל אלא מההוא קרא דלא תונו וגו' שהוא אזהרה לאונאת דברים. ואח"כ לקמן מנה שם לאו דלא תשא עליו חטא וכתב בקצרה מנשיאות חטא הו' זהירים עיי"ש. וכיון שכבר הביא איסור מלבין פני חברו בכלל לאו דלא תונו איש את עמיתו נראה דכאן כוונתו לאזהרה דתוכחה דהיינו שלא למנוע מלהוכיח את חברו כשראו לך, וכדעת המתרגם.

וכן נראה מלשון האזהרות להר"ש בן גבירול ז"ל שכתב במנין הלאוין וז"ל: ולא תשא חטאו אשר לבו מלאו, עכ"ל עיי"ש. וכוונתו ללאו דלא תשא עליו חטא, ומשמע דרצה לומר לא תשא חטאו אלא תוכיחנו על אשר מלאו לבו לעשות כן, דאם הוה ס"ל דלאו זה להקל על החוטא בא שלא לביישו בתוכחתו וכדעת רוב הראשונים ז"ל לא הוה שייך כאן לשון זה דמסיים וכתב 'אשר לבו מלאו', ואין לשון זה מתפרש אלא לפי דעת המתרגם דאזהרה זו להחמיר על החוטא היא באה שלא לשטוק אלא להוכיחו על אשר מלאו לבו לעבור על מה שאסרה תורה.

וכן נראה שהבין הרשב"ץ ז"ל בזהר הרקיע (לאוין ס"ב) שכתב על דברי הרשב"ג שם וז"ל: יאמר מי שלבו מלאו ויצרו הסיתו לעשות עבירה לא תשא חטאו הוכיחו בדברים כדי לביישו, וכן בגמ' ערכין ובספרא אמרו הוכח תוכיח יכול אפילו מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא וכו', עכ"ל עיי"ש. הרי שכתב דאזהרת לא תשא עליו חטא היינו שלא ימנע מלהוכיחו בדברים וכן הבין בלשון המשורר.

הן אמת דדברי הרשב"ץ ז"ל אלו מגומגמים הרבה במש"כ הוכיחו בדברים כדי לביישו, והוא תמוה דהרי אסור לביישו כמבואר בספרא ובגמרא דערכין שהביא מיד אח"כ וביותר מגומגם מש"כ וכן בגמרא ערכין וכו' שהרי לא לבד שאין שום רמז ראייה משם כלל למש"כ לעיל דלא תשא עליו חטא הוא אזהרה שלא להמנע מהתוכחה, אלא אדרבא משום ראייה להיפוך ממש"כ לפני זה. ואין לומר דלביישו שרי וחייב ולא אסרו אלא להלבין פניו, דהא ליתא, דהיא היא, דכל שמתבייש פניו מתלבנים, וביוש קרי הלבנת והשתנות פניו וכמבואר להדיא ברמב"ם (פ"ו מהלכות דעות ובסה"מ לאוין ש"ג) עיי"ש. וכן הוא בשאר ראשונים.

♦ חילוק בין יחיד לרבים באיסור הלכות פנים

וראיתי בקיצור הרשב"ץ (שנרפס עם ספר ישיר משה) שכתב בזה וז"ל: ולא תשא חטא אשר לבו מלאו, סרס הענין ודרשהו אשר לבו מלאו לא תשא חטאו, ור"ל מי שמלאו לבו להפיק רצון יצרו ולעבור עבירה בזדון לא תשא עליו חטאו אלא הוכיחו בדברים לביישו, אך בינך לבינו, אבל לא תלבין פניו ברבים כמו שדרשו רבותינו מקרא דכתיב ולא תשא עליו חטא, ומהאי קרא שמענין תרתי לא תקבל על תוכחה זו עוון לעשותה ברבים כדי שלא תהא מצוה הבאה בעבירה וכו', וגם לא תשא בעבור חבירך חטא בראותך בו דבר עבירה ולשתוק עכ"ל עיי"ש. ולא אדע אם נוסחא אחרת מדברי הרשב"ץ ז"ל או שהמקצר הזה הוסיף מדעתו והאריך לשון בדברי הרשב"ץ ז"ל המגומגמים כדי לבאר את דבריו ולהשלימם.

אלא דמ"מ מה שמבואר מדברין] דבינו לבינו מותר להכלימו ולביישו ולא הזהירה תורה אלא שלא לביישו ברבים זהו נגד דברי הרמב"ם ז"ל (בפ"ו מהלכות דעות ה"ח) עיי"ש, וכן בספרא (פ' קדושים) ובסוגיא דערכין שם לא נזכר כלל בפני רבים משמע בהדיא שאין שום חילוק בזה לענין לעבור עליו בלאו דלא תשא עליו חטא, ולא אמרו מלבין פני חבירו ברבים אלא להחמיר עליו ביותר שאין לו חלק לעוה"ב ושהוא מן היורדין ואין עולין כדאמרינן בפרק הזהב שם, אבל לענין עבירת לאו אין חילוק בזה.

אלא שראיתי להחנינוך (פרשת קדושים מצוה ר"מ) שכתב וז"ל: שלא לבייש אחד מישראל וזה הענין יקראו ז"ל מלבין פני חבירו ברבים והלאו על זה הוא מש"כ הוכח תוכיח וכו' ולא תשא עליו חטא וכו', והעובר עליה והלבין פני חבירו ברבים במזיד וכו' עבר על מצות מלך אבל אינו לוקה עליו לפי שאין בו מעשה, עכ"ל עיי"ש. מבואר מדבריו דס"ל ג"כ דאין אזהרה זו אלא ברבים ולא בינו לבין עצמו וכדברי הרשב"ץ לפי מה שביאר המקצר. ובאמת שגם מגוף דברי הרשב"ץ בזה הרקיע שלפנינו הכי משמע מדסיים עלה מכאן אמרו חז"ל המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעוה"ב עיי"ש, מתבאר דס"ל דעיקר האזהרה בהכי הוא דמיירי.

וכן נראה דעת רש"י בפרשת קדושים עיי"ש, וכן נראה דעת רבינו יונה ז"ל בשערי תשובה (שער שלישי סי' רי"ד) אלא שכתב דמ"מ גם בינו לבינו יש בו מיהת משום אונאת דברים, אבל מקורם בזה לא ידענא, וגם איך החליטו החינוך ורשב"ץ בפשיטות היפוך דעת הרמב"ם ז"ל ולא הזכירו דבריו כלל ואין זה דרכם בשאר מקומות כיו"ב, ואכמ"ל בזה ועי' בסנהדרין (ק"א:) דאמרינן ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים ובפרש"י שם עיי"ש.

ועכ"פ מבואר דגם דעת הרשב"ג דעיקר לאו דלא תשא עליו חטא מזהיר על התוכחה ולעבור עליו בל"ת ועשה כשנמנע מלהוכיחו. וכן הביא בעל נתיב מצותיך שם עיי"ש.

ובאמת שכן נראה ג"כ מדברי הרמב"ם ז"ל בסה"מ (לאוין ש"ג) שכתב וז"ל: הזהיר שלא לבייש קצתנו את קצתנו וכו' והאזהרה שבאה בזה הוא אמרו הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ובספרא וכו' יכול אפילו אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, אמנם הפשט הוא שהזהיר שלא תחשוב לו עון ותזכרהו עכ"ל עיי"ש. מבואר בדבריו ז"ל דהיא דספרא אינה אלא דרשה אבל עיקר פשטא דקרא בא להזהיר רק שלא ימנע מלהוכיח את חבירו על חטאו ולא יחשוב לו עונו בלבד וישתוק אלא יזכרהו פשעו וישים עונו נגד פניו כדי שישתוק ויתקן עותתו. כן נראה כוונת הרמב"ם ז"ל בזה. ולזה כיון הרמב"ם ג"כ במש"כ (בעשין ר"ה) וז"ל: ולא נחשוב לו עון אבל נצטוינו להוכיחו במאמר וכו' עיי"ש.

וכן מתבאר מברייטא דתנא דבי אליהו שהביא בילקוט קדושים (רמז תרי"ג) שאמרו שם: אמר רבי אליעזר בן מתאיא אם יש דבר בינך לבינו אמור לו ואל תהא חוטא בו לכך נאמר ולא תשא עליו חטא וכו' עיי"ש. והיינו ממש כדברי המתרגם. והשתא א"כ הדק"ל לרבינו

הגאון ז"ל דאחר שמנה לאו דלא תשא עליו חטא במספר הלאוין לא היה לו למנות עוד עשה דהוכח תוכיח במספר העשין לפי דרכו ז"ל.

אמנם נראה דגם מהא לא איריא שהרי כבר הבאתי דעת רוב הראשונים ז"ל דלא קיי"ל בהא כדעת המתרגם מטעם שביארנו לעיל, וגם הרמב"ם אף שכן נוטה דעתו ז"ל בסה"מ שם מ"מ בחיבורו הגדול (בפ"ו מהלכות דעות) ובקיצור מנין המצוות שלו מבואר דס"ל כדעת רוב הראשונים ז"ל דליכא בתוכחה אלא עשה בלבד ולא דלא תשא עליו חטא לא קאי אלא להזהיר שלא ילבין פני חבירו עיי"ש. ועכצ"ל שחזר בו ממש"כ בסה"מ שם בזה וכדאשכחן בכמה דוכתי כיו"ב בחיבורו, והיינו ע"כ מטעם שהכרחנו לעיל דלא כהמתרגם.

ואף לפי מה שהבאתי מברייטא דתנא דבי אליהו ר"א בן מתיא ס"ל נמי כדעת המתרגם וא"כ יש כאן פלוגתא דתנאי וכבר הבאתי לעיל דעת הגאונים לפסוק כהך תנא דקאי המתרגם כוותיה כמבואר בתשובת רב יהודאי גאון ז"ל שבתשובות הגאונים (דפוס ליק סי' מ"ה) וז"ל: כל היכי דפליגי רבנן במלתא ומתרגם אמר קרא כחד מנהון הלכתא כוותיה, עכ"ל עיי"ש. וכן הוא בתורתן של ראשונים (ח"ב ריש סי' א') בשם רב נטרוני גאון ז"ל עיי"ש. מ"מ נראה כיון דבעיקר מקומו בספרא ובגמרא שם ליכא שום פלוגתא בהכי, הכי נקטינן, ובפרט דכולהו אמוראי בגמרא הכי ס"ל כמשכ"ל. ועי' רמב"ם (פ"ב מהלכות איסורי ביאה ה"ג) ובהשגות הרמב"ן לסה"מ (שורש חמישי) ובמש"כ עליו במג"א שם, ובפירושו הרמב"ן (פ' תצא על קרא דלא תהיה קדשה) עיי"ש, ועי' ג"כ מש"כ הרמב"ן ז"ל (בפ' משפטים) בקרא דשארה כסותה ועונתה לא יגרע עיי"ש ואכמ"ל בזה. ובפרט לפמשכ"ל דגם דברי התרגום אין מוכרחין כ"כ להתפרש כן.

❖ אונאת דברים

ומה שהקשינו לפ"ז דא"כ למה לי קרא דלא תשא עליו חטא תיפוק ליה מאזהרת לאו דאונאת דברים, אפשר לומר דודאי איצטריך הך קרא דלא תשא עליו חטא להזהיר אפילו במקום תוכחה וכדמשמע מברייטא דגמרא דערכין שם לפירש"י שם ד"ה יכול וכו' עיי"ש, דסד"א כיון דרשע הוא שעבר אדאורייתא רשאי להוכיחו אפילו ע"י הלבנת פנים, ובפרט לפי מה דאמרינן (בפרק הזהב שם) לענין לאו דאונאת דברים מאי דכתיב לא תונו איש את עמיתו עם שאתך בתורה ובמצות אל תונוהו, וכתבו ביראים (סי' נ"א) ובסמ"ג (לאוין קע"א) והנמוק"י (בפרק הזהב שם) דהיינו לומר שאינו מוזהר על אונאת דברים אלא על יראי שמים וזהירים בתורה ובמצות עיי"ש, וא"כ ודאי איצטריך להזהיר כאן בתוכחה דלא נפקא מהתם. מלבד מה שי"ל דמשום מצות תוכחה הוה סד"א דשרי וכ"כ הסמ"ג (לאוין ו') דעיקר לאו זה היינו במקום תוכחה עיי"ש, וכן הוא דבר הלמד מעניניה דקרא דבענינא דתוכחה כתיב.

וגם איפכא לא תקשה למה לי קרא דלא תונו איש את עמיתו דהא איצטריך לאזהרה שלא יצערנו בדברים אפילו שלא בהלבנת פנים כמשכ"ל, וגם שלא בדברים אלא שמראה לו פנים רעות וכיו"ב ס"ל להרבה ראשונים דהו"ל בכלל אזהרה זו והיינו כרבי יהודה דס"ל התם הכי וס"ל דגם ת"ק לא פליג עליה בהכי כמבואר בטור (חו"מ סי' רכ"ח) ובשאר ראשונים, עכ"פ מבואר דאין בזה מקום קושיא על רבינו הגאון ז"ל גם לפי דרכו במה שמנה העשה וגם הלאו... [- מכאן ממשיך בלאו דלא תעמוד על דם רעך]

ל"ת נו-נו (ח"ב עמ' 111) חדלו לכם מכל אלה ושאת חטא וחרש לחרף... ומש"כ "ושאת חטא" הכוונה ללאו דלא תשא עליו חטא דכתיב שם (פרשת קדושים) גבי תוכחה, הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ואמרינן (סוף פ"ג דערכין טז:) ת"ר מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח, הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחו ת"ל תוכיח מ"מ, יכול אפילו פניו משתנים ת"ל ולא תשא עליו חטא עיי"ש.

וכבר נתבאר לעיל (עשין כ"ח) דלדעת רבינו הגאון ז"ל כן הוא העיקר דאזהרה זו לא נאמרה אלא במקום תוכחה כברייתא זו ולא כדעת קצת ראשונים דלא ס"ל הכי עיי"ש במה שהארכנו בזה. וכן מבואר להדיא באזהרותיו שע"פ עשרת הדברות (בדבור לא תשא) שכתב שם באזהרה זו וז"ל צחנו (כלומר חטאו) אל החב? ום (ט"ס וצ"ל תחזור) הוכיחם בנחת ובחין רטוב וכו' עכ"ל עיי"ש, ורצה לומר שאם חטאו ואתה חייב להוכיחם מ"מ חייב להוכיחם בנחת ולא לביישם ולהלבין פניהם דאזיל סומקא ואתי חיוורא כדאמרין בפרק הזהב (נח): עיי"ש. הרי מבואר דס"ל דעיקר אזהרה זו לא אתי אלא להכי וכמו שנאמר.

ומהאי טעמא ביארנו שם ג"כ מה שמנה רבינו הגאון ז"ל לאו זה אע"ג דאית בה נמי לאו דלא תונו איש את עמיתו שבא להזהיר על הונאת דברים שכבר מנה לקמן (לאו פ"ה) ואע"ג דלאו דלא תונו כולל יותר מלאו זה דלא תשא עליו חטא, דבכלל אזהרה דלא תונו איתא נמי הונאת דברים שאין בהן הלבנת פנים כמבואר שם (בפרק הזהב) ולדעת רבינו יונה ז"ל בשערי תשובה (שער שלישי סי' רי"ד) בכלל אזהרת לאו תונו גם הונאת דברים שבינו לבין עצמו, אבל לאו דלא תשא עליו חטא לא בא להזהיר אלא שלא לביישו ברבים עיי"ש, וכן דעת מקצת משאר הראשונים ז"ל כמש"כ שם, מ"מ זה ניחא לדעת שאר ראשונים אבל לשיטת רבינו הגאון ז"ל אפילו בכה"ג אין הלאו הפרטי נמנה בפני עצמו, ואחר שמנה לאו דלא תונו שכולל הכל לא היה לו למנות לאו דלא תשא עליו חטא שאינו מזהיר אלא על ליבון פנים ברבים, אבל לפ"ז אתי שפיר דכיון דעיקר לאו זה לא נאמר אלא במקום מצות תוכחה וא"כ אין זה בכלל אזהרת לאו תונו וכמו שנתבאר שם עיי"ש.

ונראה דזה מוכרח מצד עצמו דאל"כ קשה מנ"ל כלל דקרא ללאו הוא דאתי, ודילמא לא אתי קרא אלא לומר דאע"ג דבתוכחה איכא עבירת לאו דלא תונו איש את עמיתו מ"מ במקום תוכחה על חטא שרי ואין בדבר דררא דאיסורא, וזה שכתב קרא הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ועכ"ל דלהכי לא איצטריך קרא משום דבמקום תוכחה על חטא לא שייך לאו דלא תונו כלל, דכיון דאינו מתכוין אלא לטובתו להחזירו למוטב אין זה בכלל הונאת דברים כלל וכמו שנתבאר אצלנו שם עיי"ש.

וגם אין לומר דאע"ג דודאי קרא לאזהרה הוא דאתי מ"מ אינו לאו בפני עצמו אלא לא בא הכתוב רק להחזירו לכלול ללאו דלא תונו, דלא תימא דבמקום תוכחה ליתא ללאו דלא תונו כלל וקמ"ל דליתא אלא אפילו במקום תוכחה עדיין יש בה לאו דלא תונו היכא שמלבין פניו, ואהדריה לאיסורא קמא ואם עבר והלבין פניו אפילו במקום תוכחה עובר בלאו דלא תונו איש את עמיתו אבל שום לאו אחר לית בה וא"כ לא היה לו למנות לאו דלא תשא עליו חטא, דזה ליתא, דבכל כה"ג אחר דכבר צוה הכתוב על מצות תוכחה מדכתיב הוכח תוכיח שוב ליכא למימר אהדריה לאיסורא קמא כמש"כ התוס' (בפ"ק דביצה יב.) בד"ה השוחט עיי"ש. ובלא"ה לפמ"ש"כ התוס' (בפ"ב דבכורות טו.) בד"ה ואהני קרא וכו' ובמזבח כפרה שם בשם תוס' חיצוניות ותוס' הרא"ש ז"ל כל היכא דכתיב ביה בהדיא לאו גמור לא אמרינן ביה אהדריה לאיסורא קמא אלא לאו מיוחד בפ"ע הוא עיי"ש בדבריהם. ואין להאריך בזה כאן יותר אחר שכבר ביארנו כל צרכו לעיל במצות תוכחה עיי"ש.

חפץ חיים: פתיחה לאוין, מקור חיים (יד): ואם גנהו כל כך בדברים הנ"ל וכיוצא בהם

בפניו ובפני אחרים, (יד) עד שנשתנה פניו על ידי זה, עובר גם כן על לאו ד"לא תשא עליו חטא" שהזהירה התורה בזה שלא לביש את חבירו ישראל אפלו במקום התוכחה ובינו לבין עצמו, דהינו שלא לדבר אתו קשות עד שיכלימונו, קל וחומר שלא במקום התוכחה ובפני אחרים. וכל זה שלא היה ברבים, אבל אם הלבין את פניו ברבים כבר כרתוהו וז"ל מעולם הבא ואמרו המלבין את פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא:

באר מים חיים: (יד): ואם גינהו וכו' עד שנשתנה פניו, היינו שנתבייש ותפסתי לשון הגמרא דזה לשון הגמרא בערכין: הוכח תוכיח יכול אפילו משתנין פניו ת"ל ולא תשא עליו חטא. ומה שכתבתי ובינו לבין עצמו כן כתב הרמב"ם בפ"ו מהלכות דיעות ה"ח וז"ל המוכיח וכו' לא ידבר לו קשות עד שיכלימו שואמר ולא תשא עליו חטא וכו' מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל וכ"ש ברבים וכו' כך אמרו חכמים המלכין פני חברו ברבים אין לו חלק לעוה"ב וכו' ע"ש.

ודע דרש"י פירש שם בערכין ופניו משתנים דהיינו אם הוכיחו ברבים, ואפשר דרש"י לא פליג אהרמב"ם רק נקט מילתא דפסיקא דברבים הדרך שתמיד משתנין פניו אפילו אם לא דיבר לו קשות, אבל אם דיבר לו קשות עד שעייז נתבייש אפילו בינו לבין עצמו עובר על לאו זה, וכן מוכח מלשון הבריייתא דלא נקטה רק 'אם משתנים פניו', משמע בכל אופן שמשתנין פניו אפילו בינו לבין עצמו, ומהסמ"ג ל"ת ו' ומשאר ראשונים משמע נמי שסוברים דעובר על לאו זה בכל אופן כמו שכתבנו:

ודע דלאו דלא תונו וכו' עיקרו קאי אפילו אם המצטער אינו מתבייש על ידי זה רק צער בעלמא כמו שמצוייר שם בגמרא בהרבה אופנים לא יתלה עיניו וכו' וכיוצא בזה. והלאו דלא תשא וכו' עיקר הלאו נאמר רק על שלא לבייש ובוודאי המבייש עובר ג"כ על ולא תונו שהמתבייש מצטער ג"כ. והא דכתבה התורה להלאו דלא תשא עליו חטא, כדי למסמכה לדין הוכחה, להורותינו דאפילו במקום תוכחה אסור לבייש:

ומ"ש בפנים דעובר בלא תשא היינו בארבעה אופנים הראשונים ורק המספר ובפניו:

כלל ג: סעיף א: כלל ג': בו יבואר שאין חילוק באסור לשון הרע בין בפניו ובין שלא בפניו... א. כמה גדול אסור לשון הרע שאסרתו התורה אפלו על אמת ובכל גווני, דלא מבעי אם הוא שומר את עצמו לספר עליו בסתר ומקפיד על זה שלא יתגלה לו דאסור, שעל ידי זה מקבל על עצמו גם כן ארור, כמה דכתיב "ארור מכה רעהו בסתר", אלא אפלו אם הוא משער בעצמו שהיה אומר דבר זה אף בפניו, או שהוא מספר לשון הרע על חברו בפניו ממש, גם כן אסור ולשון הרע מקרי, ובצד אחד גדול איסורו בפניו משלא בפניו, דבפניו לבד אסור לשון הרע הוא מלביש את עצמו על ידי זה במידת העזות והחוצפה והוא מעורר יותר מדנים על ידי זה, וכמה פעמים בא על ידי זה גם כן לידי הלבנת פנים וכמו שהארכנו לעיל בפתיחה בלאו ד"לא תשא עליו חטא". עין שם:

מצוות הלבבות: פרק ד: הלכות הלבנת פנים, ובו י"ח סעיפים

א. הלבנת פנים אף בינו לבין עצמו: כל המבייש את חברו אפילו בינו לבין עצמו באיזה אופן שיהיה עובר בלא תעשה (א) מן התורה, שנאמר ולא תשא עליו חטא, מפי השמועה למדו יכול אתה מוכיחו ופניו משתנים ת"ל ולא תשא עליו חטא.

ב. כש"כ ברבים: וכש"כ אם מבייש אותו ברבים שעונו גדול הרבה מאוד, אמרו חז"ל המלכין פני חברו ברבים (ב) אין לו חלק לעוה"ב.

"דרך מצותיך"

"דרך מצותיך" (א) מן התורה, ע' רמב"ם ז"ל בספר המצוות שמנה זאת ממנין המל"ת, ואם היה מדרבנן לא היה מונה זאת כמש"כ בשרשים שלו. ועי' ספר המדע הל' דעות, וע' בפרמ"ג בספר מתן שכרן של מצות (חקירה ה' <??>) שכתב ג"כ שהוא מאדאורייתא.

וראיתי דבר נחמד בספר מדרש אליהו להגאון ר' פנחס אליהו בעה"מ מדרש תלפיות שפירש על הפסוק 'שופך דם האדם באדם דמו ישפך', אשר קאי על הלבנת פנים, וידוע אשר אזיל סומקא ואתי חיורא, והיינו שופך דם האדם באדם עצמו, דמו ישפך ע"כ ודפח"ח. ומש"כ שאפילו בינו לבין עצמו כ"כ הרמב"ם ז"ל בהל' דעות פ"ו ה"ח שאפילו בתוכחה ידבר רכות, וז"ל: מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל וכש"כ ברבים עכ"ל.

(ב) עמ' מס' אבות, ועי' מס' ב"מ פרק הזהב, וז"ל החינוך: לפי שהבושת צער גדול הוא לבריות אין גדול ממנו על כן מנענו האל מלצער בריותיו, ושם והעובר על זה עובר על מצוה אבל אין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה וכמה שלוחים יש לו למקום להפרע מעוברי רצונו עכ"ל.

ג. מה נקרא רבים: כמה נקראו רבים לענין זה, אם היו שלשה ביחד עם זה המבייש (ג) היינו שנים מלבד המבייש, אז נקרא רבים לענין כל הדינים אשר יתבאר להלן. וכן אין חילוק אם הם אנשים או נשים כל שהם שלשה נוהג דין זה.

ד. שיהרג ואל יעבור: אם אומרים לו לאדם הלבן פני חבירך ברבים ואם לא יהרגוך, יהרג ואל יעבור (ד) מדין תורה יען שהוא בכלל שפיכות דמים.

”דרך מצותיך”

(ג) מס' גיטין פרק השולח (מו) דברים נקראו שלשה, וכ”כ הפרמ”ג מפורש להלכה בענין זה דברים היינו שנים מלבד המבייש, וראיתו מספק טומאה ברה”ר, וצ”ע שלא הביא ממס' גיטין הנ”ל, ואפשר דרצה להביא ראיה שגם הוא מצטרף לשלשה וכמו בספק טומאה ברה”ר. וע’ פתחי תשובה יו”ד סי’ ב’ דנסתפק לענין פרהסיא של המרת דת דיהרג ואל יעבור האם הוא בכלל, וכתב דמקום ספיקו הוא יען דכשיהרג לא ישאר עשרה אבל לענין מחלל שבת בפרהסיא פשיטא ליה אשר המומר מצטרף, וכן הסברא פשוטה, וכן נסתפק שם אם נשים ג”כ נחשבים לעשרה ומקום ספיקו הוא יען שנאמר בתוך בני ישראל ואפשר לא בנות ישראל, אבל בנ”ד פשוט אשר גם נשים בכלל דודאי נתבייש גם בפניהם, וכן נשים ג”כ מוזהרות בלאו זה דהשוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשים שבתורה.

(ד) ע”י מס’ סוטה דף י: נח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנ”ל מתמר וכו’, ולכאורה היה נראה דאין זה רק דרך דרש ותמר ממידת חסידות עשתה, ויש להחמיר גם בענין יהרג ע”י מג”א הל’ תפילה סי’ ק”ד ס”ק מ”ד דאין להחמיר בענינים אלו. ואני הגהתי שם מספר חסידים סי’ תשפ”ז דאין מחוייב להפסיק וימסור את עצמו למיתה וראיה מדינאל והיא ראיה גדולה.

אכן בתוס’ שם (סוטה י:) מפורש בד”ה נוח דמדינא הוא, דהקשו והלא לא קא חשיב רק ג’ דברים דיהרג ואל יעבור, ומשני דלא קא חשיב רק המפורשים בתורה, אלמא דמדינא הוא. וע’ ספר מים חיים להגאון בעל פרי חדש שכתב בפ”ה מהל’ יסודי התורה ג’ עבירות יהרג ואל יעבור דה”ה הלכות פנים, וכ”כ הפרמ”ג בסי’ הנ”ל. וכתב ליישב בטו”ט קושיית התוס’ אמאי לא קא חשיב הלכות פנים בכלל יען שהוא בכלל שפ”ד ואביוזיהו כידוע דאף על אבק ג”ע יהרג ואל יעבור דגם אבק הוא מד”ת וכש”ך סי’ קנ”ו וע”י מס’ סנהדרין ס”פ בן סורר.

אבל לכאורה לשון נוח לו לאדם וכו’ דקאמר הגמ’ אינו מיושב דמשמע דאינו בתורת חיוב. והנה בשערי תשובה לרבינו יונה ז”ל כתב לשון לעולם יפיל אדם את עצמו, והוא מדויק יותר. ואפשר לומר דבלשון נוח לו לאדם נכלל אפילו היכא דמצד הדין אינו מחוייב ליהרג ושלא להלבין עכ”ז נוח לו יותר להפיל עצמו לכבשן, וראיה מתמר דנראה דמצד הדין ודאי דמותר היתה להלבין פניו יען דמצד הדין לא היתה חייבת שריפה דשומרת יבם היתה ואינה אלא בלאו דלא תהיה, ויהודה שהחמיר עליה בשריפה היה כמו רודף לה, וא”כ היתה מותרת להציל את עצמה בנפשו של רודף ולהלבין את פניו. ועכ”ז החמירה על עצמה משום דיותר נוח לאדם וכו’, וזה שנכלל בכלל דבריהם מה שאמרו בלשון נוח.

ונראה דמצד הדין לא היתה חייבת שריפה כאשר אח”כ כשנודע שהוא ממנו לא נתחייבה שריפה ועיין ספר שתי ידות בזה שכתב שהשריפה שלה היה רק בתורת חומרא, וכן משמע מרבינו בחיי שיען שהיה הדין קבלו דינו, וע”י ספר עמר נקי להרע”ב ברטנורא מפרש המשניות שכתב ג”כ שיהודה נתן עליה כל החמורות יען שהיה מלך ודינא דמלכותא דינא ע”ש. ובזה מפורש שתמר רק מחומרא החמירה על עצמה.

היוצא מכל זה, אשר מדין תורה מחוייב למסור למיתה ושלא להלבין פנים, וע”י שערי תשובה לר”י שכתב וז”ל: והנה אבק הרציחה הלבנת פנים כי פניו יחורו ונס מראה האודם ודומה אל הרציחה וכארו”ל, והשנית כי צער ההלבנה מר ממות וכאז”ל לעולם יפיל כו’ ולא אמרו כן בשאר עבירות חמורות, אכן דימו אבק הרציחה אל הרציחה וכמ”ש כי יהרג ולא ירצח וכו’ עכ”ל.

ה. את מי אסור לבייש: אסור לבייש שום אדם מישראל הן איש או אשה הן גדול הן קטן אשר מכיר בבושתו, ואם בייש אחד מהם (ה) עובר בלא תעשה הנ"ל.

ו. במה נקרא מבייש את חברו: בכלל ל"ת זאת הוא כל מה שעושה לחבירו שום גורם לבייש אותו, הן שעושה שום דבר במעשה שחבירו מתבייש מזה, או (ו) שקורא לו בשם שהוא מתבייש ממנו, או (ז) שמקצר לו בשמו מכפי דרך כל הארץ והוא מתבייש בזה, אפילו (ח) אם יודע בעצמו שאר הוא לא היה מתבייש מזה עכ"ז כיון שחבירו מתבייש בזה הכל בכלל ל"ת הנ"ל. ואם עושה זה ברבים נקרא מלבין פניו (ט) חבירו ברבים.

ז. אם ספק לו אם חבירו יתבייש: אם ספק לו (ט) אם חבירו מתבייש מזה או לא, אסור, כדין כל ספק של תורה לחומרא, ואם הוא ברבים הוא ספק איבוד נפשו לעוה"ב.

ח. אם אביו אומר לו לבייש את חברו: אם אביו אומר לו שילבין פני חברו (י) לא ישמע לו.

ט. אם חבירו התנהג עמו בדרך לא טוב: אם חבירו התנהג עמו בדרך לא טובה כגון שמנע ממנו טובה שמחוייב אדם לעשות לחבירו, אסור לו להכלימו כלל ע"ז רק ידבר לו (יא) בלשון רכה ויודיענו שטובתו הוא שלא יתנהג בדרך כזה, ואם לא חזר מזה עכ"ז אסור לו להכלימו ברבים עבור זה, אבל בינו לבין עצמו אחר שלא חזר בו מותר לו להכלימו, וה"ה אם חטא נגד אחר במניעת טובה ג"כ דינו כנ"ל.

י. אם חבירו עשה לו רעה: אכן אם חבירו חטא נגדו (יב) בעבירות ל"ת שבתורה, הן בעניני ממון הן בעניני צער הגוף, וכן אם חטא בדברים שבין אדם למקום הן בעבירות ל"ת הן

דרך מצותיך

ועי' מה שהגהתי במס' ב"מ מכבר על תוס' ד"ה נוח דף נט. שהקשו דאפילו בא על אשת איש ודאי טוב ממלבין מדקאמר דוד הבא על א"א מיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב אבל מלבין וכו' עכ"ל תוס. וכתבתי: ואפשר לתרץ דעיקר טעם של דוד דבא"א הועילה תשובה, אבל במלבין קשה התשובה דצריך לפייסו, ועי' תוס' ב"ק פרק החובל. ומש"ה לא קאמר נוח שיבוא על ודאי א"א דלכתחילה אין היתר משום תשובה דהאומר אחטא ואשוב וכו' אבל כיון שחמור כא"א ודאי שמעינן דנוח לבוא על ספק א"א ממלבין. ובזה מתורץ ג"כ קושיית התוס' בד"ה חוץ דקא' על א"א דאין עולין מהא דקא' כאן דיש לו חלק לעוה"ב, דשם מייירי בלא תשובה וכאן מייירי בתשובה, ע"כ.

(ה) רמב"ם פרק הנ"ל הל' הנ"ל שאפילו על קטן גם כן עובר בל"ת.

(ו) רמב"ם שם ה' הנ"ל, וז"ל: על כן לא יקרא לו בשם שהוא מתבייש ממנו ולא יעשה בפניו דבר שהוא מתבייש ממנו, ומה שכתבתי בשום גורם נכלל בזה שום ענין בעולם שיוכל חבירו לבוא מזה לידי בזיון כמו שאכתוב בס"ק שאח"ז.

(ז) עי' שו"ע (או"ח) סי' קל"ט סעיף ג' דמי שאביו מומר אין קורין אותו בשמו לבד שלא יתבייש ברבים והוא מתרומת הדשן, והגר"א זצ"ל כתב על זה ז"ל: כמ"ש גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה כש"כ בכה"ג, וכמה הקפידו על הלבנת פנים כמ"ש נוח לישרף וכו' וכמ"ש בתמר, ובעובדא דמר עוקבא ע"כ. והיינו במס' כתובות דף סז: דחשש שהעני יבין אשר הוא נתן לו הצדקה ויתבייש, נכנס לתנור גרוף, אלמא דשום גורם הוא בכלל הלבנת פנים.

(ח) כמ"ש בה' אהבת ישראל

(ט) פשוט שכל ספק של תורה לחומרא כמבואר בש"ס ופוסקים.

(י) פשוט בכמה מקומות, ועי' במס' יבמות דף ו. ומס' ב"מ פ"ב יכול אמר לו אביו היטמא וכו' כולכם חייבים בכבודי, וכש"כ בל"ת חמורה הזאת.

(יא) (יב) הרמב"ם ז"ל כתב בפ"ו מהל' דעות ה"ז: הרואה חבירו שחטא או שהולך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב וכו' וידבר לו בנחת ובלשון רכה וכו', ובהל' ח' כתב: המוכיח את חבירו תחילה לא ידבר לו קשות עד שיכלימו וכו', בד"א בדברים שבין אדם לחבירו אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימים אותו ברבים וכו', כמו שכתבתי כאן בס"י י' עכ"ל.

בעבירות של עשה, הן בעבירות של דברי סופרים כגון נדרים וסייגים, או שעשה דברים שאינם מהוגנים כגון דברים שמגונה לת"ח להתנהג כך, בתחילה יוכיחנו בינו לבין עצמו בדברים רכים ואל יכלימו, ואם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים, אבל חכם זקן או אב"ד שסרח אפילו כמה פעמים אין מבזין אותו בפרהסיא רק מלקין אותו בצניעא (יו"ד סי' של"ד ועי' ש"ך שם) ומפרסמין חטאו ומחריפים אותו בפניו ומבזין ומקללים אותו עד שיחזור למוטב כדרך שעשו כל הנביאים שבישראל.

יא. אם יגיע לחבירו הדבר יתבייש: אם אומר על חבירו איזה דבר שבאם יתודע הדבר יתבייש חבירו ברבים, (יג) הוא ג"כ מכלל מלבין פני חבירו ברבים, אפילו אם אומר כעת שלא בפניו.

יב. אין חילוק בין אשתו לאחר: אין חילוק בין אשתו בין בניו ובנותיו לאחר (יד) לענין הלבנת פנים, וכל הקרוב לו יותר גדול יותר העבירה.

יג. אם הלבנת פנים דוחה מצוה של תורה: אף שגדול כחה של בושה (טו) עכ"ז אינה דוחה שום ל"ת שבתורה, היינו אף שאם יזהיר על הל"ת יבוא חבירו לידי בושה, כבוד שמים

"דרך מצותיך"

והנה דעת הרב לכאורה אינו מובן כלל במש"כ החילוק בין דברים שבין אדם לחבירו לבין אדם למקום, דמאי שנא, והלא מצינו שגם על עבירות שב"א לחבירו הוכיחו הנביאים על גזל ואונאה ומדות ומפקיעי שערים, ועוד א"כ לא שבקש חיי לכל בריה דאם כן כל אחד יגזול ממון הצדיק והוא לא יכלימו לתבוע ממנו ברבים, וכזה הקשה הרב בעל פרמ"ג. ועוד קשה והלא הרב ז"ל כתב להיפוך בהל' תשובה פ"ה ה"ה שאדרכא החוטא בעבירות שבינו לחבירו יפרסם חטאו ובעבירות שבין אדם למקום אסור לחוטא לפרסם חטאו ברבים, אף דשם קאי על החוטא בעצמו, עכ"ז חזינן דעבירות שב"א לחבירו צריך כפרה יתירה.

ולכן צריכים אנו ליישב דעת הרמב"ם ז"ל דמה דקאמר דברים שבין אדם לחבירו היינו שחבירו פשע כנגדו במניעת טובה בעלמא. ומיזשב הלשון, דכאן בהל' דעות כתב הלשון דברים שב"א לחבירו ובהל' תשובה כתב עבירות שב"א לחבירו, ואה"נ אם חטא נגדו בדברים שהם ל"ת כגון גזילה וגניבה ובושת וצער הגוף, דינם ככל ב"א למקום. כי גם בזה פשע נגד שמים, וחמור עוד שיש בזה גם ב"א [לבריות], וכזה כתב בס' מתן שכרן של מצוות.

ועדיין צ"ע דהנה אם מנע ממנו טובה מסתמא עבר על מ"ע של אהבת ישראל וא"כ פשע גם נגד המקום, ובדאי כשעובר על מ"ע ולא חזר בו ג"כ מכלימים אותו ברבים דכן כתב הר"מ ז"ל או שהולך בדרך לא טובה. והנה המחבר הנ"ל [הפרמ"ג] חקר מה זאת אם דבר דרבנן הלא גם זה בלא תסור ובפרט לדעת הר"מ בשרשי ספר המצוות דלא תסור ד"ת הוא, ולכן כתב דנכלל בכלל דבריו דברים שמגונה לת"ח. ונעלם מהמחבר הנ"ל ד' התוס' במס' ברכות פ. דרואה בחבירו דבר מגונה נשמע מעלי [הכהן] דחייב להוכיחו, דהיינו איסור של דברי סופרים. ואפשר ליישב דעת המחבר הנ"ל דלהר"מ דלא תסור ד"ת הוא הוכרח ל"ת [לא תעשה, ולא איסור דרבנן] דלא כתוס', ואני כתבתי פה להלכה כדעת המחבר פרמ"ג ז"ל. אכן עם כל זה קשה דמכש"כ דעל עבירת מ"ע מותר להכלימו. ולכן אנו מוכרחים לחלק דעל מ"ע שבין אדם לחבירו יש כמה התנצלות ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו, בזה לא הותר להכלימו ברבים.

ומקור לחילוק של הרמב"ם ז"ל הוא מתורת כהנים, וכן מוכח מהתורה לא תקום ולא תטור דהיינו במניעת הטובה וכמפורש בספרי, וע"ז קאמר הוכח תוכיח ולא תשא עליו חטא להלבין פניו ברבים, אבל בעבירות ל"ת דינם כבין אדם למקום.

ומש"כ דעל דברים שבין אדם לחבירו במניעת טובה אם לא חזר בו בדברים רכים מכלימים אותו בסתר, כזה כ' בס' לחם משנה עפ"י אופן אחד לפ' בדברי הרמב"ם ז"ל, אף שכתב לדוחק, אכן הרב בעל פרמ"ג כתב בפשיטות להלכה כן.

(יג) פשוט כ"ז ונלמד מתמר שהיה ג"כ שלא בפניו עכ"ז היה נוח לה השריפה וכו'. [צ"ע בדברי המחבר ז"ל למה נקט שהיה שלא בפניו וגם לעיל אמצע אות (ד) הביא בשם רבינו בחיי שיהודה היה הדיין].

(יד) גם זה פשוט דלא כמו שהעולם טועים בזה וגם כמה אנשים פשוטים טועים עוד יותר שאף בהכאת אשתו אין איסור, והרמ"א כ' באבן העזר דאין שום חילוק בין אשתו לאחר ואדרכא כל שקרוב יותר לו צריך להיות האהבה יותר, אם לא כשמכוין לתועלתם וא"א רק באופן זה.

(טו) גמ' מס' ברכות דף כט המוצא כלאים בבגדו פושטו ואפילו בשוק, מאי טעמא אין חכמה וכו',

קודם לזה, וע"ז אמרו אין חכמה ואין עצה לנגד ה' כל מקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב. אמנם מצוה של דרבנן נדחית מפני בושת הבריות. וכן מ"ע של תורה יותר טוב שלא לקיים מלהלבין פני חבירו ברבים, אכן היינו דוקא באופן שלא פשע חבירו כלל.

ונצייר פרט אחד בזה, כגון אדם חשוב שממתינים עליו לעולם בתפילה ונזדמן פעם אחד שלא בא וידוע בודאי שלא פשע בזה כלל רק מחמת איזו אונס טעה בהזמן ואם לא ימתינו עליו יהיה לו בזיון גדול ברבים, אם הוא שבת סמוך לחשיכה במקומות הנוהגים לעשות מלאכה עד ברכו, לא ימתינו עליו כי זכות הוא לו שלא יתחלל שבת על ידו, ומתפילת שחרית אם עדיין לא יעבור זמן הברכות של ק"ש ימתינו (וגם אפשר לקרוא כל אחד ג' פ' מקודם) אכן אם יעבור זמן הברכות אל ימתינו (דלהרבה פוסקים ברכה לבטלה עובר מה"ת בלא תשא) וכ"ז שלא פשע, אבל אם פשע בזה אין אומרים לאדם חטא חטא קל בשביל שיזכה חבירו.

יד. אם לא יגלה על חבירו בזיון יבוא עצמו לבזיון: אם לא יגלה על חבירו איזו בזיון יבוא הוא עצמו לידי בזיון (טז), עכ"ז אסור לו לגלות ע"ח שיתבזה ברבים. ונבאר זה דאם חושדים את שניהם בדבר שבין אדם לחבירו והוא ראה שחבירו עשה זאת בודאי מותר לגלות ומצוה עליו באם לא יגיד כו', ואם הוא בדבר איסורים שבין אדם לחבירו אם מותר לו לגלות ואין עליו לשון הרע (ועי' חפץ חיים הלכות לשון הרע) אז בודאי מותר לגלות. אכן באופן שאסור לספר עליו אז אף שחושדים אותו ג"כ אסור לגלות על חבירו. (יז) מדת חסידות הוא שיגלה ע"ע איזה בזיון כדי שלא יתבזה חבירו, אכן נראה דאין זה בדבר עבירה רק אם מתכוין לתקנה אז מדת חסידות גם בזה.

דרך מצותיך

ועי' מס' שבועות דף ל ומס' סנהדרין דף פב ומס' עירובין דף סג, והיוצא משם דזה דוקא באיסור ל"ת מן התורה אבל בלאו דלא תסור דהיינו איסור מדברי סופרים, בזה אמרו גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת של דבריהם. וה"ה במ"ע בשב ואל תעשה.

ועי' מג"א או"ח סי' י"ד שהאריך להוכיח להלכה כן, וכל זה בגנאי גדול ע"ש, וכל זה לעצמו אבל לאחר הנה אם פשע חבירו בזה פסקו להלכה על האיבעיא דמס' שבת דף ד: ועי' שו"ע או"ח סי' רנ"ג דאין אומרים לאדם חטא וכו' אפילו אם יתחייב סקילה ע"ש א"כ ה"ה הלבנת פנים. אכן במקום דלא פשע נראה דה"ה בזיון חבירו דהויא כשפיכות דמים. ובפרט דאם מבזה חבירו יש לו גם כן בזיון מזה, ואדרבא בזיון המבזה לבר דעת גדול יותר מהמתבזה ובודאי נכלל כל זה בכלל כבוד הבריות דסתמא אמרו. ועי' מג"א סי' הנ"ל דעיקר החילוק הוא אם פשע, ועי' מג"א סי' רנ"ו דאין להמתין סמוך לחשיכה על אדם גדול כמשי"כ כאן ולא כתב הטעם והוא פשוט יען שיבואו לידי מלאכה והוא ל"ת ובשל תורה אין נדחית מפני כבוד הבריות.

ומשי"כ בזמן ק"ש צע"ג אם מ"ע כזה מייחוד ה' ידחה בשביל כבוד הבריות, אכל אפשר לתקן בקריאה קודם, אכן הברכות דעת הרבה פוסקים דמה"ת עי' מג"א סי' רט"ו דכן הוא דעת הרמב"ם ז"ל ומשמע שם דכן דעת המג"א ג"כ ע"ש.

(טז) מבואר הוא בהרבה מקומות לענין שפיכות דמים שיהרג ואל יעבור דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דההוא גברא וכו', ועי' מס' פסחים פרק כל שעה, ועי' מס' סנהדרין פרק בן סורר וה"ה הלבנת פנים אשר הוא סוג משפ"ד. וראיה ג"כ מתמר אשר היה לה הלבנת פנים ג"כ עכ"ז לא גילתה על יהודה.

אכן מה שהארכתי לצייר דהיכא שחבירו עשה העבירה יש לפעמים שמותר לגלות, א"כ כשי"כ אם נוגע לו הדבר, אכן אם הוא מהאיסורים אשר אין חמור הענין בעיני העולם אז אסור לו לגלות על חבירו. וכזה פירש ג"כ החפץ חיים בהל' איסורי רכילות כלל א' סי' ו' דאם כופין אותו לגלות איזו רכילות אסור אף אם חושדים אותו, ומובן מזה דאף שחבירו עבר על איסור לשון הרע עם כל זה אסור לו לגלות.

(יז) עי' מסכת סנהדרין פ"א דף יא לענין ריח שום עמד רב חייא ויצא, ורבי מאיר דכתב גט לאחת שאמרה אחד מכם קידשני בביתא. ונראה דדוקא משום תיקון הוא כדי שלא יתביישו כולם ליתן לה גט וכן בעזרא [בגמ' שם לענין נשים נכריות], אבל בל"ז בדבר עבירה אין זו מידת חסידות לפרסם על עצמו עבירה. ואף בחטא באיזו עבירה אמרו ז"ל (סוטה ז:): חציף עלי מאן דמפרסם חטאו.

טו. אם חבירו עושה לו רעה אם יוכל להציל את עצמו ע"י בזיון של חבירו: אם חבירו עומד עליו לעשות לו רעה בממונו (יח), אם יכול להציל את עצמו באופן שלא יביישנו אסרו לו לביישו, ואם ביישו עונשו כנ"ל, אכן אם א"א להציל את עצמו באופן אחר ואם לא יביישנו וימתין עד שיומינו לדין יפסיד את ממונו, מותר לו לעשות דינא לנפשו במקום הפסד ברור אם לא חסר לו כל הפרטים דמותר לעשות דין לעצמו (המבואר בחו"מ סי' ד') ואל ימהר להורות היתר לעצמו באיסור חמור כזה.

טז. מה נקרא מתכבד בקלון חבירו: המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעוה"ב (יט), היינו אדם הרגיל לעולם להציע חכמתו ומעשיו כנגד חכמת חבירו ומעשיו כדי שיראה מכללו שהוא מכובד וחבירו בזוי. וי"א אפשר דהיינו דוקא בפני חבירו. ולכן חמור עונשו עד שאין לו חלק לעוה"ב יען שהוא מלבין פני חבירו. וי"א דאפילו שלא בפני חבירו ג"כ אין לו חלק לעוה"ב והוא מהדברים המעכבים את התשובה לכו"ע אפילו שלא בפניו. וכן הוא מפסיד בזה את מ"ע של אהבת ישראל בכל אופן, וראוי להחמיר בזה בספק איבוד נפש לעולם הנצחי.

(והפירוש בדין מתכבד בקלון חבירו הוא כך, דאם היו מתארים כל אדם במעשיו ממש כאשר הוא בלא שום יפוי, היה לבזיון, יען שהאדם עלול לשגיאה ולפחיתות, רק שכל אחד מתאר את האדם באיזו יפוי, והדרך הנכונה לאדם שיתאר א"ע חכמתו ומעשיו במעט יפוי ואת חכמת חבירו ומעשיו ביותר יפוי, אכן אם מתאר א"ע ביפוי גדול עד שהוא נראה כמכובד ואת חבירו אינו מתאר בשום יפוי עד שהוא נראה כבזוי, אם הוא רגיל בכך ממילא

דרך מצותיך

(יח) הנה לכאורה היה נראה דאף דהלכה פסוקה דעביד איניש דינא לנפשיה היינו דוקא להכות את חבירו או לחבול בו, אבל לביישו דהוא מסוג שפירות דמים אפשר שלא הותר. אבל המעיין במס' ב"ק דף כח. דקאמר ת"ש וקצותה את כפה, ממון, מאי לאו כשאנינה יכולה להציל ע"י דבר אחר, ומשני לא שיכולה להציל ע"י דבר אחר עכ"ל, והאי ממון היינו דמי בושת, אלמא דאם אינה יכולה להציל ע"י דבר אחר מותר אפילו ע"י בושת. וכן שם בדף כז: מאה פנדי בפנדא למחיה וכו' ושם דפנדא הוא בושת ע"כ. [נצ"ע בדברי המחבר ז"ל לפי מה שמסיק לעיל דהלכות פנים חמור כשפירות דמים ולכן ירהג ואל יעבור, איך מותר לבייש כדי להציל ממון].

(יט) ברמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ג כתב והמתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעוה"ב, וכן כתב בפ"ג מהל' תשובה. וברמב"ם הל' תשובה פ"ד דקא חשיב שם כ"ד דברים המעכבים את התשובה וקא חשיב שם גם מתכבד בקלון חבירו בכלל, ופי' שם מהו מתכבד בקלון חבירו, זה שמציע חכמתו ומעשיו נגד [מעשי חבירו או חכמתו כדי שיראה מכללו שהוא מכובד וחבירו בזוי, ומ' שם הרמב"ם ז"ל: אפילו אין חבירו עומד שם ולא הגיע לו בושת ע"כ לשונו, כמו שהעתיקתי כאן [בפנים אות טז].

אבל בספר שערי קדושה להקדוש ר' חיים ויטאל ז"ל בשער ח' ח"ב דקא חשיב כתות שאין להם חלק לעולם הבא וחשיב שם מתכבד בקלון חבירו, וכתב שם ע"ז אפשר דדוקא בפניו, וזה הי"א שהבאתי. ולכאורה אפשר לומר דגם הרמב"ם ז"ל מודה לזה, ומש"כ בפ"ו דאין לו חלק לעוה"ב אפשר דדוקא בפניו, ועכ"ז בהל' תשובה דקא חשיב עבירות גדולות שאדם חושב אותם כהיתר לכן מעכבים את התשובה שם חושב אפילו שלא בפניו, כי באמת עבירה גדולה היא שעובר על מ"ע דואהבת, ולכן כתב אפילו אינו עומד שם ולא הגיע לו בושת.

אכן בספר חרדים (פ"ט אות כ"ח) כתב מפורש דאפילו שלא בפניו אין לו חלק לעוה"ב, וכיון שגם ספר שערי קדושה כתב בלשון אפשר ונראה שהוא מסופק בזה ראוי לכל אדם להחמיר בספר חיי עוה"ב אשר ע"ז כל יגיעתינו. ובפרט שלדינא אין נפ"מ כי בין כך וכך עובר על מ"ע הנ"ל [- ואהבת] אשר היא כלל גדול בתורה, ומי הפתי ושוגה אשר יקל לעצמו בספק אבדון נפשו לנצח.

אכן הפי' ע"ז הוא לקרב אל השכל כמו שהעתיקתי כאן. ראשית יען שהוא רגיל בכך, דהכי נמי בעלי לשון הרע שאחז"ל אין להם חלק לעוה"ב גם כן מיירי שכל אומנתו הוא בעל לה"ר, שנית אשר לשון הרע הוא ג"כ אם מתאר את חבירו בפחיתות הן בחכמה הן במידות הן במעשים, והרב הצדיק בעל חפץ חיים האריך בזה בס' חפץ חיים כלל ה', ולפליאה בעיני אשר לא הביא מהרמב"ם ז"ל דמתכבד בקלון חבירו מפורש דאפילו שלא בפניו והוא לש"ר וכתב שמציע חכמתו ומעשיו, אלמא דאפילו בחכמה ג"כ מיקריא לה"ר ואדרבא חמור עוד עד שמעכב את התשובה ואין לו חלק לעוה"ב ה' ישמרנו מכ"ז.

הופקר אצלו עון לשון הרע וביטול מ"ע של ואהבת לרעך כמוך אשר זה יסוד כל התורה, ולפיכך כרתוהו ברוח קדשם מחיי עוה"ב).

י. **חילוק גדול בין מבזה חבירו סתם למבזה ת"ח:** וכל זה הוא במבזה חבירו שאינו ת"ח, אכן אם הוא ת"ח (כ) הוא חמור יותר ויותר, ומאוד מאוד צריך כ"א לזהר בכבודו יען שכבודו הוא כבוד התורה והמקום, וחמור הת"ח הרבה מסתם איש ישראל בכמה דברים: (א) שאפילו בלב אסור לבזותו. (ב) שאפילו בזיון קל אשר לסתם איש ישראל לא נחשב לבזיון עכ"ז לת"ח נקרא בזיון, וחמור עון מבזה ת"ח אשר קראוהו חז"ל להמבזה אפיקורוס ואין לו חלק לעוה"ב. (ג) שאפילו שלא בפניו ואפילו אחר מותו אם ביזהו נקרא ג"כ מבזה ת"ח. (ד) שהפיוס לת"ח קשה מאוד שאפילו אם הוא ימחול על כבודו אבל כבוד התורה הקדושה אין בכוחו למחול כמה פעמים וכבר כתבנו הלכות נקימה ונטירה אשר גם בזה"ז יש דין ת"ח לענין זה.

ונבאר עוד פרט אחד בזה, דאפילו אם ידוע אשר עסק בתורה כל ימיו שלא לשמה רק בשביל איזו פנייה לטובתו, כגון שיהיה רב וחכם וכיוצא בו, עכ"ז אם רק לא פירש מהתורה נקרא ת"ח לכל הנ"ל, חוץ ממי שלומד התורה לשם חכמה בעלמא אין זה בכלל ת"ח, אבל אם רק מאמין בקדושת התורה אסור לבזותו אפילו בלב.

יח. **עצות לכל זה:** (כא) ראשית שיעקור ממנו מדת הגאווה בכל פרטיה (כאשר יתבאר להלן בהלכותיה אם יזכנו ה') וגם לקנות לעצמו מדות טובות, ויהדר לעולם להיות מן הנרדפים ולא מן הרודפים, מן הביישנים ולא מן המביישים, וישים נפשו בכפו בתפלתו ובקשתו מאת ה' בעת אמירת אלקי נצור שלא יכשל ח"ו באבדן נפשו לעוה"ב, ולעולם יהיה כבוד חבירו חביב עליו, ויקנה על עצמו מדת הבושה, והבא לטהר מסייעין אותו.

דרך מצותיך

(כ) בספר נפש החיים להגאון הצדיק ר"ח וולאזין כתב שאפילו בלב אסור לבזותו ע"ש שער ג' ומקור לא כתב על זה. ונראה שמקורו כמש"כ הרב הגאון בעל חיי אדם ה' כיבוד אב כלל ס"ז סי' ג' אשר בזיון הוא במחשבה ג"כ. ומה שכתבתי שאפילו בזיון קל, נלמד ממס' סנהדרין פרק חלק [צט:] שאפילו מבזה חבירו בפני ת"ח נקרא ג"כ מבזה ת"ח וכגון דקא' הני רבנן, ועוד שם כיוצא בזה. ומש"כ שאפילו שלא בפניו ואפילו לאחר מותו, עי' יו"ד סי' של"ד שכתב אפילו לאחר מותו, וא"כ כש"כ בחייו ושלא בפניו.

ומש"כ שהפיוס קשה מאד הוא פשוט ומבואר, וכבר אחז"ל שנשיכתן נשיכת שועל כמש"כ השבט מוסר יען ששיניו עקומות ואין לו רפואה וכן עקיצת עקרב ולחישת שרף, וכמחז"ל (שבת קיט:) כל המבזה ת"ח אין לו רפואה למכתו. ומש"כ שאפילו למד שלא לשמה כ"כ בספר נפש החיים שער הנ"ל, והאריך באמרי נועם ראיות מש"ס ופוסקים. ועי' זהר הקדוש פרשת לך-לך דף פח בסתרי תורה בעובדא דר' יוסי בן פזי, וחידוש אשר הגאון הנ"ל לא הביא זה, וכל טעמו יען שהוא במורדי אור תורה"ק ויכול להיות ללא כהן מורה ח"ו, ועי' שערי תשובה להרב רבינו יונה איך שהסביר גודל העון יצילנו ה' מכ"ז.

(כא) בודאי איש הנלבב לא יסח דעתו מזה מלחפש עצות שלא יכשל ח"ו בעון חמור כזה, ובודאי שורש הדבר הוא מגאווה יען שמחשיב את עצמו לאדם גדול ולחבירו לבזוי, ולכן הוקל בעיניו כבוד חבירו לבזותו, אכן אם יעקור ממנו שורש הרע הזה ואדרכא יכיר בחסרונותיו ויחקור אחר מעלת חבירו, יקר בעיניו כבוד חבירו.

ומש"כ מן הנרדפים הוא ג"כ עצה לכל זה, שבאם יגמור בדעתו להיות מן הנרדפים אז אם חבירו יגע במה שבידו לא יבא לבייש את חבירו. ותפילה לזה הוא סגולה גדולה מהכל, וכמה אנשים זכו לענוה בשביל תפילתם. ומש"כ לעולם יהיה כבוד חבירך, הוא ממס' אבות, ומידת הבושה מוזכרת גם שם "ובושת פנים לגן עדן". ובמס' נדרים דף כב כל מי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני, על כן יקנה לעצמו מידת הבושת ויזכה לחיי עוה"ב בב"א.

♦ אין חשש הלבנת פנים במניעת נתינת יד לאשה

קריינא דאגרתא: למרן הסטייפלער ז"ל: מכתב קסב: נתינת יד לאשה: בעה"ת יום

ה' פ' ויק"פ התשכ"א: לכבוד היקר שיחיה, בדבר נתינת יד לאשה, אין ספק כי הוא איסור גמור, דכל קריבה לערוה אסורה ולהרמב"ם ז"ל בספר המצוות מצוה ל"ת שנ"ג והסמ"ג הוא ל"ת מדאורייתא ולהרמב"ן ז"ל להשגותיו הוא מדרבנן, ועכ"פ אין בזה שום היתר, ומי הוא זה שיאמר זכיתי למדרגת רב שמואל ב"ר יצחק או מדרגת עולא. ואומרים בשם מרן החזו"א זצלה"ה שאמר שזהו בדין יהרג ואל יעבור ככל אביזרייהו דעירות. ואין נפק"מ בין נשואה לבלתי נשואה כיון שהבלתי נשואה ג"כ ערוה מחמת נדה, וגם בפנויה וטהורה אכתי איכא איסורא מונשמרתם מכל דבר רע שלא יהרהר בו, ומי יאמר זכיתי לבי שלא יגרם לו שום הרהור כלל.

ומה שכתבת דכי אשה מגישה מקודם איכא בזה משום מלבין ברבים אם לא יתן, ח"ו לומר כן דאפילו ודאי תתבייש ברבים אין בזה שום צד היתר במה שהאחד יתבייש מחמת מניעת עבירה, ואמרו חז"ל המוצא כלאים בבגדו פושטו אפילו בשוק, ורב אדא ב"א קרע כרבלתא בשוקא שהיה שוה ד' מאות זוז מאשה אחת בפרק ג' דברכות.

במקרה שיהיה נמצא במצב בלתי נעים ע"י מניעת יד יכול לומר לאשה שמסתמא אינה יודעת שיש בזה איסור אבל אסור הוא ע"פ תורה"ק, והנני דו"ש ומברכו בכל מוב ברו"ג, יעקב ישראל קניבסקי.

שם: מכתב קסג: בענין הנ"ל: בעה"י אור ליום ה' ויחי התשכ"ב, קיבלתי מכתבו, ואע"פ שמהראוי שלא להשיב, נתישבתי להשיב הפעם בשביל לאפשרי מאיסורא.

על מה שכתבתי דנתינת יד לערוה הוא מדאורייתא כמש"כ הרמב"ם ז"ל בספר המצוות שנ"ג, העתיק הכותב לשון הרמב"ם ז"ל פכ"א מאיסורי ביאה ה"ו דהמחבק אחת מהעריות שאין לבו נוקפו עליהן כו', דמשמע שהוא מדרבנן, וכתב הכותב דהכא נמי כשנותן בשביל הנימוס. וזה שקר גמור כי לא ימלט שאיש צעיר יגע באשה ולא יגרם לו שום חימום ר"ל או איזו הרגשת הנאה מעריות ר"ל, ובזכרוני שכבר רמזתי במכתבי הראשון דאין לנו ההיא דעולא בסוף קידושין בזמנינו.

על מה שכתבתי דלא שייך כלל וכלל מלבין פני האשה במה שהיא מתביישת על מניעת נתינת היד שהיא עבירה, פטפט הכותב דברים שאסור לשומען וכתב דיש כאן גדול כבוד הבריות שדוחה אפילו בקום ועשה לאיסור דרבנן, כההיא דאורייתא סי' י"ג במצא בשבת בכרמלית שנפסקה ציציתו.

ואסור לומר דברים הללו דהתם וכל הני דברכות י"ט היינו שאינו רוצה כלל גוף העבירה, דמה שרוצה שלא להיות ערום שזה הכבוד הבריות שם אינו עבירה כלל, רק שעכשיו אינו מוצא בגד אחר אלא כלאים או חסר ציצית, ובזה התירו משום כבוד הבריות איסור דרבנן.

אבל מי שרוצה ומתאוה לעשות גוף העבירה משום דבלא זה חשיב אצלו בזיון כשנמנעים מהעבירה בזה, אדרבא מצוה גדולה לביישו ככל האפשר כדי להפרישו מאיסורא, ובית דין מנדין את המזלזל ביו"ט שני שקל משאר איסורי דרבנן אפילו שזה חושב שהוא מצוה כגון שקברו מת ביו"ט שני כמבואר בפסחים דף נ"ב ובסנהדרין דף כ"ו, וכן כל המזלזל באיזו דבר האסור מדרבנן משמתינן ליה ומבזין אותו בזיון נורא שאין עומדין בד' אמותיו ואין אוכלין עמו ואין מצרפין אותו למנין לכל דבר שבקדושה, והמנהג לגרשו מבית המדרש, ובית דין יכולין להחמיר עליו שלא לקוברו והכלבים יאכלוהו, ושלא למול את בניו כמבואר כל זה ביו"ד סימן של"ד.

ואין חוששין כלל וכלל על כבוד אותו אדם שעובר על דרבנן, וזה אפילו אם עובר פעם אחת, וכש"כ וק"ו מי שפורק ר"ל עול תורה לעבור תמיד בהפקרות על איזו איסור דרבנן שעפ"י ד"ת אילו היה יד ביד תקיפה היו צריכין להזהירו בכל מיני אזהרות, ואם אינו מועיל היו צריכים לרדפו עד חרמה להעמיד דין תורה תורתנו הקדושה על תילה, אלא שבעוה"ר אין ידינו תקיפה ואנחנו בגלות אצל הפורקי עול מכל המינים, והלוואי שהם לא יפריעו לנו לשמור תורתנו הקדושה, ומשום זה נמנעים מלהוכיח ומעלימים עין מכל הנעשה ועיי"ש בסוס"י של"ד.

ועכ"פ בנידון זה שהבחור יכול בוודאי למנוע את עצמו ואת האשה מעבירה ע"י אי נתינת ידו, הלא במה שנוגע למעשה עבירה זו ידו תקיפה שיכול למנוע, והאיך יעלה על הדעת שיחוש על כבודה של ארורה זו הרוצה דוקא לעשות העבירה, והלא במצב זה שבידו למונעה בלי חששות של סכנת נפשות היה צריך לביישה בכל מיני ביושים להפרישה מאיסור, וכ"ש שהוא עצמו לא יעשה איסור ר"ל מחמת חשש של כבודו או כבודה ששניהן ראויים לקלון ולבזיון במה שעניני תורתנו הקדושה מזולזל אצלם ר"ל, ועל כבוד הבורא ב"ה שמתמעט ע"י הללו הנוהגים בהפקר ובכזוי למצוותיו יתברך לא חסין ורק על כבודה של אותה ארורה מופקרת חוששין, ה' ישמרנו.

נא להחזיר לי מכתב זה או העתקה ממנו, הדו"ש ומברכו שיחזיק ביראת ה' כל היום ולא יפנה להבלי שוא, יעקב ישראל קניבסקי

אגרות משה: או"ח ה' סימן כ: אות יד: בענין מלבין פני חברו ברבים שאין לו חלק לעולם הבא שכתב הרמב"ם שהוא רק ברגיל בזה.

והא דכתב הרמב"ם בפ"ג מתשובה הי"ד על מלבין פני חברו ברבים שאין לו חלק לעוה"ב, שהוא דווקא אם רגיל בזה, שהוקשה לכתר"ה מאין מקורו. הנה על עצם הדבר שדווקא כשרגיל בזה אין לו חלק לעוה"ב, אין צורך לבקש מקורים שיהא זה דבר מפורש בגמ', דהרי לא שייך שיהא מלבין פני חברו - שתניא רק שהוא כאילו שופך דמים בב"מ דף נ"ח ע"ב, והוצרך ר"נ בר יצחק ליתן טעם משום דחזינא ליה דאזיל סומקא ואתי חיורא - עדיפא מרוצח ממש, שלא נאמרה בו חומר זה, דאין לו חלק לעוה"ב. שלכן צריך לומר דהוא רק ברגיל בזה, דאינו חושש לרציחה זו, שלא מת ממש, אף שידוע ג"כ שהוא צער גדול להאדם כרציחה. או שלא מחשיב זה לרציחה כלל, דהוא כופר בטעם זה שאמרו חכמים כלל. והרגיל בדבר זה תמיד משמע דהוא מחמת שאינו חושש לרציחה, שהרי תניא דהוא כאילו שופך דמים. דאם אך היה נזהר בזה מלהתרגל בהלבנת פנים מאחר שאמרו חכמים שהוא כאילו שופך דמים, אף שאינו מבין הטעם, נמי וודאי יש לו חלק לעוה"ב. אבל כשאירע איזה פעם שבייש את חברו בהלבנת פנים, הא אפשר שאף שחושש לרציחה כזו דהלבנת פנים, נמי אירע זה מצד יצר כעסו ויצר גאוותו וכדומה, שאירע לפי שעה, שאין לדונו אלא על מעשה חטא זה. שאף שהוא חטא גדול וחמור מאד, הוא וודאי קיל הרבה מרציחה ממש, שיש לו חלק לעוה"ב. ולכן עצם הדבר וודאי ברור שהוא דווקא ברגיל. וכן בכל מה שחשב שם הרמב"ם, הוא דווקא ברגיל בזה.

אך לפ"מ שכתבו מפרשי הרמב"ם בכמה מקומות, שלא נקט דבר שלא נמצא מפורש, בלא לשון יראה לי, לכאורה לא מתורץ עדיין. ואולי סובר הרמב"ם שהוא פירוש הא דא"ר חנינא שם בב"מ, לפי מה דמפרש הגמ' את דבריו, כל היורדין לגיהנם עולים חוץ משלושה שיורדין ואין עולין, ואלו הן הבא על א"א והמלבין פני חברו ברבים והמכנה שם רע לחברו, שהקשו התוס', דהא הבא על א"א יש לו חלק לעוה"ב. שהרמב"ם יסבור שפירושו שאף כל הרגיל לעבור על איזה מצווה יורדין לגיהנם ועולין, חוץ מאלו שלושה, שהרגיל

בהן אין עולין, שלכן הוא כמפורש שהוא דווקא ברגיל בהן. ויהיה חמור ממומר לעבירה אחת, שנקט הרמב"ם בה"ט שאין לו חלק לעוה"ב, אף בכל לאו, כגון ללבוש שעטנז ולהקיף פאה. דהתם כתב הרמב"ם דהוא דווקא כשעושה להכעיס, ובאשת איש הוא אף לתיאבון. ואף שלא נמצא ברמב"ם הא דהבא על א"א ברגילות שאין לו חלק לעוה"ב, אולי לא פסק הרמב"ם כר' חנינא, בבא על א"א אף ברגילות, עכ"פ סובר כן לפרש את דבריו. וא"כ אף במה שנקט ר' חנינא במלבין חברו ומכנה שם רע לחברו, נמי הוא רק ברגיל בהן, ובאלו דמלבין ומכנה פסק כר' חנינא. ונמצא שיש מקור מפורש בגמ', שלכן לא כתב ע"ז יראה לי.

שם: אה"ע ב' סימן א: באח צעיר אם יכול לישא אשה קודם אחיו הגדול כשאחיו מקפיד.

י"ח אלול תשכ"ב. נשאלתי מהגאב"ד דשארמאש שליט"א באח צעיר שנזדמן לו שידוך הגון ואבי הכלה רוצה דוקא שישאנה תיכף ולא יחכה עד שיזדמן לאחיו הגדול שידוך וישא תחלה משום שרוצה שישא קודם שימלאו לו עשרים שנה והאח הגדול מצטער מזה אם רשאי הצעיר לישא תחלה ואם האב רשאי לעזור להצעיר כדרך האב לבנו.

והנה פשוט לע"ד דאף לכתחלה יכול אח צעיר לישא אשה אף שאחיו הגדול לא נזדמן לו עדיין אשה לישאנה כי הרי הוא מחוייב לישא אשה ואיך שייך שלא יקיים חיובו בשביל שאחיו הגדול לא מקיים ואף שמה שאינו מקיים הוא מצד האונס שלא נזדמנה ההוגנת לו מ"מ לא שייך שלכן יתבטל גם הצעיר ממצותו איזה זמן בלתי ידועו....

[==...חסר]

ומה שרצה כתור"ה לומר דאולי יש להצעיר להמנע משום שהוא בושט עבור הגדול והוא כעין הלבנת פנים שהוא איסור חמור -

הנה גם לענין הבושט הוא רק שבעצמו מתבייש מזה דהא הרבה יש שמתאחרין מלישא בשביל הרבה טעמים אם בשביל שיש שרוצים ללמד שחושבין שאחר הנישואין שיהיה רחים בצוארו לא יוכל ללמד כדאיתא בקידושין דף כ"ט אם בשביל ענין פרנסה שרוצין להסתדר באיזה אומנות וכדומה ויאמרו גם עליו שיש לו איזה טעם. וגם הא כשירצה לאחותי דרגא כעצת חז"ל ביבמות דף ס"ג ישיג אתתא ואיך שייך שיעכב לאחיו בטענה שבושט הוא לו, במה שרוצה להתגאות ולחכות עד שיזדמן לו אשה חשובה שתצא בו. וגם מסתבר שלא שייך לאסור לאדם מלעשות עסקיו וכל צורכי גופו בטענה שאחד יתבייש ע"י זה במה שהוא לא הצליח כמותו. ולכן איני רואה שום איסור ואף לא שום דבר שלא כהוגן בזה שישא הצעיר תחלה ואדרבה זכה במצוה רבא דנישואין ופז"ר שחייב בן עשרים ולא יצטרך לבקש זכותים להנצל מהעונש דאמר רבא ותנא דב"ר ישמעאל והוא דבר ברור לדינא. משה פיינשטיין

מנחת שלמה: חלק א סימן ז אות ד בתור"ד: ...ומדי דברי בענין פקו"נ דוחה שבת הנני

להעיר במ"ש בגמ' ב"מ נט. ובעוד מקומות בש"ס: נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנ"ל מתמר דכתיב היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה, ובמס' סוטה י: כתבו התוס' בד"ה נוח: ונראה האי דלא חשיב ליה בהדי ג' עבירות שאין עומדים בפני פקו"נ ע"ז וג"ע ושפ"ד, משום דעבירת הלבנת פנים אינה מפורשת בתורה ולא נקט אלא עבירות המפורסמות עכ"ל, והפרי חדש בהגהות מים חיים על הרמב"ם כתב בהל' יסודי התורה פ"ה ה"ב אהא דכתב הרמב"ם שבשלש עבירות יהרג ואל יעבור דה"ה נמי הלבנת פנים ומביא שם דברי התוס' הנ"ל שבמס' סוטה.

ואף שהמאירי כתב במס' ברכות (מג): אהך מימרא דנוח לו לאדם שהוא "דרך צחות", וכנראה שסובר שהן דברי אגדה ואין למדין הלכה מאגדה [ומצינן כע"ז בשלהי מס' ב"ק דא"ר יוחנן "כל הגוזל את חברו שוה פרוטה כאילו נוטל נשמתו ממנו" ואפי"ה מותר להציל עצמו בממונם של אחרים ואין רואין אותו כהורג את הרבים להצלת עצמו], אולם דבריו הם לא כהתוס' הנ"ל.

ועיין גם בשערי תשובה לרבנו יונה שכתב בשער ג אות קל"ט: והנה אבק הרציחה הלבנת פנים, וכמו שאמרו כי יהרג ולא ירצח דומה לזה אמרו שיפיל עצמו לכבשן האש ולא ילבין פני חברו ברבים, וגם עיי"ש בפנ"י בב"מ שמסתפק אם הוא רק היתר או חיוב גמור למסור נפשו להריגה,

ומעתה אף שאין להעלות כלל על הדעת שיהא מותר להרוג את הרודף להלבין פני חברו כמו שמותר להרוג את הרודף אחר חברו להרגו, אבל מ"מ צ"ע מ"ט לא יהא מותר לחלל שבת כדי למנוע הלבנת פנים, ולכאורה הוא קל וחומר ומה אם מותר לחלל שבת כדי להציל אדם ממיתה כ"ש דשרי להציל מהלבנת פנים דחמור יותר משריפת ג' נפשות בכבשן האש, וגם ק"ו הוא מיהודה שההלבנת פנים היתה רק לומר עליו שנתכוין לבוא על גויה פנויה אשר רק בבי"ד של חשמונאי גזרו על זה איסור, וכ"ש במי שרודף אחר חברו לבזותו ולהלבין פניו ברבים בעלילות של שקרים וכזבים,

הן אמנם שלולא דברי התוס' ורבנו יונה היה אפשר לומר דשאני התם שאף אם היתה אומרת בפירוש שממנו נבעלה וגם היו בידיה חותמת ופתילים אפי"ה לא היתה נאמנת (עדיין צ"ע בדבר) אם הוא היה מכחישה, אלא שאף על פי כן יכולה היתה לחשוב שתציל עצמה מפני שלא יוכל להעזיז כנגדה אם היא תאמר כן בפירוש, רק בכגון דא אמרינן דמוטב שתפיל עצמה וכו' כיון שאין זה ברור שהיתה מצלת עצמה ע"י ההלבנת פנים (שוב ראיתי שהמהר"ם שיף תמה כעיי"ז על הגמ' בב"מ עיי"ש), אבל כיון שהראשונים לא פירשו כן משמע שאם היתה אומרת בפירוש שנבעלה לאותו צדיק היתה נאמנת ומצלת בכך ג' נפשות ואעפ"י כן לא רצתה לגלות,

וכיון דלבר מהמאירי פירשו כולם את הגמ' כפשוטה צ"ע מה טעם לא יהא מותר לחלל שבת להציל אדם מהלבנת פנים של אמת וכ"ש של שקר וכזב. [כעיי"ז ראיתי להגאון מוהר"ש קלוגר ז"ל שכתב בסוף חו"מ שאפי"ה אם רואה את חברו טובע בים אין אדם חייב לבזות את עצמו להצילו וכתב: וראיה ברורה לזה מהא דאמרינן בסנהדרין דף ע"ה ע"א אלא למ"ד פנויה היתה מאי כולי האי ומשני רב פפא משום פגם משפחה. וקשה אטו משום פגם משפחה ימות זה, כן נלפענ"ד נכון וברור, עכ"ל, והיינו כמו שרואים מתמר דבזיון חשיב כמיתה, אולם דבריו תמוהים מאד ואי אפשר כלל להשוות בזיון של עצמו להלבנת פנים של אחרים, ועיין בכלי חמדה פרשת תצא שהרבה להשיב ע"ז].

ברם צ"ע הלא פשוט הוא שיכולים ודאי לתבוע מאדם גדול וחשוב על גניבת ממון וכדומה, וגם העדים חייבים ודאי להעיד על כך ואם ימנעו מלהעיד משום חששא דהלבנת פנים עוברים ודאי בלאו של אם לא יגיד וגו', אע"ג דאין לך הלבנת פנים גדולה מזו, וגם גומרינן דינו של בן טובים למיתה אף אם ע"י זה איכא זילותא טובא והלבנת פנים לכל המשפחה,

ואין לומר דשאני התם שיהודה היה רק דיין ולא בעל דין, דגם בזה נלענ"ד שאם אחד תובע את חברו שגנב ממנו חפץ והנתבע יודע שהחפץ נמצא בביתו של זה שהוא דן אותו דשפיר מותר להצטדק ולהראות להם שהחפץ הוא אצל הדיין אע"ג שע"י זה ודאי ילבין פניו ברבים,

ולכאורה י"ל דעובדא דתמר שאני מפני שהיא עצמה גרמה לכך בזה שעשתה מעשה להכשילו, ולכן גרע טפי, אבל מפשטות דברי הגמרא והראשונים לא משמע הכי, וכיון

שכן צ"ע הלא ברור הדבר שאם היתה יכולה תמר להציל עצמה ממיתה ע"י חילול שבת ודאי שהיתה חייבת לעשות כן, ואילו ע"י הלבנת פנים אמרינן דמוטב להפיל עצמה לכבשן האש, ואפי"ה מעולם לא שמענו שיהא מותר לחלל שבת להציל אדם מהלבנת פנים, ונראה דכיון שחז"ל קורין את טענתה של תמר בשם הלבנת פנים צריכים ודאי לומר שמצד הדין הי' אסור לתמר לגלות הדבר ולהלבין פניו, ולפיכך אמרינן דאף שהיתה יכולה להציל עצמה בכך אפי"ה מוטב שתמות ולא להלבין פנים שלא כדין, אבל במי שמחויב בדבר שפיר אמרינן יקוב הדין את ההר ואין לחוש כלל להלבנת פנים ידיה ושל משפחתו כיון דדינא הכי, רק צריכים עדיין למצוא טעם למה הי' אסור לתמר לגלות את האמת ולהציל עצמה בכך, וגם עדיין צ"ע דמ"מ יהא מותר לחלל שבת ולהציל אדם מהלבנת פנים שלא כדין.

ונראה דהנה מי שהוא עשיר מופלג ונפלה בשבת אש ברכושו אע"ג שכבוי הוא רק מלאכה שאינה צריכה לגופה אפי"ה אסור לכבות, אע"ג שצער גדול עד מאד בראותו אש אוכלת ושורפת לעיניו את כל רכושו ויהפך מעשיר מופלג לעני המחזיר על הפתחים, וגם יש מקום לחשוש לנגישות והלבנת פנים שלא כדין מבעלי חובות, וגם אפשר שיחלה האיש מרוב צער וימות,

ועיין גם במ"ש הגאון והאדר"ת ז"ל בקונטרס עובר אורח סי' שלד לענין הצלת כתבי יד וז"ל: "וקצת י"ל דהו"ל ספק סכנת נפשות למי שעמל ויגע בהם כל ימיו ויוכל לבוא לידי חולי מעגמת נפש רח"ל וכמו ששמעתי על הגאון ר"א חרל"פ ז"ל שהי' אבד"ק ביאליסטוק שקרה אסון לכתבי קודש שלו ולא האריך ימים מעגמת נפש לא עלינו", ואפי"ה אסור לכבות,

אע"ג דמצינן להרא"ש שכתב בריש פרק שמונה שרצים במי שפרעוש עומד על בשרו בשבת ונושכו "מותר ליקחנו ולהשליכו מעליו דאינו כמתכוין לצודו אלא כמתעסק שלא ישכנו ואין בו משום איסור טלטול מידי דהוה אקוץ ברה"ר דשרינן בפרק כירה לטלטלו ולהוליכו פחות פחות מד' אמות", ואפי"ה בהפסד מרובה של ממון אע"ג שהכאב והצער הוא גדול פי כמה והיה מסכים שיקטעו לו ידו אם ע"י זה ינצל רכושו ואפי"ה אסור, והיינו משום דצער הגוף ממש שאני וכהני תלת דפטור ומותר צידת צבי ונחש ומפיס מורסא,

וכן בכבוי גחלת מסופקני במ"ש בשבת מב. שמותר לכבות גחלת ברה"ר בשביל שלא יזוק בה רבים, דאפשר דהוא משום דברה"ר כיון דשכיחי ביה רבים ההיזק יותר מצוי, אבל אין זה דוקא מפני שרבים יזוקו בה בזה אחר זה אלא גם בכה"ג שהגחלת אינה יכולה להזיק אלא לאדם אחד בלבד ולא יותר ג"כ מותר, וכן נראה גם מהרא"ש הנ"ל, וא"כ מ"ש מכבוי שריפה דאסור אפילו של רבים אע"פ שכולם יצטערו, וע"כ דנוק הגוף שאני, אבל בזה שנותן אל לבו ומצטער הרבה אין מתחשבין כלל משום דחשיב כאילו הוא ממית עצמו ולא האש,

וכיון שכן אפשר דה"ה נמי הלבנת פנים אע"ג שצער גדול מאד, מ"מ מסתבר דהצער של שריפת כל רכושו או כל כתבי ידו אשר עמל ויגע עליהם כל ימי חייו הוא הרבה יותר גדול מהלבנת פנים.

ולכן נראה דאסור לעבור גם על שבות דרבנן כדי למנוע הלבנת פנים מעצמו או מאחרים אע"ג שהוא גם מציל בכך את המלבין מעוון חמור שאין לו חלק לעוה"ב, והא דשרי שריפת ג' נפשות למנוע הלבנת פנים היינו דכמו שמבואר באחרונים שאסור לאדם להציל עצמו ממיתה ע"י קטיעת אבר של חבירו שלא ברשות, וגם יש ס"ד דאסור להציל עצמו בממון חבירו, כמו"כ אסור להציל עצמו ע"י הלבנת פנים של אחרים שלא כדין, אבל כמו שהרודף להפסיד ממון חבירו או אפי' לקטוע אבר אסור לחלל שבת כדי להצילו כך גם בהלבנת פנים, והיינו משום דאף אם אסור להציל עצמו באיסור גזל או הלבנת פנים מ"מ

כדי למנוע אחרים מזה אין שום היתר לעבור עבירה, ורק משום פקדון ממש אמרה תורה שמותר לחלל שבת ולהרוג את הרודף אפי' בשבת.

ולדעת הכפות תמרים ביומא פ"ב שסובר דשרי לקלקל אבר של חבריו להציל עצמו ממיתה, נראה דה"ה נמי דשרי להלבין פנים, כדי שלא יהרג, אבל כל זה דוקא כשהעכו"ם בפירוש אונסים אותו להלבין ואומרים שאם לאו יהרגוהו, אבל אם העכו"ם רוצים להרגו אלא שהוא עצמו מצא דרך של הצלה ע"י הלבנת פנים שלא כדין אפשר דיהרג ואל ילבין, וכמו"ש דמוטב שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים,

אולם בהתבונני נראה דעדיין יש מקום לדון שיהא מותר לעבור אדרבנן אפילו בקום ועשה להנצל או להציל אחרים מהלבנת פנים, וכמו"ש בגמ' ברכות יט: דגדול כבוד הבריות שדוחה לאו דלא תסור, ועיין בשבועות ל: לענין צורבא מרבנן דידע בסהדותא וזילא ביה מילתא, שכתבו שם בתוס' אהא דאמרו שם שלענין איסורא אין חכמה וגו' דלפיכך אין חוששין בזה לגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה בשב ואל תעשה, משום דאין בזה גנאי כל כך עיי"ש,

ולפי"ז בהלבנת פנים ברבים דאיכא צער ובזיון טובא יש לדון גם לענין דאורייתא בשב ואל תעשה וכ"ש דרבנן אפילו בקום ועשה, ועיין גם בשו"ע או"ח סי' י"ג דאם נודע לו בשבת כשהוא בכרמלית שהטלית שעליו פסול לא יסירנו מעליו עד שיגיע לביתו דגדול כבוד הבריות, אע"ג שהוא עובר אתרי דרבנן חדא שנושא משא בכרמלית וגם על זה שהוא לבוש בבגד של ד' כנפות בלא ציצית, ועיין גם באו"ח סי' של"ט לענין חופה בשבת דשרי משום ביוש חתן וכלה, וגם סברא הוא דכמו שמותר לטלטל בשבת קיסם שהוא מוקצה לחצוץ בו שיניו בכה"ג שלא היה יכול להכין קיסם מאתמול כמבואר בסי' שכ"ב משום טעמא דגדול כבוד הבריות, הוא הדין נמי דשרי לעבור אדרבנן אפילו בקום ועשה כדי למנוע הלבנת פנים מעצמו או מאחרים, דאפשר שזה דומה למי שרוצה לבזות אדם ולפשוט מעליו בגדיו בשוק שהוא גנאי גדול, דלכאורה נראה דהוי בכלל כבוד הבריות שדוחה לאו דאורייתא בשב ואל תעשה ודרבנן אפי' בקום ועשה, וה"נ בהלבנת פנים, והדבר צריך הכרע.

❖ בגדרי הלבנת פנים בתביעה לחשוד על ממון:

=תשובה לשאלת הר"ר שלמה לורנץ נדפסו בספרו "מלואי שלמה" ועיי"ש

מנחת שלמה: תנינא (ב-ג): סימן קלג: אחרי תת ברכה בכבוד ויקר כדחזי הנני מוקיר ומחשיב את רצונו לחוות דעתי על קונטרסו החשוב בענין הלבנת פנים בתביעת ממון, כגון בעה"ב החושד בפלוני שעבד בביתו ומבקש ממנו לפתוח תיקו, ואף שמאד נהניתי מדבריו הטובים והישרים, עכ"ז הנני רושם לפי סדר דבריו את אשר נלענ"ד להעיר.

א) שפיר מסתבר כדעתיה דמר שמברייטא זו [מסכת דרך ארץ פ"ה "לעולם יהיו כל בני אדם חשובין לפניך כליסטים והוי מכבדן כר"ג, ומעשה ברבי יהושע שהשכים אצלו אדם ונתן לו אכילה ושתייה והעלהו לשכב ונטל סולם מתחתיו, מה עשה אותו האיש, עמד בחצי הלילה ונטל את הכלים וכרכן בטליתו וכיון שביקש לירד נפל מן הגג ונשברה מפרקתו, לשחרית השכים רבי יהושע ומצאו כשהוא נופל, אמר לו ריקה כך עושים בני אדם שכמותך, אמר לו רבי לא הייתי יודע שנטלת את הסולם מתחתי, אמר לו ריקה אי אתה יודע שמאמש זהירים בך"], שמעינן רק שמותר או צריך כל אדם לשמור על ממונו ולהזהר גם מכשרים כמו מליסטים אבל לא נשמע משם שמותר גם לבייש אותם, וגם נראה שאם אותו גנב לא היה בהול כל כך לבצע גניבתו לא היה בא כלל לידי בזיון וכ"ש לנזק של חבלה, כי היה רואה שהסולם איננו והיה מבקש מבעה"ב להביאו, והיה דן אותו לכף זכות שהסילוק היה לאיזה צורך ולא להיות נעלב מזה, ומה שנשברה מפרקתו היה רק מחמת רוב הבהילות שלו, וממילא לא שמעינן כלל מהך עובדא שמותר לגרום חבלה לגנב וכ"ש שלא לסכן חיים בשבירת מפרקתו דחשיב כמת שמטמא מחיים.

(ב) [מש"כ מהגמ' ב"מ כ"ד ע"א "מר זוטרא חסידא אגנוב ליה כסא דכספא מאושפיזא חזיה לההוא בר בי רב דמשי ידיה ונגיב בגלימא דחבריה אמר היינו האי דלא איכפת ליה בממונא דחבריה כפתיה ואודי", ומשמע שע"פ חשד גרידא מותר להכות וא"כ נימא דכש"כ דשרי לביישו ולצער ע"י פתיחת התיק]. יתכן דמר זוטרא רק "אמר" את זה לעצמו ולא לאחרים וקרא אותו לדבר אתו ביחידות, וחקר אותו וראה שגם שיקר וכפר דלא נגיב כלל בגלימא דחבריה ועוד מיני חקירות באופן כזה שלאחר החקירה ידע ברור שהוא הגנב ולפיכך כפתו עד שהודה, ועיקר כוונת הגמ' הוא ללמדנו שהאומד הדעת של מר זוטרא ממאי דנגיב בגלימא דחברו שהוא גם חשיד על גניבה היה נכון, ורק להרא"ש שגם הלקהו שפיר צריכים לומר כמו שהביא כת"ר מהחפץ חיים כלל ז' סי"ב, דמד"ת אסור להכות אפי' לבי"ד כש"כ ליחיד אפי' על סמך אומדן ויסוד חזק, והמעשה של מר זוטרא היה לצורך שעה ע"ש.

(ג) [ומש"כ לתמוה מתמר שלא הותר לה להלבין פני יהודה כדי להציל ג' נפשות (סוטה י:), ולכן כתב דההתר הוא רק להלבין פני הנתבע במה שנוגע להתובע אבל במעשה דתמר לא היה יהודה הנתבע]. תמר ודאי ידעה שלא נכשלה וגם לא הכשילתו בעבירה שחייבים עליה מיתת בי"ד, וא"כ אף שיהודה לא ידע ואמר הוציאוה ותישרף, מ"מ הרי יש לה עליו תביעה חזקה על זה ששגג ופסק שלא כדין, וא"כ עדיין קשה הרי בכה"ג בממון אם אחד חטף חפץ מחברו מפני שטעה וחשב שזה שלו והלה גנבו ממנו, הרי פשוט הדבר שהנחטף מותר ודאי לתובעו בבי"ד ולהוכיח שהחפץ הוא שלו אף בכה"ג שהחטיפה המבוהלת תגרום להחוטף הלבנת פנים, וא"כ למה לא היתה תמר חייבת לתבוע את יהודה ולעשותו נתבע על זה שבשגגתו פסק שלא כדין ולהציל בכך ג' נפשות קל וחומר מממון, ויהודה אינו חשיב סתם כאיש אחר אלא צריך להחשב ממש כנתבע.

(ד) [ומש"כ דשאני תמר שהרי היא עצמה גרמה לכך מרצונה]. אם אחד רוצה לגרום בשוגג להרוג עובר וכי מותר להאשה להמנע מהצלתו מפני חשש של הלבנת פנים, הרי מצוה להציל עשוק מיד עושקו אפי' בשוגג וכ"ש להציל נפש של עובר, וא"כ אף שתמר היא עצמה גרמה לכך מ"מ למה לא תציל שני העוברים בגלל חשש הלבנת פנים הרי בן נח נהרג על עובר וגם מחללים שבת להצלת עובר, וכמדומה דאין זה שייך כלל להא דבי"ד אין ממתינין למעוברת וסוקלין אותה ואת עוברה, דמ"מ בכגון דא היא ודאי חייבת לעשות כל טעדיק להצלתם אפי' אם הרודף הוא שוגג וגם רק ע"י גרמא, וכ"ש רק להלבין את פניו.

(ה) [מש"כ עפ"ד הרמב"ן (ויקרא יט יז) והרמב"ם בסהמ"צ מצוה ר"ה דהא דשרי לתבוע בדיני ממונות את חברו הוא בכדי שלא יעבור על לא תשנא את אחיך בלבבך, ולכן אם התביעה קשורה בהלבנת פנים של אדם אחר שאינו הנתבע אסור, דכלפיו אין לי השתא שנאה].

צ"ע ביורש הבא עם שטר שפלוגי לזה מאביו, והנתבע טוען ומוכיח שהשטר הוא מזויף הרי בכה"ג הוא ודאי מעליב את האב וגורם בכך צער ובזיון לבן לשמוע שאביו זייפן, ובזה הרי הבן אומר בפירוש שאינו יודע כלום ואין לו להתנבע שום שנאה עליו על זה שהוא תובעו ואילו את האבא הרי גם לאחר שיתברר ישנאהו על הזיוף שעשה, ומשכחת נמי במי שתובע מיורש שאביו גנב ממנו חפץ, והיורש מביא מסמך שאביו קנה אותו בדמים, ואפי"ה רשאי ודאי התובע לצער ולהלבין פניו של היורש ולהוכיח שאביו גנב וגם זייף אע"פ שעל היורש עצמו אין לו עליו שום שנאה. ועכ"פ לדעתיה דמר צריכים לומר שגם על מי שאינו כבר בחיים יש שם של נתבע ואם גם יפסיד ממנו הרי תתגבר שנאתו עליו.

גם צ"ע אם האיש הזה ראה באביו של היורש שעבר עבירה להכעיס ובאופן שרק הוא בלבד יודע עליו שהוא רשע להכעיס דאע"ג שאסור לו אפי' להעיד בבי"ד וכ"ש שלא לפרסם קלוננו לאחרים, אבל מ"מ הוא עצמו ודאי מצוה לשנאתו כמו"ש בפסחים קי"ג ע"ב,

ומעתה כיון שאת האב בלא"ה מצוה לשונאו כדן, וכי אפשר לומר שיתחייב להפסיד ממנו מפני זה שאם זיפו יגרום בכך הלבנת פנים לבן ולכל המשפחה, וכמדומני שבזה קשה לומר דמ"מ טוב יותר שלא לשנא אותו גם עבור זה שבזיפו הוציא ממנו ממון שלא כדין כיון דבלא"ה מצוה לשונאו, ותו דאם כדבריו שההיתר של הלבנת פנים הוא רק כדי להמנע מלאו של לא תשנא היינו צריכים לומר לו דעדיף טפי שכדי להמנע מהלבנת פנים של היורש שימחול לו את הממון ולאחר שכבר מחל הרי אסור לו לשנא עבור הזיוף כיון שכבר מחל, וכמו"ש להוכיח מדברי הרמב"ם פ"ו ה"ז מהל' דעות ומספר החינוך מצוה של"ח, ואם כדבריו אין זה רק מדת חסידות אלא מן הדין הוא צריך לעשות כן בכדי להמנע מהלבנת פנים שהוא כעין רציחה, ועל כרחק צ"ל שכך הוא הדין שבממון אינו חייב כלל להפסיד בגלל הלבנת פנים, ואין זה רק כדי להמנע מלאו דלא תשנא.

ומיהו בענין זה נתעוררתי להוסיף עוד דוגמא, פשוט הדבר שאם אחד תובע מחברו ואומר לו בפה מלא ראיתי בעיני שגנבת ממני חפץ, והדין הוא שבי"ד מחייב את הנתבע בשבועת היסט, ואף שהתובע יודע שהגנב חשוד להשבע גם על שקר, אפי"ה מותר לתובעו בבי"ד ואינו צריך לחשוש בזה שלאביו ולכל משפחתו יהיה ממש הלבנת פנים שהרי עלבון גדול מאד לשמוע שאומרים עליו בפני בי"ד שהוא גנב, ונמצא דאף שהתובע יודע שמסתמא ישבע לשקר הרי הכשיל בכך את הנתבע בלאו דלא תשא שכל העולם נודעזע עליו, וגם שנאתו עליו תהא עכשיו הרבה יותר חזקה ממה שהיה קודם, וגם בני המשפחה כולם ישנאוהו על זה שטוען עליו שהוא גנב, ואפי"ה דין הוא שמותר לתובעו בבי"ד, ונשמע מזה שההיתר לתבוע בבי"ד אינו רק כדי להמנע מלאו דלא תשנא.

(ו) [מש"כ ע"פ הגמ' בב"ב קנ"ד ע"ב אמר להם אי אתם רשאים לנוולו, ובתוס' "יורשים אינם רשאים לנוולו בשביל הירושה דלא מידי יהבי". דלפ"ז ה"ה הנותן מתנה לחבירו ואח"כ חזר בו וכד', והמקבל כדי לזכות במתנה יצטרך להלבין את פני הנותן, אסור לו לעשות כן "דלא מידי יהבי"]. חושבני דלאחר שהמקבל כבר זכה והנותן משקר ורוצה לבטל את המתנה ודאי ישנא אותו המקבל וגם חשיב כנתבע.

(ז) במסקנת דבריו כתב עפ"י מש"כ בחו"מ סימן ע"ה פתחי תשובה סק"כ בשם התומים "שהבע"ד בעצמו שמסתבר לו מאד שזה שחושדו גנבו יכול לתפוס". לענ"ד יותר פשוט שאי אפשר כלל לומר שיהא אדם מותר לתפוס מחשוד ולומר דלבו אנסו, וכל הנדון דהתם הוא דוקא בכה"ג שלדעתו ברור שהוא הגנב אבל לא כשהוא רק חושדו.

וגם מאי דמסיק שמותר להגיד לעוזרת "הנני חושד אותך בגניבה", לענ"ד אין זה כ"כ פשוט, ואם כדי שלא יעבור על לא תשנא, צריך הוא לגבור על עצמו שחלילה לשונאה רק מפני חשד ולא להלבין פניה ולעבור על אביזר' דרציחה, או להתנהג כהרמב"ם בהל' דעות הנ"ל במדת חסידות למחול ולא לשנא, ולכן אפשר דעדיף טפי לפטר אותה מפני החשד בדרכי שלום ולא להלבין פניה.

(ח) בשאלה השניה, באופן שהיו בבית כמה אנשים וחושד באחד והלה טוען שמוכן להבדק בתנאי שכולם יבדקו. חושבני שיכול לומר בפירוש לכולם שהוא חושד אמנם רק באחד מבלי לגלות שמו, אלא שאותו חשוד אינו מסכים לחיפוש אלא א"כ יחפשו אצל כולם, ומסתבר שבאופן כזה אינם צריכים להעלב. ומה שהביא מהגמ' בב"מ כ"ד ע"א דמוכח ממעשה דמר זוטרא דבלא הרגלים לדבר של חזי דנגיב בגלימא דחבריה אסור לחשוד בסתמא במי שהיה באכסניה, אף שברור שהכוס נגנב ע"י אחד מהנמצאים שם, הרי יתכן דבאושפיזא היו שם עוד אנשים שכבר הלכו משם וגם אפשר שהגנב כבר היה לו זמן להטמין את הכוס במקום אחר ונמצא שלא היה אפשר למצוא ודאי את הכוס ע"י חפוש, אולם בכה"ג שעדיין לא יצא שום איש וברור הדבר שע"י חפוש הגניבה ודאי תימצא אפשר

דשפיר מותר לחפש אצל כולם, דכיון שע"י זה ודאי ימצא הגנב אף גם הם מצווים כולם בהשבת אבידה וכ"ש להציל עשוק מיד עושקו, ולכן לא פשוט אצלי מה שכתב שאין היתר לחשוד ולחפש אצל כולם גם אם ברור הדבר שהכוס ודאי נגנב ע"י אחד מהם. ומה שכתב דכן משמע מהרמ"א בסי' ע"ה סי"ז, צ"ע דכדי לחייבו שבועה שפיר מסתבר דצריכים דוקא שיהיה הוא לבדו, אבל לברר ע"י חפוש אצל כולם מנלן דאסור וכדאמרן לעיל, וכת"ר הרי מיירי בכה"ג שודאי תימצא הגניבה ע"י החפוש, ובזה כולם מצווים על כך.

ט) מה שמוכיח מזה שמותר להשביע את המודה במקצת, אע"פ דברור לתובע שהנתבע נשבע לשקר, דה"ה דשרי לשים פתיון בפני אדם שחושד בו שגונב אע"פ דע"כ מכשיל אותו בלאו דגניבה.

נראה דשאני התם דכלל הוא דכל היכי דאיכא למיתלי לא אסור משום לפני עור וגם כאן איכא למיתלי שיודה ולא ישבע (טוב שכת"ר יראה במה שכתבתי במנחת שלמה סוף סי' ז), וכן בניוול המת דאיתא בגמ' ב"ב הנ"ל, דהלוקח יכול לדרוש שהמוכר שמת יבדק אם היה גדול בשעת המכירה ומכירתו קיימת ג"כ, נראה דכיון שרק ע"י זה יכולים לברר אם היה קטן או גדול אין הלוקח מכשיל שום איש, ורק הבנים שחייבים בכבודו צריכים לוותר, משא"כ בפתיול הרי ממש מכשיל אותו לעבור עוד פעם על לאו של לא תגנובו, ואפי' אם יפקיר תחלה את הפתיון עדיין הוא מכשיל בנתכוין לבשר חזיר ועלה בידו בשור טלה, אך אעפ"כ אינני חושב שטוב לפטר אותה מהעבודה מפני החשד מאשר לברר ע"י פתיון וצ"ע.

- - - - -

בירור שיטת רבינו יונה

אחד האיסורים החמורים ביותר בין אדם לחבירו הלא הוא איסור ביזוי והלבנת פני יהודי, וכש"כ ברבים. חומרת איסור דאורייתא זה אינו מוטל בספק וחומרתו אינה תלויה במחלוקת ובכל זאת איננו מפורש כל כך בתורה [ראה תוס' סוטה י: ד"ה נוח] כך שחלוקות הדעות בראשונים מהו המקור לאיסור הלבנת פנים.

בין הראשונים בולט התייחסותו של **רבינו יונה** לנושא בכמה וכמה מקומות בספריו. אך דא עקא שלכאורה ישנם כמה סתירות בדבריו, ועלינו לעמוד לרדת לדעתו הגדולה ולקבל תמונה אחת ושלמה בכל הענין.

להלן אנו מביאים **עשרים** מובאות מספריו השונים – שערי תשובה, ספר היראה, אגרת התשובה, פירושו למשלי, פירושו לאבות, עליות דרבינו יונה, דרשות ופירושי רבינו יונה על התורה – המתייחסים לנושא הלבנת פנים, ו**חילקנום לארבע קבוצות שכל אחת מהן נראית סותרת לחברתה**. בסוף המאמר אנו מצטטים את כל דבריו במילואם כדי לחשוך מהמעיינים את טירדת החיפוש.

(א) המקומות שלמד רבינו יונה איסור הלבנת פנים מדין רציחה, "תולדת רציחה" [או אבק]:

- (1) פירושו לאבות (ג יא) דברים ברורים, ולפיכך יהרג ואל יעבור לשיטתו.
- (2) שערי תשובה (ג' קלט-קמא) – הלבנת פנים היא אבק רציחה ויהרג ואל יעבור.
- (3) דרשות ופירושי רבינו יונה עה"ת, פ' יתרו – תולדות רציחה.
- (4) שם פרשת נצבים – תולדות רציחה ויהרג ואל יעבור ואין לו חלק לעוה"ב.
- (5) ספר היראה (סי' רל"ב) – הלבנת פנים היא רציחה ממש.
- (6) [אגרת התשובה (סי' ע') עיי"ש קצת בסגנון המובאות דלעיל].

- (7) [שערי תשובה] (שער ג קיא) – הלבנת פנים חמורה מרציחה כי צער הכלימה מרממות, (כבסימן קלט). וצ"ע שיתכן שכוונתו שם שהמקור לאיסור הלבנת פנים הוא מדין מוציא שם רע שבתורה עיי"ש].
- (ב) המקומות שלמד רבינו יונה איסור הלבנת פנים מ"אונאת דברים" [שהרי בכל הלבנת פנים כלולה גם אונאת דברים שמצער ע"י ההלבנה]:
- (8) דרשות ופר"י עה"ת, פרשת נח (עמ' כד, ד"ה והשיטת איש לא יונה) – מפרש שהלבנת פנים נכלל באיסור אונאת דברים.
- (9) עליות דר"י (ב"ב עמ' ק"פ ד"ה ואמר) – במי שמספר ומבזה חבירו בפני אחרים, ומביא פסוק ד"לא תונו".
- (10) שערי תשובה (ג ריט) – לומד מהאמור בגמ' ב"מ לענין אונאת דברים עם שאתך אל תונהו, שמותר גם להלבין פני רשע.
- (11) [שערי תשובה (ג ריד) משמע קצת כנ"ל עיי"ש וצ"ע].
- (ג) המקומות שלמד רבינו יונה איסור הלבנת פנים מהפסוק "ולא תשא עליו חטא" וכפשוטו לשון הגמ' בערכין דף טז:
- (12) פירושו למשלי י' יח) – מפורש כך בדבריו [ולפי שיטתו שעיקר איסור הלבנת פנים הוא ברבים דוקא].
- (13) שערי תשובה (ג רכ) ולא ילבניו פניו ברבים כמו שנאמר ולא תשא עליו חטא.
- (14) [ספר היראה (סי' רל"א), ולא ברורה כוונתו וע"ע בהמשך בחלוקה הרביעית].
- (ד) המקומות שמפרש רבינו יונה הפסוק "ולא תשא עליו חטא" שהכוונה ללאו על מניעת תוכחה. זה סותר בעליל לפירושו במקומות אחרים [לעיל קבוצה ג'] שמפסוק זה נלמד איסור הלבנת פנים:
- פירושו זה בפסוק מפורש מאד בדבריו בכמה מקומות ואינו משאיר ספק בדבר.
- (15) שערי תשובה שער א' אות נ'.
- (16) שערי תשובה שער ג' אות נ"ט.
- (17) שערי תשובה שער ג' אות ע"ב.
- (18) שערי תשובה שער ג' אות קפ"ז.
- (19) שערי תשובה שער ג' אות קצ"ו.
- (20) שערי תשובה שער ג' אות רל"ג.
- והסתירה מבוארת, מצד אחד לומד מ"ולא תשא עליו חטא" איסור הלבנת פנים, ומצד שני חיוב תוכחה. ונוסף לכך הרי שעצם איסור הלבנת פנים לומד מג' מקורות שונים שאינם קשורים זה לזה וכפי שמתבאר בקבוצות א', ב', ג'.

מספר נקודות להעיר לב המעינים

באופן כללי יש להעיר שדעת רבינו יונה מבוארת לכאורה שעצם גדר "הלבנת פנים" זהו שמבזהו בפני אחרים, וכך הוא מדגיש כמעט בכל המקומות שהבאנו שההלבנה האסורה מצד איסור הלבנת פנים וחומרתה המיוחדת היינו כשמלבין ברבים. אולם ביחידות, אפילו אם פני חבירו מתלבנות מבושה, אינו אלא בגדר "אונאת דברים" וכפי שהגדיר בבירור בשערי תשובה שער ג' אות רי"ד עיי"ש. וכל זה כשיטת רש"י (ערכין טז:) וסיעתו. ואולי לכך מדגיש רבינו יונה כל כך הרציחה הנפשית והצער שיש בהלבנה ולשיטתו יש גם "יהרג ואל יעבור" על הלבנת פנים.

* * *

* הגמ' בערכין (דף טז): הלומדת איסור הלבנת פנים מהפסוק "ולא תשא עליו חטא" יתכן לפרש שמדובר בהלבנת פנים של חטא ובשעת תוכחה דוקא. וכמו כן הפסוק עצמו מתפרש כך: "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא". אלא שהפוסקים הראשונים כמו היראים, סמ"ג וסמ"ק ועוד, כתבו שהוא הדין ואפילו קל וחומר לכל אדם דעלמא שהמלכין אותו שלא בשעת תוכחה, עובר. וכן משמע ברמב"ם. ולשיטתם על כרחינו שאיסור הלבנת פנים הנלמד כאן הוא **דין בין אדם לחבירו** שהתורה חסה על כבוד ישראל המולבן, או משום גסות נפשו של המלכין. ולפיכך למדו דין הלבנת פנים כללי מכאן. שהרי אם על כבוד החוטא חסה תורה, על כבודו של ישראל כשר על אחת כמה וכמה. אבל לראשונים, כמו רבינו יונה ועוד, שלא הביאו את הק"ו לסתם אדם אולי י"ל באמת שזהו רק דין **"בתוכחה"** שתוכחה ע"י הלבנת פנים אינה תוכחה ואדרבא עוברים על עבירה. ולפי"ז א"א ללמוד מכאן ק"ו למבזה אדם דעלמא שלא בשעת תוכחה, וצריך לחפש מקור אחר לזה.

* אולי יש לייסד יסוד, שבמוכיח ע"י הלבנת פנים אינו מקיים כלל מצות הוכח תוכיח, שהרי הכוונה במצוה זו היא **לשכנע** את החוטא לעזוב דרכו ולא לכפות עליו בכח [ואחר שתעבור הכפייה יחזור לסורן] וכפי שמבואר בראשונים. ויתכן שהלבנת פנים אפילו מעודדת את ההיפך ומעוררת התנגדות פנימית לתוכחה. וא"כ כשהתורה מצווה "ולא תשא עליו חטא" ולפי רבינו יונה הפירוש שהיא מחייבת אותנו להוכיח את החוטא, אולי נכלל בזה גם איסור הלבנת פנים שמביאה תוצאה הפוכה. וכמו שנתבאר. [וכבר העלה כסברה זו ב"מצוות השלום" עמ' 193 אליבא דרבינו יונה בדרך אפשר].

* יש לעיין לפי דברי הגרי"פ פערלא ל"ת נו-נו (ח"ב עמ' 111) שכתב שאף שכל תוכחה יש בה משום "אונאת דברים" אפילו הכי אין צריך קרא **להתיר** התוכחה, שסברה היא: "דבמקום תוכחה על חטא לא שייך לאו דלא תונו כלל דכיון דאינו מתכוון אלא לטובתו להחזירו למוטב, אין זה בכלל אונאת דברים כלל", עיי"ש. ולפי זה אם המקור לאיסור הלבנת פנים הוא מדין אונאת דברים א"כ שייך האיסור רק בהלבנה דעלמא, אבל כשמדובר בחוטא בשעת תוכחה - שאונאת דברים הותרה כלפיו - הותרה גם הלבנת פנים לכאורה, וצריך לחפש מקור אחר לאיסור הלבנה זה.

הוספות:

חידוש "פנים יפות" שאיסור בושת נלמד מפסוק ונלקה אחיך לעיניך... פרשת כי תצא בפסוק לא יוסיף להכותו ובפסוק וקצת את כפה עיי"ש:

זוה"ק פרשת קדושים

סוגיא דב"ק פו: ביישו ערום וכו', לענין ללמוד משום דיני בושח ????

בדין קריאת התורה לקבץ הדינים יחד: תרומת הדשן, מהר"ם פאדובה, מהרי"ק, חקרי לב אחרונים שו"ע או"ח שם ... ==

ציונים ועיונים נוספים

שאני צדיק, שזה רק בחתן שנמחלים לו
עוונותיו... עמ' יט
אנציקלופדיה תלמודית
== ערך: הלבנת פנים ==
אשל אברהם מהר"ת, הגאון מבושטאטש
מסביר דין הירושלמי (פאה) שאין צריך לחזור
על הפתחים כדי לקנות תפילין (מי שאין לו
פטור בכל אלה וכו') משום כבוד הבריות דוחה
מ"ע בשוא"ת וגם משום שמתבייש ופניו
מתלבנים, או"ח כה 17
אשר למלך, ר' אשר פויכטוונגר
בענין דברי הרמב"ם הלבנת פנים בשעת
תוכחה, דעות
באר אבות, ר' מ' מרדכי פרנקל תאומים
במשנה באבות, עמ' קכו
בארות יצחק, ר' יצחק פנחס גולדוסר
בושה בשעת תוכחה, עמ' רלג
בזק לבונה, ר' בנימין זאב כהן
בפסוק שופך דם האדם באדם דמו ישפך, לענין
הלבנת פנים, עמ' מט
בירור הלכה, ר' יחיאל אברהם זילבר
מלבין פני חבירו ברבים, סימן קנ"ו
בית אברהם, ר' אברהם דאנציג
== ==
בית דוד, מפסקי הגר"י זילברשטיין
השואל ומשיב התיר למי שחצי זקנו נהפך לבן
והתבייש לצאת לרחוב - לצבוע את זקנו, ולא
הסכימו אתו גדולים אחרים... פקודי תשלו
בית המלך, ר' יוסף אריה ליב בויס
== דעות פ"ו ה"ח ==
בן יהודע, רבינו יוסף חיים
== סנהדרין יא ==
בסוגיא דכתובות, כתובות סז
בסוגיא דסוטה, סוטה י
בנין אב, ר' אליהו בקשי דורון
איסור הלבנת פנים דוחה איסור ברכה לבטלה
/ במקרה של פדיון הבן שהאשה יודעת שאין
זה הבכור וכו', ח"ב נד נה
== ישן סי' קע"ב, קע"ג ==

אגרות משה, ר' משה פיינשטיין
אסור לבייש חברו ולהלבין פניו גם כשהוא
אינו מקפיד, חו"מ ב סו
לגלות מום בשידוך, או"ח ד' קיח
ארני היר החזקה, ר' אדוניהו הכהן קראוס
תוכחה והלבנת פנים, דעות פ"ו ה"ח
אהל יוסף, ר' יוסף אשכנזי
בענין הלאו לא תשא עליו חטא, הלבנת פנים
בשעת תוכחה, 501
אוצר האגדה, ר' משה דוד גרוס
מאמרי חז"ל בענין בושה, בושה
אוצרות ירושלים, מו"ל: משקוביץ
המלבין פני חבירו ברבים, הרב אפרים
גרינבלט, צא-ק עמ' 03
אור החמה, ר' זונדל קרויזר
ביאור הפסוק ולא תשא עליו חטא, בפסוק שם
אור המזרח, ר' ישראל שציפנסקי: עורך
בשעת תוכחה חילוק בין חבירו לשמים / אות
ו במאמרו של הרב שטיפנסקי בענין ערבות
ותוכחה, כ 316
אור הצפון, נערך ע"י ר' דב כ"ץ
חומרו שממעט את הדמות ומבטל צלם
אלקים, א רעב-ג
מאמר: "הלבנת פנים", א ריב
אורחות החיים והשלום, ר' דוד בן שמעון
== ==
אורחות צדיקים, לא נודע
אם יש לא' כינוי לא יקרא לו בכינויו אלא
יאמר פלוני ממקום פלוני וכדומה / לא יבייש
את חבירו בדברי תורה לומר טעית / לא יאמר
פלוני רצה לשדך איתי ואני לא רציתי, שער
הבושה
אז נדברו, ר' בנימין זילבר
ובענין מתכבד בקלון חבירו וע"ע ח"ד ה, ח"ח
סג, ח"ה הקדמה, ח"ד
אמרי יושר, ר' מאיר אראק אריק
לגלות מום גדול בשידוכים, ח"ב קי"ד סעיף ח'
אמת ואמונה
לא יודע כמה אפשר ללמוד משם לענין הלבנת
פנים ועיקר החידוש הוא בדין מקדש ע"מ

ברית משה, ר' משה חיים

== ל"ת ו

ברכת יצחק, ר' יצחק פרקש

כי באפם הרגו איש, ע"י קמיטת האף אפשר להרוג,,, עוי"ש עוד, עמ' 123-0

גנזי חיים, ר' חיים פלאגי

== מ"ה אות כ"ח

דבר משה, ר' משה רחמין

== אבות פ"ג

דברי חיים, ר' חיים זלמן שרל

ענין מ"ע דתוכחה, עמ' יג והלאה

דברי יציב, אדמו"ר מקלויזנברג זצ"ל

בענין להציל עצמו ממיתה ע"י שיבזה את חבירו, חו"מ סי' עט

דברי שאול, ר' יוסף שאול הלוי נטנזון

אם מלבין בכוונת תוכחה, מביא דברי מאירי ב"ק צא, קדושים, 961

בענין מעשה תמר, מה שבקשה דברים יקרים זה מוכיח שלא התכוונה להנאתה..., עמ' 511 אוצ"ה

דעת ומחשבה, רבי משה שטרנבוך

כמה נקודות בדברי הרמב"ם עיי"ש בפנים, עמ' פג

הלכות שמירת הדיבור, עילום שם

==

המדרש כהלכה, ר' ישראל בארי קולונדר

אם הכניס את עצמו למקום שעלול להתבזות - איהו גרם לנפשיה, רעה

הנשואין כהלכתן, ר' בנימין אדלר

בענין בושה בביטול שידוך, פ"ג יא והלאה

הפרדס, קובץ

המכלים את חבירו מאת הרב יוסף לעוינסון, לט עמ' 61

ודרשת וחקרת, ר' אהרן יהודה גרוסמן

פרשת ויגש בענין אחי יוסף ובמדרשים שם ובכל הענין, תליתאה 121

זכותא דאברהם,

בענין מקום קבוע בשיבת בית הכנסת, עמ' ט

זקן אהרן, ר' אליהו הלוי

בן מומר לעלותו לתורה בשם אביו פלוני בן פלוני, קשור לשות מהר"ם פאדובה פז מובא בהלכות פנים עיי"ש, מזכיר בתוך דבריו גם אונאת דברים, צ"ה, 231

חבצלת השרון, ר' דוד מ.מ. באבד

בענין חתן שרוצה לבטל שידוך משום שהמשדכת יותר מבוגרת ממה שהוא חשב...

ופסק שאין לבייש את הנערה בכך וזה כמו דיני נפשות אצלם וכו', ח"ב סי' ס"ג

חרוות החיים, ר' אהרן זכאי

גדול כח הברושה, זהירות מלבייש וכו', ועיין סיפור נפלא בעמודים 37-83, פרקים מו-נא

חובת השמירה, מרן החפץ חיים זצ"ל

פרק יד

חידושי בתרא, ר' חיים דוב אלטוסקי

ביאור עובדא דמר זוטרא בכמה קושיות, כתובות סו:

חיי משה, ר' משה מאיימראן

==

חיים ביד, ר' חיים פאלאגי

אסור לקורא ממזר "כידור" כמו שרצו וכו' כי זה הלכות פנים כי מה חטאו וכו', ע'

חיים של שלום, ר' שמואל אייזנבלאט

== פתיחה לאוין / ב' י"ח

חינא וחסדא, ר' יהושע שלמה ארדיט

ביאור בדברי התוס' "היא מוצאת", כתובות סו:

חלקת בנימין, ר' בנימין כהן

להכלימו דרך תוכחה, עמ' רנג רנה וכו',

חלקת יעקב, ר' יעקב ברייש

לגלות מום בשידוך, ח"ג קלו

חמש היריעות, ר' דוד זילבר

במקום תוכחה, 062

חסד לאלפים, ר' אליעזר פאפו

==

חפץ חיים על התורה, ר' שמואל גרינמן

שופך דם האדם באדם, רמז להלכות פנים (ומביאים את זה בשם האלשיך כאן עיי"ש), נח עמ' נ

יביע אומר, ר' עובדיה יוסף

לגלות חטא קודם שיש בה משום בושה בחשש ברכה לבטלה, ח יו"ד לב

יד דוד, ר' יוסף דוד זינצהיים

== ב"מ שם

יד הלוי, ר' יצחק שמחה הורוביץ

== ל"ת ש"ג

יד מלך, ר' דוד יצחק מן

==

יחי יוסף, ר' יעקב חיים סופר

בענין רצח אין לו חלק לעוה"ב ועוד, קמו ומז

יעלזו חסידים, ר' אילעזר פאפו

מורים היתר בשעת מריבה לבייש את חבירו ברבים וכו', אות נד

יערות דבש, ר' יונתן אייבשיץ

== עי' מפתח ענינים

יפה ללב, ר' רחמים נ. יצחק פלאגידמיון למעשה תמר ממעשה אשת ישי מובא
בתורת המנחה, ח"ג י"ד קנז, 342**ישורון קובץ**

בשם הגר"ח מוואליזין, ו' 612

בשם הגר"ח מוואליזין, ט' 802

כמים הפנים קונ', ר' בן ציון אלגזי

כל הקונטרס

כנסת הגדולה, ר' חיים בנבנשתי

דיני בוש דברים, ח"מ חכ, תכא

כנסת ישראל, קובץמאמר "מידת הנקיות" ובתוכו על הלבנת
פנים, לרבי משה טיקוצינסקי זצ"ל, קובץ ז עמ'
תקכט**כתב סופר, ר' אברהם בנימין סופר**"...גם צריך המוכיח להיות נזהר שלא לבייש
בתוכחתו, והתפלל דוד המלך ע"ה (תהלים
נא טז) הצילני מדמים, ואמרו ז"ל היכי דמי,
דאזיל חיוורא, ומשה רע"ה נענש על שאמר
שמעו נא המורים, וישעיה על שאמר בתוך
עם טמא שפתים וכו', ולהשמר עכ"ז צריך
התבוננות ומתינות וחנינות דעת מהחונן דעת,
ואין למוכיח אלא מה שעניו רואות ובלבבו
ידין, ויפה אמר ר"א תמה אני אם יש בדור
הזה מי שידוע להוכיח לפי הדור המקום
והזמן". חלק או"ח תשובה נז:**להורות נתן, ר' נתן גשטטר**

כהן שהלבין אדם האם עולה לדוכן, ח"ח ב-ג

לרעך כמוך, ר' דוד אריאב

==

לשון חיים, ר' שמואל דב אייזנבלאטאסור להלבין פני חברו אפילו בהלכה
שחושש שלא יתקבלו דבריו - בשם יסוד
ושורש העבודה, פא**לשון ערומים, ר' ברוך יעבץ**

הלבנת פנים בדרך תוכחה, הלכות דעות

לתשובת השנה, ר' ישראל יוסף רפפורטבדין מלבין פני חברו ואם הוא דוקא ברגיל
בכך, רמט, רנ, רצ, רצא
במוכיח את חברו ומכוין לתועלת תוכחה וגם
לביישו, תח**מאורות נתן, ר' נתן לייטר**לא לבייש אדם שלא מקפיד על דבר שהוא
רק מנהג וכו' וגדול השלום וכו', סג, 18**מאיר נתיב**

סוגיא דב"מ, סוגיא דבבא מציעא

מבין שמועה

הערות בסוגיא ב"מ שם

מגדל עוז, ר' יעקב עמדיןבדיני מבייש את חברו, מבייש חברו כדי
לסקל הברושה ממנו, 611-911**מדרש דוד, רבנו דוד הנגיד כד הרמב"ם**

במשנה פ"ג המלבין פני חברו, אוצה"ח 86

מהר"ם לובלין

בחטא לשמים אסור להלבין החוטא ועוד, יג

מהרל מפראג

אגדות הש"ס, כתובות טו:

כאילו שופך דמים, ב"מ נט

מהרש"אפסחים מט: ר"א אומר עם הארץ מותר לנחרו
ביוה"כ שחל בשבת, ר"ל שמותר לביישו
ולטול דמו כדאמרין אזיל סומקא ואתי
חיוורא והיינו אפילו ביוה"כ... שכל ישראל יש
להם שלום זה עם זה, מותר לביישו
ולהתקוטט עמו, פסחים מט:**מהרש"ג, ר' שמעון גרינפלד**

בענין לגלות חטא והחוטא יבוא לידי בושא,

ח"ב סי' ס"ה

מטה אפרים, ר' אפרים ארדיטהלבנת פנים במקום תוכחה נמודפס בספ"ל
(לא תשנא), דעות פ"ו**מי באר, ר' יצחק אייזיק שור**הלבנינו פניו בבית הכנסת וקבל אצל הגויים
כי חשב שאם לא ימחו גם ב"ד לא ימחו,
חומרת בושא עיי"ש מספר שו"ת תשבץ. ועוד,

עב, 48

מידות שבין אדם, ר' נפתלי הופנר

== סימן סא-סב

מילי דחסידותא, ר' אברהם דוד בוטשאטש

בדברי ספר חסידים שרבים מותר להלבינם,

תתשכ"ה

הלבנת פנים במקום תוכחה,, תתשלח

מנחת אלימלך, ר' אלימלך וינטר

==

מנחת אשר, ר' אשר זעליג וייסיהרג ואל יעבור, מביא מדברי מהר"ל דיסקין
ועוד, ופסק בחיפוש בכליו של פועל שאולי
יתבייש / וע"ע שם סימן נב, בראשית נג, 253
והלאה

משנה הלכות, ר' מנשה קליין
ביאור מלבין פני חבירו אפילו ביחיד אין לו
חלק לעוה"ב, ט סימן שמח
לגלות מום בשידוך... ה רנ
משנת אברהם סמ"ג, ר' אברהם אהרן פרייס
== ל"ת ו
משנת אברהם, הרב אברהם אהרן פרייס
בדברי ספר חסידים שם סי' פ"ו, פ"ז, פ"ט,
ובמשנת אברהם, ח"א עמ' 85
משנת משה, ר' משה בלוי
בכמה ענינים ובמש"כ אויל סומקא ואתי
חיורא..., כתובות סז
משפטי בני אדם, ר' ראובן גליק
בענין שמכריחו להלבין אדם ויודע שהוא לא
יתלבן וכו', ועיי"ש עוד אולי יש עוד דברים,
ח"א עמ' רמז
מבייש את עצמו או נתן רשות לאחרים
לביישו, ח"ב עמ' רכא והלאה
משפטי השלום, ר' יצחק טילבר
==, ==
מתוק מדבש, ר' יצחק פרחי
== עמ' 92
נזר ישראל, ר' ישראל רבינוביץ
- ועיי"ש עוד, עמ' 81-02
נפש חיה
== ש"ס ב"מ נח נט
== ל"ת קבו
נתן פריו, ר' נתן גשטטנר
סוגיא דב"מ, ב"מ נח
סביב ליראיו, ר' אהרן וואלקין
==, ==
ספר הבתים, רבנו דוד הכוכבי מאישליטא
== ל"ת שג
ספר הזכרונות, ר' שמאול אבוהב
== עמ' סב:
ספר חיים, ר' חיים פלאגי
== עמ' נו
ספר מוסר, ר' יוסף בן יהודה אבן עקנין
== עמ' 59
עבר המלך, ר' עבדיה הדאיה
הלכות פנים דרך תוכחה, דעות פ"ז ה"ח
עבודת המלך, ר' מנחם קראקאובסקי
הלכות פנים בדרך תוכחה, דעות פ"ז ה"ח
עיונים, ר' יחזקאל סרנא
הלאו של הלכות פנים היא בכלל לאו דלא
תונו שנאמר באונאת דברים, עמ' פב

מנחת יצחק, ר' יצחק וייס ז"ל
לגלות מום בשידוכים, ח"ו קלט / ח"ז צ'
לגלות שהיא בעולה מנכרי, ח"ג קטו
מנחת ירושלים, ר' פנחס עפשטיין
הלכות פנים של הכה"ג, ?? מס' יומא
מנחת כהן, ר' מרדכי משה קרפמן
הלכות פנים והיחס לתוכחה, ח"ג עמ' ז והלאה
מנחת סוטה, ר' אברהם אבן מוסה
מלבין פני חבירו אפילו ביחיד, סוטה י
מנחת סולת, ר' דוד זעמן
== מצוה רמ
מעניי החכמה, ר' אריה ליב צינץ
== ב"מ דף נח נט
מעניי הישועה, ר' יצחק מונדרוביץ
== ב"מ נח נט
מפרי ידיה, קונטרס, ר' שלום מרצבך
בנ"ל ואם בן נוח מצווה ועוד, שם
מצודת דוד, הרדב"ז
== מצוה יז
מצוות המוסר, ר' יוסף דוד עפשטיין
אם הוכיחו והלבין פניו האם יצא ידי תוכחה,
עמ' 612
מצוות השלום, ר' יוסף דוד עפשטיין
ביאור הלאו ד"לא תשא עליו חטא", עמ'
391-691
מצות המלך, ר' מנשה הקטן קליין
==, ==
מצות השם, ר' יונתן שטייף
== סימן ט' עמ' ס"ה
מצות התוכחה, ר' הלל ליטוואק
בדרך תוכחה, עמ' קז קכח
מראית העין, ר' חיים יוסף דוד אוולאי
== ב"מ נח
מרגליות הים, הר' ראובן מרגליות
כמה נקודות בדין זה, סנהדרין צט. אות כב
צער הבייש גדול ממכה בגוף כי זה לנפש,
סנהדרין פה: אות ג,ד
מרפא לשון, כמה מחברים
בענין הלכות פנים מאת הר"ר אלימלך וינטר,
ח"ז עמ' 44
משחת אהרן, ר' אהרן זעליג
מכנה היינו מלבין, ב"מ נח
משלחן מלכים, מכון מורשה
בענין מלבין פני חבירו ושאר עבירות שאין
להם חלק לעוה"ב / הרב אליהו ברוך פינקל
ר"מ בישיבת מיר, א 79

עין יוסף, ר' יוסף חזן

בענין הלבנת פנים, דרוש לפרשת ויגש

עיר הצדק, ר' שמואל פריינד

בחילוק הרמב"ם בין לחבירו למקום, ל"ת ז

עלי באר, ר' שלמה רוזנר

בחשוד בגניבה, רי-ריא

עמק הלכה, ר' יהושע בוימל

חיוב כפרה בבשת גם בשוגג, סי' ט

עץ הדעת טוב, ר' חיים ויטאל ז"ל

ביאור הפסוק וענין תוכחה / מפרש עמיתך

בינו לבינו והיינו ביחיד, אבל ברבים זה הלבנת

פנים מוכיח שרבים הוא שנים / שם סוף

קדושים, פ' קדושים

ערוך לנר, ר' יעקב יוקב עטלינגר

בעובדא דשמואל הקטן סנהדרין יא, סנהדרין

יא

ערך ש"י, ר' שלמה יהודה

למה כתוב "ספק" אשת איש הרי עדיף גם

ב"דא"י, ש"ס ב"מ נט

פחד יצחק, ר' יצחק הוטנר

המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים

/ חילוק בין בזיון וצער, שבועות ח פ"ג

פירושים ופסקים, רבינו אביגדור צרפתי

לא תרצח: אזהרה של ילבין פני חבירו ברבים

וכו', עיי"ש, שמות פסק עב

פלא יועץ, ר' אליעזר פאפו

הלבנת פנים, הלבנה

פנים יפות, ר' פנחס הורוביץ

המלבין פני חבירו ברבים מקבל את אותו עונש

שעבורו בייש את חבירו ולכן דואג נתלה כי

הבא על א"א מיתתו בחנק, בהר

המקור לאיסור בושא הוא מפסוק פן יוסיף

להכותו וכו' ונקלה אחיך לעיניך, וחזר על זה

לקמן בפרשת וקצותה את כפה, כי תצא

פרי האדמה, ר' רפאל מיוחס

אוצה"ח עמ' 102-002, בביאור דברי הגמ'

ערכין ענוה לשמה וכו' ורש"י שם בענין הלבנת

פנים, הל' עבדים

צביון העמודים, ר' צבי שפירא

== סי' קכו

קונטרס שמירת הלשון, יש לי חוברות א ב ד

"באיסור הלבנת פנים" הרב שמואל אלעזר

שיטגל, ח"ד עמוד נה

בתוך מאמר "בענין ארור מכה רעהו בסתר"

מאת הרב משה אלנר, עיי"ש, ח"ד עמוד סה

קיקיון דיונה, ר' יונה תאומים

== ב"מ נח נט

ראם שו"ת, ר' אליהו מזרחי

בענין הלבנת פנים לבנו וכו', סי' יז

ראש משביר, ר' משה בירגודו

בסוגיא דב"מ

רדיפי מיא, ר' יהודה עדל

בושה - כלימה - חרפה, עמ' 44-64 אוצ"ה

ריא"ץ פסקי, רבינו ישעיה האחרון

== ב"מ נח נט

ריד פסקי, רבינו ישעיה דטראני הזקן

== ב"מ נח נט

רמת שמואל, ר' שמואל בועז

== ב"מ נח נט

שאלת שלום, ר' שלום טויבש

ביטול שידוך מפני הבושת, ואף שאין כוונתו

לבייש / מבוא במאמר תחומין ... רעט

שיטה מקובצת

הבושת כמו חולי הוא שהוריקו פניו ונעכר

דמו וכל איבריו נתרופפו ולבו דואג..., ב"ק צב.

ד"ה כל אלו

שיירי כנסת הגדולה, ר' חיים בנבנשתי

קריאת שם של בן מומר לתורה, או"ח סי' קלט

שלמת חיים, ר' יוסף חיים זוננפלד

== תקמ"ו

שערים המצוינים, ר' שלמה זלמן ברוין

== סוטה י.

שפת אמת, האדמו"ר יהודה ליב מגור

== סוטה י

תורה שבעל פה, כמה מחברים

מאמרו של הרב קוליק, היחס בין לא תונו

להלבנת פנים ולא דלא תשא עליו חטא, חלק

לו עמ' מא

תורת אברהם, ר' אברהם גרודזינסקי

חמור כמו שפיכות דמים עצמה מדברי תוס'

ערכין, עמ' 241

תורת האדם לאדם קובץ ו:

הלבנת פנים ע"י כתבי פלסתר, 21, 411.

חומרתה בחז"ל ועובדות המוכיחות,

167-178. זכותה של רחל אמנו שהקפידה,

171. כהן המלבין פנים לא ישא כפיו, 172.

יהרג ואל יעבור, 174-178. השח בבית

הכנסת האם מותר להכלימו, 214-219. בדרך

תוכחה, 217. "רבים" בכמה? 220-227.

מאיזה פסוק נלמד, 228-235. מדין אבק

רציחה, 229. מפסוק לא תשא עליו חטא, 229.

מדין אונאת דברים, 229. מקומות סותרים

בדברי רבינו יונה, 228-235. כאילו הרג את

נפשו, 329-330. בדרך תוכחה ברבים

לאפרושי מאיסורא, 354. אסור לשומעים

לשתוק, 330.

תחומין, מכון צומת

"כדי שלא לבייש" מאת הרב ישראל יעקובוביץ, ח"ו עמ' 69-29

מאמר: פיצוי על בושות דברים, מאת הרב צבי ליפשיץ, חלק טז עמ' 183

תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך

במקרה של פדיון הבן בכהנת בעלת תשובה וגרום לביישה עיי"ש, ח"ד סימן רמב

המבטל שידוך (ללא סיבה מוצדקת?) הוא בחומר הלבנת פנים למשודכת, ח"א סי' תשלה המסדר כתובה לבעלת תשובה אסור לביישה שאינה בתולה וכו' / כי ידע את העבר שלה ואם מספר עובר בחטא גדול שמביישה, ח"א תשנט, תשעג

לנהוג שבע ברכות בזוג שאינה בתולה משום בושות וכבוד הבריות, ח"א סימן תשנה, תשעג לפרסם ממזר שהוא ממזר, ח"ד סימן רפב מוסד שנתבקש למסור ספריו לממשלה ויש חשש שיתפסו אנשים מסוימים משום הלבנת כספים ועוד, חלק ד סימן שכא

כמה הוי רבים

אמרי יעקב, ביאור לשו"ע הרב חו"מ מאת הר' יעקב מאיר שטרן

צ"ע כמה הוא גדר רבים עיי"ש, עמ' לו

סיני, קובץ תורני

רבים, צבור, פרדסיא, פרסומי מילתא - בכמה. / הרב מרדכי פוגלמן, מח, 891

תורת האדם לאדם,

מאמר: כמה הוי רבים, חלק ו' עמ' ??

שיעור הבושה

השלמת המידות, ר' שלמה הלוי פיינזילבר

דבר קל הוי הלבנת פנים ואין בו שיעור, עמ' נח

טהרת המים, ר' אברהם הכהן משלונקי

בושה הוי פחות מכלימה עיי"ש / שיורי טהרה מע' ב אות אז, אוצר 236

משנת אברהם הרב אברהם אהרן פרייס

בושות משום עצבון, גם בדברי הגמ' ב"ק פו משום כיסופא או משום זילותא, ח"א עמ' 03

סדר משנה, ר' וואלף הלוי באסקוויץ

הלבנת פנים בתוכחה מחלק בין שני מיני כלימות, דעות פ"ו ה"ח

ללא כוונה

ראנ"ח, ר' אליהו בן חיים

גם כשלא התכוון לבייש ולמעשה חברו התבייש יש בזה חומר מלבין וכו', קיא

לתועלת

אבני חושן, ר' יצחק זילברשטיין

כשצוות בית החולים יושבים לביקורת על תיקי האחיות האם מותר לעשות זאת למען ילמוד ויהיה יותר זריזים בפקוח נפש וכו', ג 530

בוצינא דנהורא

חירף עשיר אחד ברבים ואמר שעשה כך משום שראה ששורה עליו דינים ובוזה שביזהו ביטל הדינים מעליו, עמ' לה

הגיוני אבות, ר' צבי הירש פרבר

אפילו אם חבירו הלבין פניו לפני זה בכ"ז אם מלבינו בחזרה אין לו חלק לעוה"ב - רצ"ע מדין היתר נקמה בצעד"ג, עמ' קז

מנחת שלמה, ר' שלמה זלמן אוירבאך

בירורים וספקות בגדרי הלבנת פנים בתביעת ממון, ח"ג סי' ק"ה

משנת פיקוח נפש, ר' יוסף לורנץ

הלבנת פנים בהזמנה לדין תורה, 101

נתיבות שמואל, ר' שמואל קושלבין

מנהל חשבונו שגילה שאחד מרמה את החברה והוכיחו ועכשיו רואה שהדרך היחידה למונועו הוא לביישו ברבים / ניתב ט חיובי שומר ודיני הצלה / עיין מה שהשיג עליו בספר תחיית יעקב סי' ז' כנראה שלא הבין לעומק השאלה עיי"ש, אוצר"ח 144

פלא יועץ, ר' אליעזר פאפו

אסור להלבין חבירו כדי להוציא ממנו מעות, חשדא

ציץ אליעזר, ר' אליעזר ואלדנברג

כשרופאים מראים נגעי החולה לסטונדנטים החולה לפעמים מתבייש ואיכא הלבנת פנים, יג פא בסוגריים

קונטרס הלכות שכנים, ר' יצחק זילברשטיין

ביוש תלמידים כדי לזרום, צט לפרסם בחדר מדרגות שא' לא משלם תשלום ועד הבית, כה

תחיית יעקב, ר' יעקב אביגדור

משיג על ספר נתיבות שמואל בנידון הרואה חשבון שלא יכול להציל ממון החברה רק ע"י

הלבנת פנים, סי' ז

תורת האדם לאדם, מכון תורת האדם לאדם
הלבנת פנים בבעל קורא שטעה ובדין אינו
מתכוין, ח"ג 74

תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך
דעת המנהיג שלא להחזיר בעל קורא כי
מביישו ברבים / חילוק בין בשעת מעשה
לחייבו לחזור ולקרוא אח"כ, ח"א סימן קמז

יהרג ואל יעבור ומעשה תמר

אבן ישראל, ר' ישראל יעקב פישור
יפיל עצמו לכבשן האש, יהרג ואל יעבור, סי'
קעה 209 אוצה"ח

אדרת תפארת, ר' אברהם דורי
האם יהרג ואל יעבור, ח"ד מב
אדם שמאיימים עליו שאם לא ילביץ פני חבריו
ברבים, יהרגו אותו, האם יהרג ואל יעבור?
ח"ב סי' לו

אהבת ציון, ר' יוסף קליין
מעשה תמר, כתבות 50:
אהל יוסף, ר' יוסף אשכנזי
יהרג ואל יעבור, 601
אור דוד, ר' דוד הלוי יונגרייז
יהרג ואל יעבור בדברי תוס' סוטה ועוד, סי'
י"ד

אור הישר, ר' שמואל יצחק הילמן
בענין מעשה תמר, ושאל לומר יהרג ואל
יעבור, ב"מ נט

אשל אברהם, ר' אברהם יעקב ניימרק
נוח לו לאדם שיפיל וגו', בבא מציעא שם

בית דוד, ר' זאב וואלף לייטער
הלבנת פנים יהרג ואל יעבור, י"ח

בני בנים, ר' יהודה הרצל הנקין
יהרג ואל יעבור / יחיד ורבים, ח"א סימן מא

ברכת אברהם, ר' אברהם ארלנגר
יהרג ואל יעבור, פסחים כה

גליון מהרש"א, ר' שלמה איגר
יהרג ואל יעבור, יסודי התורה

דבר יהושע, ר' יהושע מנחם אהרנברג
אם יהרג ואל יעבור, ח"ג אה"ע טו

דברי יציב, אדמו"ר מקלויזנברג זצ"ל
יהרג ואל יעבור / י"ד סימן נא, ג 118

דברי שלום, ר' שמואל יצחק יודייקין

נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל
ילביץ... ח"ב סי' ד ובציונים שם עמ' יג
האלף לך שלמה, ר' שלמה קלוגר
בענין מלביץ פני חבריו שאין לו חלק לעוה"ב,
י"ד שכ"א

המאורות הגדולים, ר' חיים זייטשיק
ביאור בענין מעשה תמר, עמ' שסו
העמק שאלה, הנצי"ב מוולאזין
בענין יהרג ואל יעבור, מציין למקור זה
ב"מרומי שדה" סוטה, מא

הערות במסכת בבא, ר' אלישיב
בדין יהרג ואל יעבור / מציין שם לעיין
בשיעורים על מס' סוטה, עמוד 3

זכר שמחה, ר' שמחה הלוי במברג
בענין יהרג ואל יעבור / יפיל עצמו לכבשן
האש / דן בדברי בנין ציון ועוד, קנח

חבצלת השרון, ר' מרדכי קרליבך
בענין תמר וכל הסוגיא, וישב 620
חידושי בתרא, ר' חיים דוב אלטוסקי
תוס' סוטה בענין יהרג ואל יעבור, סוטה י:

חמדת ישראל, ר' מאיר דן פלאצקי
בדין יהרג ואל יעבור, נר מצוה עמ' 82

יוסף דעת, ר' יוסף שאול נאטאנזאן
יהרג ואל יעבור, י"ד סי' שמה סעיף ב' עמ' רסט
יריעות שלמה, ר' שלמה יהודה לעוויטאן
יהרג ואל יעבור, סי' מ"א

כרם נטע, ר' נתן נטע סגל לנדא
בענין מעשה תמר / יהרג ואל יעבור, סוטה י:

מדרש כתובה, ר' אלכנסדר סג"ל
בלימוד מתמר / דברי התוס' היא
מוצאת-מוצת, כתובות 50:

מנחה חריבה, ר' פנחס עפשטיין
בענין יהרג ואל יעבור ובשיטת הרמב"ם בזה,
סוטה י

מנחת סוטה, ר' אברהם אבן מוסה
בדברי התוס' שם לענין יהרג ואל יעבור, דף י'

משנת פיקוח נפש, ר' יוסף לורנץ
יהרג ואל יעבור, 79

משפטי בני אדם, ר' ראובן גליץ
בדברי התוס' יהרג ואל יעבור, ח"א עמ' קד

נטעי נאמנים, מכון משנת ר' אהרן
בדין יהרג ואל יעבור בהלבנת פנים / הרב מ"מ
הערצקא, ב 202

ספר זכרון לגר"ח
יהרג ואל יעבור, 343 אוצה"ח

חומרתה בחז"ל ועובדות המוכחות, 167-178. זכותה של רחל אמנו שהקפידה, 171. כהן המלכין פנים לא ישא כפיו, 172. יהרג ואל יעבור, 174-178. השח בבית הכנסת האם מותר להכלימו, 214-219. בדרך תוכחה, 217. "רבים" בכמה? 220-227. מאיזה פסוק נלמד, 228-235. מדין אבק רציחה, 229. מפסוק לא תשא עליו חטא, 229. מדין אונאת דברים, 229. מקומות סותרים בדברי רבינו יונה, 228-235. כאילו הרג את נפשו, 329-330. בדרך תוכחה ברבים לאפרושי מאיסורא, 354. אסור לשומעים לשותק, 330.

קול התורה, כמה מחברים
הרב אשר וועסטרהיים, בענין יהרג ואל יעבור,
חלק מז
שבט הקהתי, ר' שמאי קהת גרוס
אם מחויב למסור נפשו שלא יתבייש חבירו,
א שסא
שומר ציון הנאמן, קובץ
להציל עצמו ממיתה ע"י שיבייש את חבירו
תורת האדם לאדם, מכון תורת האדם לאדם
יהרג ואל יעבור, הרב בוארון, ח"ג 74
תורת האדם לאדם קובץ ו:
הלכות פנים: ע"י כתבי פלסטר, 21, 411.

❖ דוגמאות של זהירות מהלכות פנים ושייך לגמ' סנהדרין ??

שכל טוב (בובר) שמות פרק טז: ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם. ח"ו שהיה משה בכלל, אלא סתם אמר הקב"ה למשה אמור להם לישראל עד אנה אתם מאנתם, כדי שלא לבייש אותם שיצאו ללקוט בשבת, וכן אתה מוצא ביהושע, שנאמר חטא ישראל (יהושע ז יא), שלא לבייש את עכן עד שיגמר דינו, וממנו למד שכניה בן יחיאל לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונושב נשים נכריות (עזרא י ב), ומשכניו למד שמואל הקטן. דאמר לר' שמעון בן גמליאל אני הוא שעליתי שלא ברשות, כדי שלא לבייש אינש אחרינא דנכנס שלא ברשות לעבר השנה, ומשמואל הקטן למד ר' מאיר, שכתב גט ונתן לאותה אשה שבאתה לבית מדרשו, ואמרה לו ר' אחד מכם קדשני בביאה, כדי שלא לבייש אותו האיש שבא עליה, וממנו למדו כולם וכתבו ונתנו לה, מכאן שצריכין בני ברית קודש להיזהר איש בכבוד חבירו, ושלא להלבין פניו ברבים, וע"ז נאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא (ויקרא יט יז). אף על פי שמלבין פניו ברבים כ"ש שלא לשום תוכחה שהוא מפסיד חלקו לעולם הבא:

מובא בילקוט שמעוני בשלח רס"א, יהושע יז ועזרא תתרסט

ציורים של הלכנת פנים

בדרך כלל במקום שרבים מתאספים

❖ מניעת נשיאת כפים / עלייה לתורה בכהן משומד או מומר
רבינו גרשום, ספר חסידים, תורת הדשן מובא ברמ"א, מהר"ם פאדואה (רמ"א)
שבות יעקב (בנו השתמד), מהרי"ק (הוציאו עליו לעז שעבר עבירה)
חקרי לב (לא להזכירו במי שברך)

❖ בזמן דרשת הרב, וסותרים דבריו או שהרב מבייש אחד השומעים
שער אפרים, מאירי מו"ק, ודוגמאת הגמרא שם

❖ אדם או תינוק שמפריע בזמן הדרשה לקרוא אותו ברבים לעזוב

❖ להחזיר בעל קורא בצעקות
טור או"ח, בשם הרב שיינברג ז"ל, במאמר הרב פרץ קובץ ג

❖ בטקס מצוה
פדיון הבן כשנודע שאינו פטר רחם (וברכת שהחיינו): בנין אב יביע אומר תשובות
והנהגות
בקריאת הכתובה כאשר אינה בתולה
ברכת משנה הבריות על ננס וכדומה מהרש"ם??

❖ נגנב דבר לחפש בבגדיהם או להטמין מלכודת
(יעלזו חסידים)
להטמין מלכודת לתפוס הגנב על חם... (מילואי שלמה והגרש"ז אורבך)

❖ אשה המושיטה יד ברבים וחשש שתתבייש
קריינא דאגרתא, דבר יהושע (ארנברג)

❖ בישיבת צוות של רופאים או כל מקצוע שבודקים תפקודם
אבני חושן = מותר לתועלת

❖ ציורים של מכנה שם
זמר לחתן, יש"ש

❖ אם הכניס עצמו לבזיון האם מותר לביישו
חכמת שלמה, המדרש כהלכה

רשימת הספרים

5	רבינו שלמה אסתרין, <מא>	53	מהרי"ק, <מא>	33	אבן האזל, <מא>
12	ריטב"א ב"מ, <מא>	22	מחזור ויטרי, <מא>	4	אבן עזרא, <מא>
19	ריטב"א כתובות, <מא>	34	מים חיים לפר"ח, <מא>	12	אגודה, <מא>
4	רלב"ג, <מא>	24	מלאכת שלמה, <מא>	89	אגרות משה, <מא>
31	רמב"ם יד החזקה, <מא>	55	מנורת המאור, <מא>	37	אגרת התשובה, <מא>
3	רמב"ם ספר המצוות, <מא>	33	מנחת חינוך, <מא>	3	אונקלוס, <מא>
22	רמב"ם פיהמ"ש, <מא>	90	מנחת שלמה, <מא>	6	אור החיים, <מא>
33	רמב"ם בתשובה, <מא>	81	מצוות הלכות, <מא>	56	אייזיק שטיין, <מא>
4	רמב"ן, <מא>	34	מרומי שדה, <מא>	24	באר שבע, <מא>
8	רמב"ן, <מא>	64	משנת חכמים, <מא>	72	בנין ציון, <מא>
3	רש"י קדושים, <מא>	67	מתן שכרן, <מא>	10	בעל הטורים, <מא>
10	רש"י ב"מ, <מא>	5	סמ"ג, <מא>	14	גליון מהרש"א, <מא>
--	רש"י, <מא>	5	סמ"ק, <מא>	57	דינא דחיי, <מא>
--	רש"י, <מא>	5	ספר החינוך, <מא>	11	דעת זקנים, <מא>
--	רש"י, <מא>	36	ספר היראה, <מא>	11	חזקוני, <מא>
--	רש"י, <מא>	6	ספר המצוות הקצר, <מא>	80	חפץ חיים, <מא>
6	רש"ר הירש, <מא>	39	ספר חסידים, <מא>	62	חקרי לב, <מא>
10	רשב"ם, <מא>	12	ערוך, <מא>	30	חרדים, <מא>
4	רשב"ם, <מא>	18	ערוך לנר, <מא>	48	טור, <מא>
52	שבות יעקב, <מא>	13	פני יהושע ב"מ, <מא>	3	יונתן בן עוזאיל, <מא>
70	שו"ע הרב, <מא>	20	פני יהושע כתובות, <מא>	71	יעלזו חסידים, <מא>
51	שו"ת הרמ"א, <מא>	15	קרבן אהרן, <מא>	26	יראים, <מא>
19	שיח יצחק, <מא>	88	קריינא דאגרתא, <מא>	32	כסף משנה, <מא>
12	שיטה מקובצת, <מא>	8	ר"י בכור שור, <מא>	32	לחם משנה, <מא>
60	שם חדש, <מא>	56	ר"י קונק, <מא>	24	לחם שמים, <מא>
58	שער אפרים, <מא>	56	ר"י קרמניץ, <מא>	12	מאירי ב"מ, <מא>
14	תאוה לעינים, <מא>	21	רבינו בחיי אבות, <מא>	20	מאירי כתובות, <מא>
11	תוספות ב"מ, <מא>	15,16	רבינו הלל, <מא>	18	מאירי מגילה, <מא>
34	תוספות סוטה, <מא>	37	רבינו יונה דרשות, <מא>	23	מגן אבות, <מא>
48	תוספות ערכין טו, <מא>	37	רבינו יונה אבות, <מא>	56	מהר"ז זק, <מא>
67	תיבת גמא, <מא>	35	רבינו יונה ש"ת, <מא>	50	מהר"ם פאדווא, <מא>
49	תרומת הדשן, <מא>	12	רבינו יונתן, <מא>	71	מהר"ם שיק, <מא>

ליקוט בענין השתדלות שלא לבייש
 תענית ט. וברש"י ד"ה מרמזי אהדדי, ועוד שם בגמרא בענין רב שימי בר אשי.
 תענית טו: אינו דומה המתבייש מעצמו למתבייש מאחרים.
 מו"ק ט. יהא רעוה דלא תבייש ולא תתבייש, וברש"י שם.
 ירושלמי יבמות (ח ג): חטאת ועולה נשחטין באותו מקום במקדש כדי למנוע בושת של
 החוטא (המביא חטאת).

עיין אוצר האגדה

לרמב"ם הלכות ברכות (כו י): לא ישלח אדם לחבירו חבית יין ושמן צף על פיה.... ויזמין
 אורחים ויתבייש, וכן כל כיוצא בדברים אלו המביאים לידי בושה לבעל הסעודה